

Нація — вища за класи,
Держава — вища за партії!

СМЕНА

The Goal

Das Ziel

Le But

Орган Української Національно-Державницької Думки

Ч. 1—3 (5—7)

Січень—Березень

1954

Заповіт Президента Андрія М. Лівицького

МІЙ ЗАПОВІТ

Я відчуваю, що в скорому часі доведеться мені відійти з цього світу. Найбільше прикро, що ані мені, ані моїому Незабутньому Зверхникові, Симонові ПЕТЛЮРІ, не судилося дочекатися вільної УКРАЇНИ.

Моїх товаришів і співробітників закликаю їх далі міцно тримати прапор ДЕРЖАВНОГО ЦЕНТРУ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ. Заповідаю їм дбати про УКРАЇНСЬКУ НАЦІОНАЛЬНУ РАДУ — вона є дуже цінна для нашої визвольної боротьби.

Українське громадянство на чужині закликаю об'єднаними зусиллями провадити визвольну акцію, а Українському Народові на Батьківщині бажаю сил та витривалості у його геройчній боротьбі з лютим ворогом.

Вірю, що з Божою поміччю Український Народ переможе і здобуде свою Самостійну і Соборну, Народоправну ДЕРЖАВУ.

Андрій ЛІВИЦЬКИЙ

До заповіту Президента УНР

Помер Президент Андрій Лівицький, що на протязі довгих років, як наступник сл. п. Головного Отачана Симона Петлюри, очолював нашу державну справу. Відійшов од час той, хто став наступником Голови Держави не тільки тому, що, як того вимагали приписи конституційного Закону Української Народної Республіки з 12 листопаду 1920 року, саме в момент смерті свого попередника займав становище прем'єр-міністра нашого уряду, але й тому, що протягом 1919–20 років на Батьківщині, а згодом на чужині. Андрій Лівицький був найближчим співробітником і товаришем у державно – визвольній праці покійного Вождя українських Визволючих Змагань. Отже, не випадково так сталося, що саме Андрій Миколайович Лівицький був на час трагічної події в травні 1926 року прем'єр-міністром, себто тим, на якого в разі смерті Симона Петлюри мали перейти права й обов'язки Голови Держави.

Один за одним відходять від нас у вічність діячі Української Національної Революції й будівчи повітньої незалежності держави української — Української Народної Республіки. З перебуваючих на еміграції колишніх прем'єр-міністрів за часів дії нашого уряду на рідній території чотири вже покинули нас: Вячеслав Прокопович, Володимир Винниченко, Ісаак Мазепа й, останнім, Андрій Лівицький. Відійшло багато інших визначних політичних діячів (Лотоцький, Славинський, Мацієвич, Садовський, Шаповал, Тимошенко, Іваницький, Баран...) та провідників українського війська (Командарм Омелянович-Павленко, Сальський, Юнаків, Безручко, Коновалець, Змієнко, Куц, Тютюнник, Петрів...). І під впливом цих утрат мимоволі насувається болюче питання: чи разом з Небіжчиками не віходить безповоротно й те, за що вони боролися, чи не переривається нитка традицій, чи не гине очолювана ними державно-визвольна справа України і чи знайдуться й надалі ті, що непохитно й твердо продовжуватимуть розпочате померлими провідниками україн-

ської Нації Діло нашого національно-державного визволення?

Державний Центр Української Народної Республіки, як символ і керівництво боротьби за відновлення самостійної й соборної, народоправної української держави, не припинив свого існування після смерті найбільшого свого репрезентанта, Симона Петлюри. Те саме мусить бути й буде й по смерті його наступника, Андрія Лівицького.

Обividна померлі державні мужі турбувалися, власне, цею справою. Симон Петлюра 5-го червня 1925 року, отже в несповна рік до своєї смерті, писав у листі до свого тодішнього прем'єр-міністра Андрія Лівицького: «Nam персонально треба обговорити й спрагу формального характеру — дальнішого існування Державного Центру на випадок моєї смерті. Очевидна річ, що з своєї волі умірати не хочу, але все мі під Богом ходимо... Вам у першу чергу слід все це на увагу взяти і, як державному мужу, відповідні форми та артикули запропонувати, щоби, борони Боже, на ґрунті исповаженості нашої справи не постало яких ускладнень для неї в майбутньому. Пиши про це, свідомий одновідальністі перед справою й історією».

Андрій Лівицький у своєму Заповіті говорить: «Моїх товаришів і співробітників закликаю й далі міцно тримати прапор Державного Центру Української Народної Республіки».

Значення існування й дії легального Державного Центру Української Народної Республіки велике, ясне й незаперечне; це розуміють, певне, ті українці, які часом проти ідеї т.зв. «легалізму» та тягlosti наших державних традицій виступають. Державний Центр УНР пов'язує нас із славними й геройчними часами Національної Революції й Визвольних Змагань, коли наша народоправна держава, дарма що в постійних війнах і в нерівній боротьбі з ворогами, була реальною дійсністю на нашій власній території; Державний Центр УНР додас снаги і скріплює віру нашого народу на Батьківщині в пе-

ремогу української визвольної боротьби й відновлення тої справжньої української держави — Української Народної Республіки — про яку з того згадують і якої хотять наші брати й сестри під тяжким московсько - большевицьким ярмом; Державний Центр УНР засвідчус перед цілим вільним світом, що український народ, хоч його Батьківщина окупована чужинцями й перебуває під нелюдським тоталітарним режимом, с Нацією Державною і прагне відновлення своєї незалежності; Державний Центр УНР — це та едина, вільна й законна репрезентація українського народу, що її можна протиставити узурпаторському, накинутому силовою ворожої Москви т. зв. «урядові» совєтської України.

На щастя, як по смерті Головного Отамана Симона Петлюри, так і тепер по смерті його Наступника, масмо наявними всі державноправні передумови для забезпечення дальншого формального існування Державного Центру. Проте, самих правних передумов було б замало, якби в парі з цим не знайшлося людей, які спосіб віданою працею і непохитною боротьбою не глили в життя у літері Закону. Це є завданням тих, що по смерті Президента Андрія Лівицького далі стоятимуть при кермі нашої державно-визвольної справи!

По смерті Симона Петлюри почуття обов'язку перед Батьківщиною вдесятеро зросло серед українського громадянства. Те саме повинно статися й після смерті його Наступника, й українські патріоти, з новим запалом, завзяттям і саможертвенністю мусить віддавати свої сили для великої справи визволення України. Віримо, що близька сесія Української Національної Ради, в цей важливий і відпові-

дальний для української історії момент, буде на висоті покладених на неї завдань і зуміє намітити якнайкращі плани дальшої праці Державного Центру та покликати до життя гідні й працездатні його органи. Українське ж громадянство повинно своєю підтримкою й участю в працях Державного Центру облегчити йому його тяжкі й відповільні завдання.

Покійний Президент у Заповіті звертається до своїх «товаришів і співробітників». Знаючи ставлення Покійного до всіх українських громадян, ми певні, що в його розумінні «товариши і співробітники» — це не тільки його найближчі соратники, з якими ділив він десятками років труд і болі повсякчасної праці для України; це також усі українські громадлини, що так чи інакше приймають участь в українській визвольній боротьбі. Тому не тільки заклик Покійного до українського громадянства «об'єднанням зусиллями провадити визвольну акцію», але і його слова «закликаю й далі міцно тримати прapor Державного Центру Української Народної Республіки» — стосуються до всіх українських патріотів, кому на серці лежить справа визволення нашої Батьківщини.

Не тільки близькі бойові товариші Покійного, але й усі українські громадлини, шануючи пам'ять Президента, повинні зміднити свої лави, вдесятеро збільшити своє зусилля і, під прaporами Української Народної Республіки та під кермою її Державного Центру, наблизити час здобуття Української Самостійної і Соборної, Народоправної Держави, для якої до останніх днів свого життя жив і за яку боровся Андрій Лівицький.

Похоронний похід на Вальдфрідгофі в Мюнхені.

Андрій Миколайович Лівицький — Президент УНР

(Некролог)

26 травня 1926 року на одній з затишних вулиць Парижу пролунало сім стрілів. То рука кремлівського агента скерувала кулі на Голову Директорії Української Народної Республіки й Головного Отамана Військ УНР Симона Петлюру.

Легендарний герой Української Національної Революції, фактичний вождь українського народу у тяжких змаганнях за державність, Голова Української

А. М. Лівицький в 1936 р. на могилі С. В. Петлюри. Праворуч В. К. Прокопович і О. Я. Шульгин, ліворуч — о. І. Ернзап і ген. О. Удовиченко.

кого Державного Центру на еміграції Симон Петлюра був надто небезпечною постаттю для можновладців Кремля.

Симона Петлюри не стало. Це був страшний удар для українського народу, для української еміграції, для української національної справи.

Панцир твердий

Але й такі бувають рани. що нема на них завій, що нема на них бальзаму, опріч панциря твердого.

Для страшної рани, що спричинила українській справі смерть Петлюри, панцир знайшовся. Цим панцирем була конечність продовжувати ту боротьбу, що її започаткував Симон Петлюра. Виконати його заповіт. Міцніше стиснути лави й робити українську справу ще з більшою завзятістю, ще з більшою посвятою.

Але щоб цей твердий панцир накласти на поранені українські труди, треба було, щоб осиротіле місце Петлюри на чолі Державного Центру Української Народної Республіки зайніяла людина великого формату, — людина з революційним українським минулим, бездоганною біографією, активний учасник визвольних змагань, один з будівничих Української Народної Республіки, людина з широким державним кругозором, з великим дипломатичним хистом; непохитно твердий у своїй непримиреності до російського імперіалізму й непохитно твердий в своїй гарячій вірі в країце майбутнє українського народу.

Це був саме той, на кого конституція УНР, законом з 12 листопада 1920 року, переносила, після смерті Петлюри, права й обов'язки Голови Держави. Це був Голова Уряду Української Народної Республіки, Прем'єр Міністр С. Петлюри — Андрій Миколайович Лівицький.

28 років на чолі УНР

Від 26 травня 1926 до 17 січня 1954 минуло цепоних 28 років. І ці 28 років історія української еміграції, її державно-визвольних змагань нерозривно пов'язана з іменем А. М. Лівицького. Так як С. Петлюра дав своє ім'я цілій тій «неповторній» добі наших збройних змагань за державність, так постать А. М. Лівицького назавжди буде посдана з тяжкою, упертою, іноді, здавалося, безнадійною, повною тяжких ударів, розчарувань, змінливих надій — працею, яку переводила українська політична еміграція. В різноманітній українській політичній дійсності на еміграції уряд УНР, державна концепція Української Народної Республіки — це був той сталий чинник, незмінна константа, що переходить через усі ці роки. З'являлися й падали нові концепції визволення України, творилися й розпадалися різні організації, що ставили собі за завдання боротись за українську справу іншими методами, Державний Центр УНР на чолі з А. М. Лівицьким твердо провадив свою лінію, виконуючи те завдання, що на нього доля українська й почуття національного обов'язку поклали. Мінялися, і то за драматичних умов, обставин, мінялися компоненти політики уряду УНР. Але основні напрямні тісі лінії залишалися незмінними.

Боротьба за державність

Коли в кінці 1920 року Державний Центр, уряд 1 військо Української Народної Республіки примушенні були покинути рідну землю й опинилися на еміграції, вже тоді постало перед С. Петлюрою, як Го-

ловою Держави, і перед А. Лівицьким, як Головою Уряду, питання: що робити далі? Чи має й надалі існувати Державний Центр в екзилі, існувати уряд УНР, як екзильний? Чи може треба зліквідувати уряд і створити з різних громадських і політичних чинників, розсіяних на еміграції, якийсь визвольний комітет, що надалі мав би провадити боротьбу за визволення України в нових, відмінних від доцього-часних, умовах? І відповідь на це питання була дана: треба залишити Державний Центр, бо саме існування Державного Центру на еміграції надає всім нашим заходам, усім нашим зусиллям щодо пропаганди української справи, щодо боротьби проти російського імперіалізму виразно державницького характеру. Легітимність (розуміється, демократична легітимність) і контуїтет, пересмінність влади, що по-

Півночі Азії єдине велике державне тіло й не хотів помічати великих внутрішніх процесів, що на цьому географічному обширі вже відбулися й відбуваються.

Носієм ідеї легітимності й контуїтету був на протязі 28 років А. М. Лівицький, спочатку з титулом Заступника Голови Директорії і Головного Отамана військ УНР, а від 1948 р. — з титулом Президента Української Народної Республіки. Нелегке то було завдання — зберігати в повній повазі символ Української Державності, Масстак Найвищого Репрезентанта Української Нації, зберігати в непевних умовах емігрантської дійсності, з пашпартом Нансена чи на статусі ДП. Це був подвиг великої жертвою і сили, вимагав він великого такту й великої життєвої мудрості. І ті, кому довелося зустрічати, чути й бачити А. М. Лівицького, мусять визнати, що цього такту й мудrosti мав він у повній мірі.

А. М. Лівицький разом з Головою Національної Ради Б. Ю. Іваницьким (ліворуч) і Головою Виконавчого Органу І. П. Мазепою (праворуч)

ходить від Трудового Конгресу, останнього свободного вияву волі українського народу на українських землях — покладені були в основу концепції УНР. Легітимність і контуїтет, це, за виразом Г. Ферреро, невидимі опікунчи духи кожної державності, тим більше були потрібні тепер, в умовах боротьби за визволення і за відновлення державності. Вони були потрібні для протиставлення марionетковому, наставленому московським окупантам, урядові УРСР. Вони були потрібні, щоб успішно боротися проти чиальної і впливової російської білої еміграції, яка цинічно й без застережень відкидала досягнення української національної революції, заперечувала історію, бажаючи повернутися до стару від лютого, а той перед лютим 1917 року. Вони були потрібні, щоб пробивати мур байдужості й косності зовнішнього світу, що все ще бачив на сході Європи й

Орієнтація на західні демократії і прометеївська ідея

Провідною лінією зовнішньої політики екзильного уряду УНР була т. зв. орієнтація на західні демократії. Можна з повним правом твердити, що А. М. Лівицький був творцем цієї політичної концепції й неухильно провадив її в життя. Це не значить, що він відкидав значення власних сил українського народу або не дооцінював їх. Демократ глибокої ідейності, він інакше й не міг уявити відновлення української державності, як у повній згоді й при активній участі українських народних мас. Так само, орієнтація на західні демократії не означала того, що А. М. Лівицький мріяв про хрестовий похід чужоземного війська на Україну, який принесе українському народові визволення. Але, виходячи з двох постулатів а) постулату про неусталену рівновагу світу, яка прийшла по Першій світовій війні, і б) посту-

лять про неусталену рівновагу сил усередині совєтської диктатури, він твердо вірив, що час неусталеної рівноваги не триваєтиме довго. І що цей час треба зужити на те, щоб знову не повторився для українських державних змагань рік 1919, коли Україна одна в цілому світі стримувала большевицьку навалу. Щоб не допустити того, що було тоді: коли все-можутня на той час Антанта підтримувала Денікіна, який перекреслював українську незалежність, і підтримувала Польщу, яка сягала на українську соборність. А. М. Лівицький розумів, що лише з демократіями можна говорити, покликуючися на такі поступи, як право нації на самоозначення, і що лише демократія, в конечному результаті, може повинна стати в конфлікт з воюючим большевизмом. Розуміється, ця віра в західні демократії підпадала іноді тяжким іспитам і ударам, як це було в роки другої світової війни, в часі тісного альянсу західних демократій з Сталіним. Але все ж в історії має бути записано, що лише представники політичної концепції УНР в р. 1939 стали виразно по боці Англії і Франції проти гітлерівської агресії. Це було 1939 р., коли прем'єр уряду УНР В. Прокопович, згідно з заповітом і на доручення А. М. Лівицького, що опинився тоді на теренах, занятих Німеччиною і був позбавлений спроможності свободно діяти, оголосив себе Головою Української Держави, і, створивши уряд О. Шульгіна, на протязі кінця 1939 року і до червня 1940 р., намагався включити Українську Народну Республіку в число союзників Англії і Франції.

Проти сильнішого ворога шукався союзників скрізь. Але в першу чергу їх шукався серед тих, хто так само позбувся своєї державності, хто так само перебував в стадії боротьби з напасником і окупантом. Ідея союзу неросійських народів колишньої російської імперії, що народилася вперше в Києві на з'їзді цих народів у 1917 р. (а початки якої треба віднести ще до союзу автономістів у російській Державній Думі) відродилася на еміграції й здобула назву прометеївської ідеї (від клубу «Прометей», що існував у Варшаві в тридцятіх роках). А. М. Лівицький підтримував особисті тісні стосунки з найвидатнішими представниками поневолених народів: Ноя Джорданія, Е. Гегечкорі, Рамішвілі — Грузія, Расуль-Заде — Азербайджан, Аяз Ісхакі — Ідель-Урал, В. Іваніс — Кубань. Прометеївська ідея відродилася з новою силою по другій світовій війні, і вже при кінці днів своїх Андрій Миколайович був свідком і брав певну участь в народженні т. зв. Паризького Бельку під час наради в Карлрухе, в лютому 1953 року.

Між двома війнами

Часи найбільшої активності А. М. Лівицького припадають на період, що попереджував другу світову війну. В цей час, як він сам казав, він був своїм прем'єр-міністром. Хоча в уряді УНР того часу були такі видатні особистості, високих політичних кваліфікацій, як В. Прокопович, О. Шульгін, ген. В. Сальський, А. Яковлів, М. Славинський, люди з відомими українськими іменами, проте, кожне засідання уряду УНР відбувалося при участі А. М. Лівицького й під його проводом.

Невдячні то були часи для політичної діяльності української еміграції. Здавалося, ціла українська справа йде по похилій площині. Після ізоляції Соцівського Союзу в 20 роках приходиться одне за одним визнання його з боку держав культурного світу. Потім приходить прийняття ССР до Ліги Націй, потім — численні пакти неагресії. Поверсальський порядок установився міцно, і, здавалося, народи світу не

хочуть його змінити. Це стосувалося, розуміється, народів переможців, тих, хто встановлював версальський диктат. Існувала й ревізіоністична група держав. Але найсильніша з них, Ваймарська Німеччина, до р. 1933 стояла під знаком Рапалло. А з 1933 року, коли в Німеччині приходить до влади Гітлер, і коли відтут її політики звертаються також і проти большевизму, сподіватися на те, що egoїстична, виключна концепція націонал-соціалізму, оперта на засаді Герренфолька, може вклопити в себе сприятливі для української справи елементи, не доводилося. І може девізом цілої політики уряду УНР того часу можна було поставити слова Лесі Українки «Без нації ти сподіватися», або Вільгельма Оранського «Не треба надіятися, щоб дійти».

Історія УНР тих часів ще не написана. Напевно, під час бурхливих часів другої світової війни загинуло маса цінних документів. Але коли якомусь історикові пощастиє відобразити цілу діяльність ексилового українського уряду тих часів, то буде стверджено, яку велику працю, яку кипучу активність виявляли ті люди в таких несприятливих, матеріального й морального порядку, умовах. Треба було мати тверду непохитну віру в український народ, у його справу, в майбутню перемогу і треба мати міцні почуття національного обов'язку, праці, не для почестів й заслуг, ба на еміграції нема почеесніх і заслужених, щоб цю працю виконувати.

Нині одпушаєши

Ці слова преподобного Сімеона міг собі сказати, вже постарівшій Президент Української Республіки, коли наприкінці другої світової війни відбулася зустріч старої й нової еміграції. З'явилися люди з Сovетської України, які понад 20 років жили, відгороджені від іншого світу тим, що тепер називається «зализною заслоною». Коли на певний час ця заслона впала, вони пішли на еміграцію несучи з собою велику любов і велику ненависть: любов до України, до її національно-державних змагань і ненависть до окупанта й пасильника. І в Берліні, Ваймарі, Майнц-Кастелі, по всіх етапах, через які евакуувався уряд УНР на чолі з своїм Президентом, ці люди шукали й знаходили свій український уряд й свого українського Президента. Прийшла харківська громадськість на чолі з В. Доленком і М. Встуховим, прийшли катеринославці з проф. М. Олексієвим, прийшли представники новоутвореної партії УРДП з І. Вагрианим. Міг тоді сказати собі Президент: не даремно пішли роки гіркого вигнання, ненадаремно я так беріг цей символ української державності — уряд УНР. Я це зберіг оце для них, нових, що прийшли нам на зміну продовжувати нашу боротьбу. В інших цілком відмінних умовах вони прожили і виховалися, цілком інші думки й ідеї вбивали їм в голові окупанти. Але те, що було так цінне й дороге для нас, є цінне й дороге для них. Розриву нема. Український народ єдиний у своєму прагненні до волі й незалежності...

I в нових умовах повосиної розрухи почалася нова робота. А. М. Лівицький реорганізує свій уряд, притягаючи нових людей. В. о. голови уряду став д-р К. Паньківський, що прийшов на місце старого ветерана УНР А. І. Яковлєва, який від'їхав до Бельгії (В. К. Прокопович, довголітній прем'єр і вірний соратник А. М. Лівицького, помер в 1942 р.). Твориться Український Национально-Державний Союз, який ставить собі за мету активно підтримувати Державний Центр. А. М. Лівицький доручає своєму колишньому однопартійцеві і прем'єрові українського уряду з 1919 року І. П. Мазепі розпочати консолідаційні

заходи для об'єднання цілої української еміграції. Біля двох років тривають наради. В ході тих нарад А. М. Лівицький передає їх учасникам, що, коли із перешкоді до повної консолідації стоїть його особа, він готовий уступити зі свого становища, передавши його тій особі, яку визначать партнери по консолідації. Його оферта не була прийнята. Во неможливо було знайти в українському політичному світі людини, яка б найбільше надавалася на становище найвищого репрезентанта української справи й суперарбітра між українськими політичними партіями. I 16 липня 1948 року доходить до утворення Української Національної Ради, як українського еміграційного передпарламенту, як політичної підбудови Уряду Української Народної Республіки. Дев'ять різних політичних партій, що являють собою цілу гамму різних політичних світоглядів, з різною історією, різною тактикою і ідеологією, об'єднуються в Національній Раді. Тут старі й нові універвіци з УНДС, і стара, парламентарна партія галицьких українців УНДО, і партія переважно нових смігантів з Словетської України — УРДП, і ОУН обидвох відламів, і три різні соціалістичні партії. Всі вони визнали Державний Центр і Уряд УНР, а заступниками голови Директорії й Головному Отаманові Військ УНР А. М. Лівицькому надали титул Президента Української Народної Республіки. Створений був коаліційний уряд, уперше після 1926 р., бо на еміграції тягар праці в уряді УНР несла лише партія українських радикал-демократів, спираючись на підтримку широкої універвіської маси.

Це був найбільший політичний успіх А. М. Лівицького, який коронував його довголітню віддану працю для добра української національної справи.

Варшавський договір

На цьому, властиво, можна було б закінчити мій некролог, присвячений А. М. Лівицькому, Президентові Української Народної Республіки. І коли я тепер хочу присвятити кілька слів Варшавському договору 1920 року, то це тому, що цей договір постійно пов'язують з іменем А. М. Лівицького, а його політичні супротивники й до останнього часу виставляють цей дипломатичний акт, як закид Небіжчикові.

Перш за все два ствердження. Перше — Варшавський договір, який підписав 20 квітня 1920 р. А. М. Лівицький у характері Міністра Закордонних Справ і Голови Дипломатичної Місії УНР, не був його персональною справою. Варшавський договір — це справа цілого уряду УНР на чолі з С. Петлюрою. Так само історичним фактом є, що Варшавський договір було підписано після того як усі українські політичні партії і найвидатніші особистості українського політичного й громадського життя прийняли те, що було покладено в основу цього договору.

I друге ствердження. Варшавський договір не існує. Правно нікого він не зобов'язує, бо він не був ратифікований жодною з сторін, а одна з сторін (Польща) порушила цей договір уже в кінці 1920 року, підписавши, всупереч умовам договору, спочатку завіщення зброй з більшевиками, а потім, у березні 1921 р., і Ризький трактат. Не зобов'язує він українську сторону й морально. Укладався цей договір у найскрутніших для української сторони обставинах. Український уряд не мав уже ані клаптика української території в свою посідання, якщо не рахувати тих місцевостей України, по яких переходила героячна українська армія в Першому Зимовому Поході Польща порушила цей договір і віддала українську сторону на розгром переважних сил ворога, поруши-

А. М. Лівицький у шпиталі Карльсруе. Коло його адютант майор Я. Дзябенко.

ла, не будучи до цього примушена, лише досягнувши максимум і навіть більше того, що вона сподівалася досягнути в боротьбі з Сovетською Росією.

Можна по-різому трактувати цей договір. Можна розглядати його як розpacливий крок, як єдиний вихід, що залишився для Уряду УНР, щоб це врятувати армію, яка ходила по ворожому заплілю і уможливити продовження збройної боротьби за державність. Можна вважати цей акт за помилковий, проте треба визнати, що зміст і значення цього акту «почалися і зродились у чистому джерелі глибокого патріотичного почування, в бажанні знайти реальний захист українській державній ідеї, себто в чисто ідейних спонуках».

І можна ще інакше підійти до цього договору. Можна вважати в ньому основу для реалізації того пляну розподілу російської чи совєтської імперії, який може бути здійснений лише спільними зусиллями, спільною акцією всіх поневолених чи загрожених від російського імперіалізму народів. Не вині української сторони, що цей далекосяглий план не був здійснений. Як відомо, польський уряд припинив кампанію 1920 року, яка розвивалася так успішно, і в наслідок позиції, яку посіла до неї Англія, і в наслідок внутрішнього спротиву по-русофільсько му настроєніх кіл польського громадянства.

І нарешті. Уявімо на хвилину, що Варшавського договору не було підписано; що не прийшло до союзу між Польщею і Україною. Рік 1920 був переломовим роком в історії всесвітнього комунізму. Після того як большевики розправилися з Денікіним, Колчаком, Юденичем, вони стали готоватися до скoku в Західну Європу. Тоді ще Троцький стояв на чолі Червоних Армій, тоді ще ідея світової революції бродила в умах російських большевиків. Грунт для такого скоку був пригожий. У Німеччині кожну хвилину могла вибухнути — і по окремих місцях вже вибухала — большевицька революція. Залишалося тільки пробити тонкий польський бар'єр. І цей бар'єр

було пробити, якби не було того, що було: превентивного походу союзних польської і української армій на Схід, зазважої оборони Покуття Армією УНР, героїчної заслони під Замостям Шостою Українською Дівізією того маневрового удару польських військ на запілля червоних армій Тухачевського, що привів до «чуда над Вислою» і до катастрофального відступу большевиків назад, на схід.

Чи перемога большевиків над Польщею привела б до світової революції, може й тяжко сказати. Але що така перемога привела б до того, що всі західні землі українські на два десятки років раніше опинилися під большевицьким режимом, то в цьому, здається, нема сумніву. А що це мало б для української справи катастрофальні наслідки, то теж не підлягає сумніву.

II.

Президент Української Народної Республіки А. М. Лівіцький відійшов від нас навіки. Не судилося йому дожити до здійснення його заповітних мрій, яким він присвятив ціле своє, повне праці й посвяти, життя. Не судилося йому побачити українську землю, вільну від наїздника. Не судилося йому донести той символ української державності, уряд голови української держави, до Києва й передати його до рук свого наступника, обраного вільними установчими зборами українського народу. Для нас, його сучасників, залишив він не тільки свій заповіт. Ціле життя його має бути високим прикладом служень Україні й Українському Народові. Але опірч того залишається в душах і серцях наших світлій образ цієї великої людини, такої простої і доступної, мудрої і сердечної, спокійної й урівноваженої. Саме таї, якими має бути той, хто стоїть на чолі великої справи.

А для нащадків ім'я А. М. Лівіцького запишеться в книгу історії візвольних змагань українських на почеєному місці.

МИКОЛА ЛІВИЦЬКИЙ

Міркування з приводу Берлінської Конференції

Конференція «четирьох» у Берліні закінчилася. Як і можна було передбачати, не привела вона до жодних конкретних наслідків. Проте, все ж таки чуються голоси серед західно-демократичного світу, що зовсім даремною конференцією не була, бо вона відкрилася, мовляв, шлях до дальших розмов. Отже, можна думати, що ми стоямо на передодні довгих і складних пересправ поміж Заходом і Сходом.

Треба ствердити, що таке терпеливе і миролюбне наставлення Заходу до ледве замаскованих агресивних намірів Москви викликає критику, а подекуди і зневір'я серед представників поневолених Союзами народів. Не тільки ми, українці, а, певно, і усі інші наші брати по недолі й спільній боротьбі сильні ставили собі більше питання: «Неваже ж представники вільного світу ще й досі не усвідомлюють собі, що Советський Союз ніколи не змінить свого імперіалістично-агресивного наставлення? І неваже ж вони ще вірють у можливість домовлення з большевицькою Москвою?

Такі настрої їх певна нервозність серед поневолених народів — цілком зрозумілі. Ми масно величезний досвід у стосунках з московським большевізмом (іщо, на жаль, так дорого коштує нашим народам), ми знаємо геть до решти всі методи большевицької

політики, нам, врешті, немає чого втрачати: гіршого хіба вже не може бути на територіях наших народів. Але інакше до цих справ підходить ті, що мали цілістю уникнути совєтського «раю». І ми мусимо це становище Заходу розуміти, щоб у наших політичних діях керуватися не пристрастями і хвилевими настроями, а холодним розумом і відчуттям реальності дійсності.

Отже, вільний світ ніколи не зважиться на останній крок, на ім'я якому війна, доки не вичерпає всіх, навіть мінімальних і либо нереальних, можливостей до полегодження конфлікту Захід—Схід мирним шляхом. Адже вільний світ має багато до втратити: життя мільйонів своїх громадян і добробут своєї здебільшого квітучої країни, виставлених під час війни на нищівні ударі атомної зброї. Чи ж не варто, для уникнення величезних жертв і руїни, спробувати досягти чогось навіть, міркуючи логічно, не-осяжного... Крім того, кожна конференція між Заходом і Сходом збиває пропаганду Сovетів, ніби вони широко прагнуть миру, і розкриває справжнє обличчя большевицької Москви в очах громадян вільного світу, що, в свою чергу, посилює в цих останніх волю до спротиву й готовість удастися до остаточних заходів, якщо не буде іншого виходу. Власне це, може,

і є єдиним справжнім успіхом Берлінської конференції для Заходу...

Проте, намагаючись об'єктивно ставитися до політичної лінії Заходу, всежакі вільно нам поставити питання, чи не занадто «обережно» поводяться представники західно-демократичних держав у стосунку до Москви, чи немас небезпеки, що ця остання заманеврує їх своїми гіпокризійними заходами та пропозиціями і чи час не прапор на користь можна відмінити з Кремля? І, якщо так, то чи не повинні б представники Заходу, замість пропонування гарантій безпеки Советам, самі ставити більш рішучі вимоги, а вразі їх неприняття, переходити до більш рішучих дій?

* * *

Які мали б бути вимоги Заходу?

Советський Союз своєю політикою безперечно являє собою загрозу для вільного світу. В чому виявляється ця загроза? На наш погляд, головними чинниками цієї постійної загрози є: 1. Неприховані збройна агресія (Греція, Корея, Індокитаї); 2. Підтримка комуністично-підпільних рухів у всьому світі; 3. Режим економічної автаркії; 4. Існування «зализної заслони», під опікою якої Москва може готовитися до агресії на всіх просторах, що знаходяться під її контролем; 5. Врешті, тоталітарний режим, що виключає не тільки політичні свободи для громадян т. зв. Східного Бльоку, але являє собою також потужний засіб для удержання в стані національного поневолення багатомільйонових народів.

Не треба багато доводити, що тільки усунення цього стану речей, який уможливлює Советам провадити імперіялістично-агресивну політику, може доправити до ліквідації постійної загрози для вільного світу та до встановлення тривалого й справжнього миру. І можна думати, що большевицька Москва — під час передбачених майданчиків конференцій — може на словах або й на папері (підписуючи різні пакти) зобов'язатися здійснити поставлені їй вимоги. Але, як відомо, Советський Союз ніколи не додержував узятих із себе міжнародні зобов'язання, а тому західно-демократичні держави повинні домагатися не тільки обіцянок, але й конкретних гарантій Іх додержання.

Щодо першої справи — збройні агресії — то тут Совети, переконавшись у рішучій поставі Заходу (Греція, Корея), найбільш очевидно, схиляють їх на поступки: такі засоби здійснювання імперіялістичних плянів для них тепер невигідні. Тому можна передбачати, що на Женевській конференції советські представники підуть на значні поступки у цій справі, включно з повною ліквідацією конфліктів у Кореї та Індокитаю. Однак, це пісکільки не змінить загального стану, якщо непорушним залишиться джерело, з якого кожної хвилі можуть виникнути нові конфлікти.

В другій справі — підтримка комуністично-підпільних рухів — Совети теж легко можуть давати різні обіцянки. Вони ж постійно запевнюють, що не втрачаються до внутрішніх справ «капіталістичних держав», у яких, мовляв, спонтанно (без советської підтримки) виростають революційні рухи «гнобленого пролетар'я». Завтра вони можуть з легкістю руки розв'язати Комінформ, як раніше розв'язали Комінтерн. Але цього, ясна річ, замало. Західно-демократичні держави повинні домагатися цілковитої ліквідації цього знаряддя московсько-большевицького імперіалізму. Але яким способом? Як прослідити, чи справді Москва припинить підтримувати комунізм у різних країнах світу? Звичайно, це річ нелегка! Але

засоби до цього можуть бути різні: заборона інтернаціонально-комуністичних з'їздів на території Сов. Союзу, заборона приймати у себе й вишколювати комуністичних агентів, встановлення міжнародної контрольної інституції, що мала б право просліджувати всі окремі випадки також на території Советів, впровадження відповідних санкцій за кожне недодержання зобов'язань, і т. і. Головне — це приняття засади, що підтримка комуністичних рухів є каральна згідно з міжнародним правом і підлягає міжнародній контролі та міжнароднім санкціям.

Такі ж рішучі вимоги повинні бути поставлені щодо намагання Советів установити режим повної економічної автаркії з метою досягнення такої економічної й мілітарної потуги, яка дала б їм значну перевагу над демократичним світом. Можна думати, що у цій ділянці Совети підуть на значні поступки, бо ж і тепер вони нерідко виявляють бажання мати торговельні зносини з вільним світом. Але на чому полягає зовнішньо-торговельна політика Сов. Союзу? Взяти з-зовні все те, чого вони потребують, власне, для дальніої розбудови мілітарної потуги й дальнішого посилення режиму автаркії, а віддати взамін непотрібні Їм надзвички і цим придбати девізи, зуживані, між іншим, і на потреби підтримки комуністичних рухів у світі. Господарські інтереси населення не грають при цьому жодної ролі. А тому зміна стану речей на цій ділянці може статися шляхом ліквідації всіх торговельних обмежень поміж Заходом і Сходом, впровадження справедлівільних торговельних зносин для обох сторін і включення Сов. Союзу разом з його пілконтрольними просторами у світову господарську систему. Знову ж таки — переведення необхідних заходів повинно підлягати контролю вільповільних міжнародних інституцій, щоб із нового стану речей не скористали однією лише Совети.

Яка, проте, може бути запорука щодо забезпечення цієї міжнародної контролі у наведених вище ділянках, а також забезпечення контролі обмеження воєнних зброян? Сов. Союзу? Ніякої запоруки бути не може. Локи Сов. Союз герметично замкнений «зализної заслони». Отже — вимога ліквідації «зализної заслони», і то повної ліквідації без жодних обмежень. Бо ж, яким чином можна проконтролювати Сов. Союз, коли він має повну можливість далі вільнопривати зброяння, підносити підлогу товарів та власних потреб і школити десятки тисяч агентів із своєї величезної і герметично закритій території! Під цим поглядом Захід знаходитьться у непорівняно гіршому становищі, ніж Сов. Союз.

Правда, і тут большевицька Москва може піти на позиції поступки. Не дармо ж після смерті Сталіна з цього боку вже впроваджені «полегчі», і Маленков гостинно запрошує до своїх володінь чужинецьких споготовців, артистів і т. і... Однак, звичайно, не будеться про те, щоб делегації якихось культурних організацій, а навіть і міжнародних контролерів, могли від часу опережувати запрошення вілл Советського уряду й відвідувати ті місцевості, куди їх повезе МВД. Ідеється про те, щоб населення Сов. Союзу й сателітних держав могло без перешкод вільнопривати держави вільного світу і, навпаки, громадян західно-демократичних держав, в тому числі й у першу чергу також членів міжнародних контролерів, мали змогу вільно й без усіх обмежень подорожувати по всіх просторах «Східного Бльоку», вільнопривати промислові урядження й працювати контакти з населенням. Тільки це означає, що в справжній ліквідації «зализної заслони».

Проте, і ця остання міра — ліквідація «залізної заслони» — не дала б задовільного результату, якби і надалі мало залишатися головне джерело зла: **тоталітарний режим**. Поминаємо ту обставину, що умови тоталітарного режиму — павіт при ліквідації «залізної заслони» — не сприяли б нав'язанню щирого контакту поміж громадянами Заходу і Сходу: приклад Німеччини Гітлера й Італії Мусоліні, що не були закриті для чужинців, з тому яскравим доказом. Але найголовнішим є те, що **умови тоталітарного режиму безперечно уможливили б советським володарям і далі приготуватися до нападу на вільний світ**. В умовах, де немає свободи ані слова, ані виборів, ані релігії, ані вибору професії чи місця праці, ані павіт свободи думки, — в цих умовах мільйони громадян Советського Союзу й сателітних держав «умущені працювати на піднісенні воєнного потенціалу їх країн і стають мимовільними знаряддям для підіймення імперіалістичних плянів большевицької Москви. Сам характер тоталітарних режимів вимагає тримати своїх громадян у постійній напрузі та вигадувати небезпеки від уявних зовнішніх ворогів. Тому ці режими, як ми це бачили на прикладах нацизму й фашизму, і являють собою джерело для порушення миру і викликання воєн. Але без постійного тримання населення в стані поготівлі проти «зовнішніх і внутрішніх ворогів», без терору і поневолення — ці режими існувати не можуть: кожне «попущення» загрожує загином. Знаючи це і не бажаючи гинути, «вожді» тоталітарних режимів цупко тримаються своєї традиційної лінії.

Крім політичного поневолення в Советському Союзі існує ще й **поневолення національне**. Цього, здається, вже ніхто у вільному світі не заперечує — мимо твердженій шовіністично-імперіалістичних кіл російської еміграції. (Про це докладніше писалось у нашій статті п. н. «Помилки психологічної війни» у попередньому числі «Мети» за вересень—жовтень 1953 р.). Після другої світової війни, під фактичною владою советської Москви опинився ряд ще формально незалежних, т. зв. сателітних держав та частини Німеччини. Крім того, до Сов. Союзу входять теж ніби формально самостійні советські республіки поневолених пересійських народів. Більшість цих пересійських народів, що становлять понад 55% населення Сов. Союзу, створила по революції 1917 року свої незалежні демократичні держави, згодом окуповані большевицькою Москвою (Україна, Білорусь, парали Кавказу, Туркестан та інші).

Наведений вище стан речей значно облегчує західно-демократичним державам поставити вимогу Советам, що єдину могла б кардинально розв'язати питання стосунків поміж Заходом і Сходом, а саме: ліквідація тоталітаризму й демократизація режиму в Сов. Союзі та сателітних країнах. При цьому, щодо т. зв. сателітних держав та країн пересійських народів, ця демократизація режиму поганає бути по-переджена **виведенням з їх території окупантів московсько-большевицьких військ та переланням влади до рук відповідних національно-державних органів**. Далі, як на території російського народа, так і всюди інде мають відбутися демократичні вибори для покликання постійних органів управління.

***

Вище наведені міркування напевно зустрінуться з закидом, що поставлення західно-демократичними державами зазначеніх вимог означало б небувале досі втручання у внутрішні справи чужої держав-

ви, а тому воно с Переальне і виключене. Але на це можна відповісти: Понерше, втручання до справ держави, режим якої загрожує світовому миру, зовсім не суперечить принятим нині нормам міжнародного права і має вже свої прецеденти. Зрештою, справи держав-сателітів та неросійських народів СРСР не являють собою внутрішнього питання московсько-большевицької імперії. Подруге, якщо таке втручання справді могло б видуватися небувалим, то й живемо ми тепер у часах ще небувалих, коли людство стоїть перед можливістю небувалої цієї відставини виправдували б і, може, ще небувалі досі заходи для уникнення цієї катастрофи.

Та їх поставлення таких вимог (і то без загрози оголошення війни вразі їх відкінчення) викликало б війну поміж Заходом і Сходом? Напевно — ні! Большинища Москва лише обурено відкинула б ці вимоги, примусила б своїх підданів приймати революції протесту, може подзвінькала б трохи збросю — і все!

Але — зустріє нас другий закид — пошо ж тоді ставити ці вимоги, коли наперед можна знати, що вони будуть відкінчені? Так, вимоги будуть безперечно відкінчені, але ... тут **ми входимо до ділянки психологічної війни**, і то справжньої психологічної війни, а не академічних і, по правді кажучи, ні заважди (з обох боків!) дотепних суперечок поміж Заходом і Сходом, як це було до цього часу. **Бо поставлення вимоги виведення окупантів військ, демократизації режиму, демократичних виборів — зробило б величезне психологічне враження на всіх підівладних Кремля**. Це додало б ім сил у їх боротьбі проти тиранії і збільшило б віру у майбутнє визволення. Це піднесло б також їх симпатії до західно-демократичного світу, що вперше заговорив би з Москвою не мовою шукання союзів чи можливостей збуту товарів, а че тв'ордою мовою тих, по числу боців правда і співандівість, і тих, які дбають не тільки про себе, але і про поневолені народи європейського сходу й Азії. Це, врешті, захистало б в очах численних півдесетських народів авторитет можновладців Кремля, які мало знайшли б аргументів на виправдання своєї відмови щодо ліквідації режиму терору й поневолення. Коли ж би одноточно з большевицьким відкінченням **рішучих вимог західно-демократичних держав**, ці останні здобулися б ще й на рішучі дії, а саме:

попільна, економічна, культурна й мілітарна бльокада Советського Союзу та всебічна й ефективна допомога поневоленим большевицькою Москвою народам у їх боротьбі за свою бору й незалежність,

то не могло б значно захистити тоталітарний советський режим, а в кінцевому результаті призвести до його остаточної ліквідації, а значить і до ліквідації (без війни!) постійної комуністичної загрози, що залишає над вільним світом.

Отже, чи ми, представники поневолених народів, критичним оком споглядаючи на конференції з большевицькою Москвою, хочемо війни? Ні! Бо ми знаємо, що війна принесе страшну руйну насамперед нашим країнам. Ми хочемо від Заходу тільки **рішучої політики**, що спроможна усунути комуністичну загрозу без війни. Але з цією рішучою політикою не треба баритися, бо, якщо за час, коли відбудутимуться конференції. Совети зуміють відповідно змінити свій воєнний потенціал, тоді може вже бути пізно!..

Старим курсом

У статті «Чи новий НЕП?», уміщений у ч. 3/4 «Мети» автор, додержуючись сугубої обережності в ставленні прогнозів щодо дальших етапів совєтської генеральної лінії, започаткованої виступом Хрущова 7 вересня ц. р., утримався від будь-яких пророкувань у цій ділянці. Хоч вигляди на якісний рішучий злам у господарчій політиці Кремля були більше, як сумніви, все ж ряд певного роду «несподіванок», посталі по смерті «геніяльного», дещо захітав девіність того, що все й надалі залишатиметься незмінно й цілком по-старому. Проте, дальши події, що розвинулися по «історичній» доповіді кол. намісника України й не менше «історичних» постановах комуністичного проводу, виразно показали, що обережність автора статті «Чи новий НЕП» була лише свого роду «перестраховкою». «Побоювання», що післясталінський кремлівський провід захоче чи зважився йти шляхом далегосягливих змін або пуститься «на глибіші води» в шуканні виходу з перманентної господарчої (як також і соціальної, і політичної) кризи, коштом відмовлення або, бодай, тимчасового віддалення від «переходу до комунізму», тобто до завершення заповідженого (свогодні «неправедливого» забутним спадкоємцям) Сталіним цілковитого збрюокрачення всього економічного й суспільного процесу, були цілком даремні. За словами центрального органу Тіта «Борба», нові, певною мірою, методи й заходи комуністичної верхівки після Сталіна були свого роду «зрадою Сталіна», але «зрадою у власному Сталіна інтерес ї для підтримання ним створеної системи» (цитуємо за передруком в «Остроблемі» ч. 49 з 3. 12. 53 р.). Інакше кажучи, іншої системи політичних, суспільних і господарчих стосунків, із якою живим символом був померлий у березні м. р архідеспот в умовах ком. диктатури бути не може, вона була й залишається єдиною її незмінною запороюю існування советської імперії. Виййти з колії короткозорої рутини «бюрократичних і адміністративних заходів» (за визначеннями «Борби») віз советської господарчої політики абсолютно не в стані, поперше, в силу самих, сказаних б, устроєвих особливостей апарату її переведення, подруге, і це є основне, в силу того, що відмовлення від названих заходів призвело б, у тому чи тому вигляді, до розворущення й розбудження сил, які для Кремля стали б неминуче викликаними духами, яких назад годі було б загнати. Тому то Хрущов разом із іншими «магами» з президії ЦК взяли на себе невдяче завдання: і «перехід до комунізму» зберегти, і з-перед своїх очей примару господарчої політичної катастрофи усунути.

В цих умовах найрадикальнішими заходами диктатури було певне перепланування в межах уже визначеної й діючої другої повоєнної п'ятирічки в тому напрямі, що в промисловості дещо зблізьшено питому вагу харчової й легкої індустрії, а також виробництва речей широкого вжитку та взагалі впроваджене екстра ще «трирічку» (в рамках п'ятирічки) для переведення «крутої піднесення» сільського господарства. До речі, згадане «круте піднесення» с лише спробою утримати рух по похилості, що в ньому досі перебувало советське с. господарство, як і вся справа прохарчування переважної більшості підсіверетської людності. Сьогоднішній стан «добробыту» підсіверетських народів, ось уже майже доведених до комуністичної Аркадії, аж ніяк, проте, не може бути виз-

наним за задовільний і таким не стане навіть після виконання заходів передбачених «крутым піднесенням». Вірний своїм засадам не подавати, як правило, відомостей про те, що йому не вигідно, комуністичний провід уникав називати цифрові показники, з яких можна було б судити про конкретні наслідки назаного, ніби кардинального розв'язання харчової, в першу чергу, кризи. Проте, там, де, чи то з недогляду, чи то з бажання запаморочити свідомість ширшого читача дев'яти- й десятизначними цифрами, такі абсолютні показники з'являються на світ Божий, відкриваються далекий від можливих у дікого й подекуди сподіванок та ілюзій образ. Виявляється, наприклад, що в разі успішного завершення згаданої трирічки й «переможного» доконання «крутої піднесення» споживання такого основного продукту харчування, як м'ясо, на душу населення дорівнюватиме десь одному кгр. на місяць (норма м'ясопостачання в Німеччині в останній період світової війни, найменший раціон), а масла — десь 225 грамам на місяць, отже, вдвічі менше від нормованої видачі масла в Німеччині за пів року перед капітуляцією. Якщо ж узяти до уваги, що певні категорії людності, які матимуть кращі матеріальні можливості або перебувають на кращому постачанні (верхівка партійного, державного й господарського апарату, бюрократичного прошарування, поліція і збройні сили тощо), то харчові умови ширших мас виглядатимуть ще нівелірадніше.

Отже, фактично трирічка «крутої піднесення» жодного «добробыту» не принесе й принести не може. Йдеться, власне, про надзвичайні заходи охорони перед катастрофою, про утримання мас людності на рівні, дещо вищому від напівгодінного.

Досягнути цю, досить таки скромну мету маленковсько-хрущовський провід намагається єдино знаними йому методами бюрократичної «штурмівщини»: списуванням на село армій пропагандистів і дипломатів, «фахових» урядовців, посилуванням «роз'ясновальної» й «керівної» роботи парторганізацій, засновуванням тисяч «довго» — короткотермінових агротехнічних зоокурсів, читанням лекцій тощо. Знову списуються тонни паперу на всякого роду директиви й обійтниці, витрачаються грубі гроші на нескінчені подорожі партійних, адміністративних, господарчих і газетних урядовців, подорожі і «бригадами», й індивідуально. Однією з основних проблем оголошено питання «кадрів», тобто пересування до безпосереднього с/г виробництва кваліфікованих фахівців. Почекато кампанію полювання на агрономів, зоотехніків, ветеринарів, інженерів с/г машин, що були «окопалися» по численних установах центрального, обласних і районних апаратів. Перед керівниками с/г урядницьких органів поставлено завдання «оперативно» керувати пізновими об'єктами, тобто колгоспами, аналогічне завдання стоять і перед парт. комітетами. Пущено в дію всю ту складну, що коштує величезні гроші, машину взаємного контролю й підхідливства, добре відоме тому, хто знає систему советського плянованого хаосу й славний свого часу «бобильтевицький стиль роботи». Всі ці коліщатка советської бюрократичної машини посилено закрутливись «на холостому ході», майже не допомагаючи справі, але посилено одне одному заважаючи, взаємно зв'язуючи одне одному руки, а, головне, ще біль-

шим тигарем спадаючи на плечі головної фігури процесу — продуцента-колгоспника.

Якою мірою пощастити виконати поставлене вище, по суті, обмежене господарче завдання випробуваннями на протязі понад двадцяти років бюрократично-централістичними, антиекономічними й асоціяльними заходами, покаже майбутнє. Ясним лишається одне, що інакших методів праці, інакших форм господарчої політики Кремль не хоче або, як кому більше подобається, не може застосувати. Люди з ЦК не знають, чи принесе успіх проголошене «круті піднесення», не знають, чи спроможиться, і як надовго, воно відпружити харчову та інші, пов'язані з нею кризи, але вони добре розуміють, що відмовлення від дотеперішніх методів і форм господарчої організації й діяльності, хоч би в розв'язанні названої кризи, буде напевно загибеллю для них, для всієї їхньої системи національного, політичного й суспільного уярмлення. В цьому розрізі належить розглядати всі останні заходи диктаторів, спрямовані на «круті піднесення» с/господарства й «доброту» мас, увесь цей модерній поворт «обличчям до села». Під виглядом фахової допомоги останньому остаточно відбирається колгоспам вже й так ілюзорну можливість мати на чолі колгоспних господарств людей із своїх лав. Визначення спеціальних інструкторів фактично цілком підпорядковує колгоспи і всю їхню діяльність аж до дрібниць цим новим урядовцям. Але особливо показовим є визначення нової ролі МТС. Останні, за словами московської «Правди», не є «прокатними станицями», але «організаторами всього с/господарчого виробництва». Тут з найбільшою повнотою виявилась неухильна її послідовна «генеральна лінія» політики Кремля щодо сільського господарства зокрема та щодо села взагалі. Формально недержавні, «кооперативні» організації, колгоспи, діючи на не своїй, державній землі, тепер, в основному, під машкарою вимог технічного прогресу сільськогосподарого виробництва, змущенні працювати не своїми, а державними, МТСівськими машинами і знаряддями, господарі яких — МТС, за офіційною партійною директивою, не тільки можуть, але й зобов'язані стати господарями цілого сільськогосподарчого процесу. Таким способом, моменти певного соціального відпруження й відкриття певних можливостей для ініціативи самих колгоспників, ознаки чого можна було убачати в певних полегшах для присадибних господарств, цим настірливим наступом на рештки господарчої самодіяльності колгоспів фактично в загальному балансі сільського господарства до краю обмежено, хоч для індивідуальних господарств колгоспників та інших осіб у «крутому піднесенні» поголів'я худоби дуже поважна.

Чи дасть це економічний ефект? Чи підвищиться продуктивність підлеглих МТСам колгоспів проти попереднього етапу їх розвитку, дозволено мати сум-

пів. Наприклад, радгоспи, тобто сільськогосподарчі підприємства, зорганізовані від самого початку, як господарства цілком державні, та до того що й, переважно, «показові» і «зразкові» щодо селянських господарств, не то що не мають чого колгостям «показувати» або ставити як «зразок», але раз-у-раз відстають від них і самі потребують спеціальних заходів і з боку відповідних урядових інстанцій.

Ще меншою мірою були б виправдані «бессмыслицеские мечтания» щодо можливостей заслаблення централістичних путів проти «національних республік». Натяки на це можна було б убачати в місяці дуумвірату Маленков-Берія, зокрема в небувалому як на совєтські умови, факті видання Центр. Комітетом КПУ «самостійної» постанови про деякі заходи щодо піднесення господарчого й побутового обслуговування людності. Але то був ще відомін безезневого «розбріду й паніки» та, можливо, наслідки досі нам іще докладно невідомих потягнень, пов'язаних з ім'ям поваленого шефа МВД. Сьогодні цілком відновлено попередній, сталінський стан речей. Вся господарча, зокрема сільськогосподарча діяльність, усіх складників совєтського територіального комплексу суверено централізована. Москва регламентує не тільки організацію продукції й розподілу основних господарчих культур але й, наприклад, виведення «динь і кавунів» (див. промову Мікояна з 17. 10. 53). Полові ліквідається міністерську реформу, переведену над труною Сталіна, яка вдвічі зменшувала кількість міністерств і тим самим створювала для Кремля певну загрозу зменшення пресу «центрю» щодо «місць», у першу чергу щодо окремих союзних республік. Почалось знову «почкування» міністерств і то насамперед, «союзних». Знов виділено з спільного, «союзно-республіканського» міністерства торгівлі «союзне» міністерство зовнішньої торгівлі. З міністерства сільського господарства і заготівель виділено також як чисто «союзне» (тобто без відповідника в урядах окремих республік) міністерство заготівель. Знову ж з цілковитою виразністю підкреслено, що справа керування заготівлею і перероблення сільськогосподарчої сировини є виключною справою «центру».

Кремль шукав виходу з кризи, яка глибоко охопила базу його господарчої будови — сільське господарство й виробництво конечних для найменшого прожиткового рівня продуктів і речей для мас державних кріпаків і наймитів, намагаючись злити його в рамках створеної економічної, суспільної й політичної системи, тобто залишаючись і далі на ґрунті, який раз-у-раз позмінно породжував, породжуючи й породжуватиме подібного роду кризи. Але іншого до вибору йому не дано: тут — можливості довшого чи коротшого масовування, хоч без певності й надії на стабілізацію, поза цим — неминуча й швидка катастрофа, загибель режиму й остаточний розпад відновленого на його базі та його засобами імперського комплексу

«Чи вірна наша хибна дорога?»

Справа переговорів Виконного Органу з Американським Комітетом Визволення від Большевизму, що мали місце в травні-липні ц. р., вже досить таки освітлені в нашему журналі. І коли я в цій статті хочу знову піднести деякі питання, пов'язані з цими переговорами, то роблю це з таких причин. Перш за все, напади противників Національної Ради й досі не вдавають; при чому напади ці спрямовані виключно на три фракції УНРади — УНДС, УНДО й УСП. До фракції УНДС я маю честь належати, і тому вважаю за свій обов'язок виступити в обороні тактики, що її провадила, і тих позицій, що їх боронила фракція УНДС у Виконному Органі й в Президії УНРади.

Подруге, в звязку з цим, як кажуть, на маргіненсі цієї оборони хотів би я близче підійти і розглянути наші завдання, завдання української еміграції, і методи та способи їх здійснення. Ціль перед нами ясна, окреслена з граничною виразністю. Питання про шляхи, які провадять до її здійснення, все викликатиме більш або менш пристрасні дискусії і контроверзи. « Чи вірна наша, хибна дорога? » Цей запит Франка все ставитиме той, хто свідомо ставиться до тих завдань, що на нього поклала паша, українська, доля.

Але ставити перед собою запит Франка — це не значить, що можна тільки на запиті й обмежуватися. Треба рішатися на діо і, зробивши певне посунення, оглянувшись на перейдений шлях, зважити те, що досягнено, зважити ту ціну, що за успіх заплачено, і знову повторити той же запит.

Завдання української еміграції

В часі між двома війнами модним було протиставлення двох візвольних концепцій: орієнтація на власні сили й орієнтація на чужу допомогу. Нині таке протиставлення, на щастя, належить вже до історії. Одна орієнтація не тільки не виключає другу, але одна доповнює й зумовлює другу. Розуміється, власні сили народу, його боротьба на рідних землях, його сила спротиву, організованості, наявності провідних кадрів — все це має важче вирішне значення для здобуття й закріплення української державності. Але ніхто не буде заперечувати того, що справа сприятливого чи ворожого для наших державницьких змагань міжнародного оточення — це справа першорядної ваги. Якби ми не розініювали причини неуспіху нашої визвольної боротьби в 1917—21 роках, якийсь поважний відсоток цих причин ми мусимо віднести на те, що міжнародне оточення було для нас у високій мірі несприятливим. Так само під час другої світової війни, коли могло здійснитися, що українська справа знову може стати на порядок денний міжнародних відносин, — можна було говорити лише про найглибшу декоюнктуру нашої справи: об'єкт змагання двох імперіалізмів — Україна — в своїх змаганнях не знаходила жодного зрозуміння у держав-переможців.

Отже, не орієнтація на чужу допомогу — цей термін видумано з демагогічних побудок — лише боротьба за сприятливу для українських визвольних змагань коньюнктуру — це с тим завданням, яке доля поклала на українську еміграцію. На боротьбу українського народу на рідних землях ми, українська еміграція, можемо мати вплив посередній і дуже незначний. Не тільки тому, що між нами й нашим народом лежить т.зв. залізна завіса, але також і

тому, що боротьба проти совєтської влади в умовах совєтського режиму вимагає таких методів, судити про доцільність і ефективність яких може лише той, хто сам перебуває в тих умовах; а також і тому, що це б перечило почуттю людської моралі, коли б хтось, перебуваючи в беззначенчих умовах під захистом західних аліантів, хотів би активізувати, направляти, давати вказівки щодо методів резистансу для тих, хто живе під гнітом найбільшої в світі тирії.

Отже, боротьба за сприятливу міжнародною конյюнктуру, боротьба за те, щоб прихилити світ до прийняття нашої концепції упорядковання політичних стосунків на Сході Європи, змагання за придбання приятелів і зневаждення ворогів української національної справи — це є основне завдання української політичної еміграції. В сархії завдань воно має бути поставлене на перше місце. Завдання велике й тяжке, як велика й тяжка боротьба українського народу за свою державність. Поборювати треба, насамперед, велики труднощі, так скажемо, структурального порядку: 1) консерватизм політичної думки, що звикла йти втертими шляхами й по няняттям: бачити на Сході Європи й Півночі Азії одне політичне ціле, одну державну одиницею; 2) великий вплив російської еміграції, що датується з давніх часів, і разом з тим вплив російської культури й російського підходу до політичних стосунків на Сході; 3) в останній час і з боку найпотужнішого серед держав вільного світу чинника США змагання накинуті европейським теренам концепцію великоконстірного, федеративного політичного об'єднання. Це стосується поки західної Європи, але ясна річ, що наші змагання до поділу Сходу Європи на національні держави — принаймні зовнішньо йдуть усупереч таким наставленням американської політики.

Пропаганда і політична акція

Українська еміграція не є суб'єктом міжнародної політики. Тому, для досягнення своєї мети, вона, переважно, мусить послуговуватися засобом пропаганди. Як кожному покривденому, позбавленому належних прав, коли він не має змоги звернутися до судового трибуналу, залишається тільки одне: галасувати за свою кривду, так для української еміграції пропаганда залишається головним, може і єдиним, засобом впливу на світову опінію й на світові мірозданні чинники. Меморандими й статті в газетах і журналах, брошюри й книги про «чорні діла Кремля», розмови й інтерв'ю — засоби пропаганди дуже різноманітні. Різноманітні й чинники, що можуть вести пропаганду, починаючи від звичайного рядового емігранта, який за кухлем пива чи при іншій нагоді може переконувати такого ж рядового громадянина про кривди, завдані Україні, й по потребу їх виправити, та кінчаючи меморандумами Виконного Органу Української Національної Ради, який діє як екзилний уряд Української Народної Республіки, меморандумами, адресованими Далесові чи Айзенгауерові. Засяя пропаганди може бути різний, вартість її теж може бути різною. Але спільними майже для кожного пропагандистського засобу є те, що, як правило, пропаганда оперує максималістичними гасломи й вимогами. В пропаганді ми намагаємося виопустили наші криві й наші претензії як найскрасівше. Це цілком зрозумілий психологічний засіб, притаманний кожній пропагандистській акції.

Другим засобом для здійснення певної політичної мети є політична (дипломатична) акція. Цим засобом

звичайно користуються держави суперенни, що мають своїх амбасадорів і послів, визнаних іншими країнами. Розуміється, українська еміграція цим самобом може послуговуватися дуже незначною мірою. Лише щодо інших еміграцій, які так само не можуть бути суб'єктом міжнародного права, українська еміграція може переводити політичну акцію. Розуміється, обсяг і значення такої акції мають невелике й часто лише підготовче значення, підготовлюючи ґрунт для тих відносин, які будуть встановлені між Україною, як самостійною державою, і державою, яку презентує дана еміграція. Між пропагандою й політикою є одна зasadничча різниця. Політика майже ніколи не ставить максималістичних вимог. Політика — це з «мистецтво можливого». Це з мистецтво досягти свого етапами, переходячи від одного ступеню до другого, вищого. Пропаганда — це з визначення позицій. Політика — це з мистецтво маневрування. Пропаганда кощусь тільки те, що кощусь організація даної акції. За успіх політичної акції іноді доводиться платити досить дорого, як оцінка результатів успішної політичної акції приходить як порівняння того, що осягнено, з тим, що за цей успіх заплачено.

Наслідки пропаганди майже завжди належать до *imponderabilia* до того, що не можна зважити чи вимірити. Найкраще складений меморандум не досягне мети, коли його, не прочитавши, адресат кине до коша. Найближчіша книга не даста бажаних наслідків, коли той, кому вона послана, поставить її на полицю, не розрізавши сторінок.

Про політичну акцію завжди можна сказати, чи вона була вдалою й наскільки вдало.

Американський Комітет Визволення від большевизму і КЦАБ

До року 1952 визвольна акція української еміграції майже не виходила поза рамки пропагандивної акції. І це наклало свій відбиток на ментальноті українських політичних діячів, на їх способі думання, на їх підхід до актуальних справ міжнародної політики.

В кінці 1951 р. був зorganізований Американський Комітет Визволення від Большевизму. Завдання його — це певний відтіонок холодної війни, що й провадить США. І на цьому відтінку — притягнення до активної участі в холодній війні широких мас еміграції з Сovетського Союзу. Ось тому Американський Комітет мусив у силу самого свого характеру вступити в безпосередні зносини з еміграційними колами різних народів. Наслідком того — було створення КЦАБу. Створення КЦАБу було безумовно певним досягненням російської антибольшевицької еміграції. Через причини, на які я вказував, як на структуральні труднощі нашої визвольної акції, Американський Комітет пішов лінією російських інтересів. КЦАБ, що мав бути виконавчим зваряддям Американського Комітету, став зваряддям російського імперіалізму в його еміграційному виданні. Не зважаючи на фасад непередрішенства, статут КЦАБу був виразно передрішенський у бік визнання території Сovетського Союза єдиним державним організмом з російською нацією, як провідною. За це промовляли: засада центрального керівництва, поставлена в основу організації; дискримінація неросійських народів, яким всім разом відведено в керівничих органах 50%, і цілий ряд уступів у статуті, в яких виходилося з розуміння російської держави, як єдиної цілості (згадка про лютневу революцію, згадка про «Всеросійські установчі збори»). Російські партії трактувалися як партії загальноімперські, що

ніби «борються за свободу всіх народів ССР». Правом на самовизначення, яке, як данина часові, мусило бути включене до статуту, персійські народи могли користатись лише по визволенні від большевиків цілої території ССР, отже, практично, по встановленні й закріпленні загальноімперської влади.

До такої організації українська політична еміграція приступити не могла. Приступлення до КЦАБу — означало б визнання української справи за справу внутрішньосоюзну, цебто перекреслення всього, про що українська пропаганда твердила вже понад 30 років. А проте аргументи голови УККА проф. Д. Добрянського, що приїздив разом з делегацією УККА як посередник між Американським Комітетом і українською еміграцією до Європи в грудні 1952 р., не позбавлені були певної переконливої сили. Він говорив про небезпеку ізоляції української справи, про те, що вперта постава українців зразить до себе інших американських приятелів, що Американський Комітет на жодні зміни статуту КЦАБу не піде, і що, зрештою, боротися за зміну статуту можна буде, лише, вступивши до КЦАБу. Особливо застерігав він українську еміграцію проти принципового відкинення тієї чи іншої співпраці з росіянами, зазначаючи, що американці цього не зрозуміють і вважатимуть це за виля чужого й пінависного для них расизму. Проф. Добрянському, як американському громадянинові, очевидно, важко було зрозуміти, що українська політична еміграція психологічно не могла прияти концепцію КЦАБу, яка б заперечувала саму рацію її існування.

Перед від'ездом проф. Добрянський запропонував всім політичним партіям, що брали участь у спільніх з делегацією УККА парадах, на письмі викласти ті причини, які перешкоджають, на їхню думку, приступленню українців до КЦАБу. Не знаю, зрозуміло, змісту тих еляборатів, які були подані від інших політичних партій. Зтію, що в елябораті УНДС було наведено всі ті точки статуту КЦАБу, на які я вже вказував раніше. Отже, забігаючи наперед, муши сказати, що зміна статуту в зазначеному нами напрямку, перебудова його в сприйнятливому для української сторони розумінні — нас уже зобов'язувала. Бажаючи залишитися солідним партнером, ми не могли б ставити нових вимог, коли б не були змушені до цього спеціальними обставинами.

Але еляборати партій подавали лише негативний бік справи: чому ми не можемо вступити до КЦАБу. Позитивний — умови співпраці української еміграції з Американським Комітетом і з евентуальними російськими партіями — накреслено у відомих «Позиціях з 27 грудня 1952 р.», вироблених спільно всіма українськими політичними партіями. Про ті «Позиції» так багато було вже сказано, що я не вважаю за потрібне тут на них зупинятися. Тут тільки значу, що сама думка, що сконсолідований в Національній Раді партії, підписуючи ці «Позиції», ніби тим самим приймали на себе зобов'язання дальшу акцію щодо Американського Комітету провадити спільно з іншими партіями, які стоять поза УНР-дюю, сама ця думка є настільки дивовижною, що взагалі не заслуговує на те, щоб про неї дискутувати. Як раз для того була створена Українська Національна Рада, як політична підбудова екзилового уряду УНР, щоб провадити певні політичні акції. Справа переговорів і співдії з Американським Комітетом одна з таких акцій, може, на даному етапі, найголовніша. І було б недоцільно — і з цього могла б постати велика пікода для української справи, коли б цю акцію передано от тій самій Тимчасовій Ді-

ловій Комісії, органу ad hoc, створеному, без домовленості між партнерами, без визначеного програми діяльності, без статуту, навіть без правильника, твору, який мав існувати лише три місяці.

Політична акція Виконного Органу

Я не зупиняюся тут на перебігу тієї політичної акції, яку перевів Виконний Орган на протязі першого півріччя 1953. Етапи цієї акції відомі: Карлсруе, Париж, Тегернзее, нарешті, Мюнхен і праця комісії над виробленням нового статуту координаційного центру. Зазначу тільки найголовніше. Як мені відомо, Виконний Орган у своїй акції виходить з таких заложень. Залишатися на боці від тієї акції, яку провадить Американський Комітет, було б для української визвольної акції надзвичайно некорисно. Поза тим, що Американський Комітет розпоряжав вже урохомленою радиовисилкою і добре зорганізованим Дослідним Інститутом з багатою бібліотекою, треба було мати на увазі, що Американський Комітет — це та інституція, через яку наймогутніша в світі держава досліджує саме проблеми майбутнього упорядкування політичних взаємин на Сході Європи; що його урядовці — це майбутні (і колишні) спеціялісти Державного Департаменту в справах східноєвропейських, отже в тому числі й у справі українській; що особистий контакт має величезне значення для того, щоб через цю інституцію намагатися провадити нашу державницьку концепцію тих стосунків; що існування КЦАБу все скріплює позиції і впливі російських імперіалістів.

Очікувати, поки американці самі до нас звернуться, мовляв, без українців ми все ж не можемо обйтися, було б дуже небезпечно. Поза тим, що, як казуть, неприсутній завжди не мас рації, треба було цілком натурально сподіватися, що тає порожнє українське місце займуть різні гулаї, богатирчики і заступатимуть там не українську визвольну концепцію, але безконцепцію програму пристосуванства до американських доларів. Нашу максимальну — щодо співпраці з Американським Комітетом — програму — або безпосередні зносини з кожною національною еміграцією або створення рівнізіжного до КЦАБу центру неросійських народів, Американський Комітет відклав, навіть не дискутуючи над цими концепціями. І отже маневр Виконного Органу, який пішов на програму мінімум створення Координаційного Комітету спільно з росіянами, але на засадах, цілком неподібних до засад КЦАБу, допровадив, зрештою, до осніння програми — максимум — безпосередньої співпраці з Американським Комітетом поза всякими координаційними центрами. Правильність такого маневру, чи такої політичної тактики розуміли всі члени т. зв. Ділового Комітету ВО, які брали безпосередню участь у цій акції — незалежно від того, до якої партії вони належали. І лише в Президії Національної Ради вперше почалися критичні голоси з боку представника ОУН і почасті з боку представника УРДП, саме це були голоси тих, хто не був ані на парадах з делегацією УККА в грудні, хто не брав участі в укладанні «Позицій 27 грудня», і хто взагалі далеко стояв від цілої тієї акції.

Статут МАКЦу і його критика

Чим мав би бути МАКЦ? На нашу думку, це мало бути цільєве об'єднання різних еміграційних груп для співпраці з Американським Комітетом Визволення від Большевизму. Тому статут МАКЦу не підлягав би ратифікації з боку Національної Ради або її Президії, бо це не був жодний міждержавний до-

говор, а МАКЦ не мав би бути таким об'єднанням, до якого б входила Національна Рада чи її Виконний Орган. На воканду справ Президії Національної Ради статут МАКЦу прийшов, як поточна, хоч і безусловно важлива справа, яку переводить Виконний Орган. Представники УНДО, УНДС і УСП в Національній Раді вважали, що в статуті МАКЦу досягнено принципових вимог, які ставила українська політична еміграція, відмовляючися вступити до КЦАБу: 1) рівність усіх партнерів у цьому об'єднанні, — усунення управляємованого становища росіян; 2) не центральне керівництво об'єднанням, лише координація, узгодження дій; 3) усунено також усікі згадки про Лютневу Революцію, Всеросійські Установчі Збори і т. ін.; 4) кожна національна група згідно з цим статутом мала б провадити свою працю (себто співпрацю з Американським Комітетом) цілком автономно, незалежно від інших груп. Зрозуміло, в стауті не могло бути місця на таке стверження завдання МАКЦу, як боротьба за привернення суверенності держав, що входять до ССР, бо 1) це з завданням не того об'єднання, лише поодиноких національних груп, що входять до об'єднання; 2) як цільєве об'єднання для співпраці з Американським Комітетом МАКЦ не міг ставити таких завдань, які не ставить собі покищо Американський Комітет. Ми сумисно ясно здати собі з цього справу: з тих або інших причин США не ставить ще в програмі холодної війни з большевизмом ясно й виразно вимогу привернення суверенності України, Білорусі, Грузії і ін. Американська політика з тих або іннаких причин залишає це питання відкритим, у противліянті до питання привернення сувереності т. зв. католітів. На нашу думку, американська політика в цьому випадкові іде неправильним шляхом. На нашу думку, такий поділ народів на ті, які заслуговують на суверенітет без жодних обмежень, і на ті, що до яких питання сувереності має ще розв'язуватися в майбутньому, с кривдою для цих останніх народів і не відповідає ані засадам Атлантичної Хартії і ООН, ані уявленню про існування свободи. Виділення з загального числа 16sovets'kix республік трьох прибалтійських республік, з яких жодна не входить до ООН, і залишення в союзівському комплексі УССР, що з членом ООН, — є також, на нашу думку, кривдою для України, яку кривду не можна пояснити тим, що ті республіки були фактично суверенними 20 років (і утримали ту суверенітет завдяки допомозі Англії чи Німеччини), а Українська Народна Республіка проіснувала всього три роки й упала в боротьбі за свою суверенітет, не маючи ні звідки підтримки. Всі ці компоненти американської зовнішньої політики, розуміться, не є для нас сприятливими. Але — це саме з завдання української зовнішньої політики, щоб досягнути зміну цього наставлення. Завдання, як вже казав, надзвичайно тяжке і яке вимагає довгої й упертої праці. Розуміється, що МАКЦ, як такий, лише безпосередня співпраця з тією установою, яка сама на цьому відтинку репрезентує американську зовнішню політику, відкриває перед українською стороною певні можливості в цьому напрямку. Вже той факт, що в трактаті переговорів про створення нового координаційного центру відзначає група іспанімпресіонних російських імперіалістів — група Мельгунов-Керенський, означає національну часткову перемогу, означає певний крок наперед до здійснення наших завдань. Навіть, принципи переговорів про створення МАКЦу, якого вимагала резолюція представника в Президії УНРади — ОУН, відкідало нас назад, на ту позицію ізольованості, на якій ми були за часів КЦАБу.

Статут МАКЦу був підскопаний, в багатьох випадках він потребував поправок, і такі поправки українська сторона мала б внести. Статут МАКЦу не був викінчений, не відомо, як виглядала б організаційна частина статуту. В статуті МАКЦу не було багато такого, чого б ми хотіли, щоб там було. Але не було також і такого, під чим українська сторона не могла б підписатися. Засадничо треба вважати на думку статуту, на принципові засади, але не на окремі вирази чи слова. Але якраз славновісний пункт 3 статуту, який демагоги й критики УНРади приводять, як доказ того, що УНРада стала на шлях непередбаченства, з прикладом, як іноді пару доданих на кінці слів може пакинути цілому твердженню цілком інший сенс. Перша половина цього пункту говорить про те, що за всіма народами СССР визнається безумовне право порядкувати свою долею. Цей пункт запропонували вставити до статуту представники Американського Комітету. Мені б цікаво було знайти хоч одного українського політичного діяча, який би відмовився від цього твердження. Якими б аргументами він би боролися своє відмовлення? Та це з звичайної демократичної засади, і ми, як українські демократи, не можемо бути іншої думки. Ми завжди визнавали й визнаємо, що остаточне рішення своєї долі має лежати в руках самого народу. Це твердження, як і друге твердження, що міститься у цьому пункті «можливість застосування цього права настане після повалення большевизму» було й у статуті КЦАБу. Тільки там, як вже згадано, додано ще пару слів, які надавали цьому пунктові цілком інший характер. Ці чотири слова «на всій території СССР» виразно зраджували единонадільський характер статуту КЦАБу. В статуті МАКЦу — цих слів нема, і ця фраза, властиво, з констатацією самозрозумілого факту. Во поки большевики панують на території даного народу, про жодисвобідне розпорядження своєю долею мови бути не може.

В цілому справа МАКЦу — це вже перейдений етап. Якщо американська політика знову знайде потрібним поставити на порядок дійений створення аналогочного об'єднання, то це питання доведеться розв'язувати за цілком нових обставин. І, очевидно, тоді методи того розв'язання будуть іншими, ніж були влітку 1953 року. Це літо — було доброю політичною школою — не тільки для пп. Андрієвського, Воскобійника, Довгали й Лівіцького, які брали безпосередню участь у переговорах, а й для цілої української політичної еміграції.

Ніколаєвський

У нас дуже часто покутус грубість думки. Або святі, або проститутка. Жодних нюансів, жодних передходових ступнів. Це теж наслідок того довгого «пропагандивого» етапу нашої визвольної боротьби, коли для успіху пропаганди треба все було малювати або білою, або чорною фарбою. Це є також наслідок тоталітарного способу думання, що полишив сліди в нашій ментальності, наслідок брака демократичного виховання і демократичного світогляду. Для нас вся російська сміграція однієї масти, і ми не хочемо завдавати собі труду розрізняти між Керенським і Ніколаєвським, і взагалі між різними відтінками російської еміграції. Психологічно це зрозуміло: всі вони (за винятком Алексінського) бажають зберегти єдність того державного комплексу, який колись носив назив російської імперії, а тепер зв'язується СССР.

Але з тактичного погляду такий підхід цілком хибний: він творить спільній фронт російської еміграції проти української визвольної акції, небезпеку якого ми не смімо недооцінювати. Неправильний цей підхід і фактично. Бо то велика різниця, коли ту сдіність «російського державного комплексу» обґрунтують такими аргументами як «не можна роздирати живе тіло Росії», чи говорять про «російську державність, яка історично складається», — або аргументами логічними від економіки, стратегії чи іншими. Здавалось б, що небезпечніший той другий, хто оперує логічними аргументами. Але так не є. Во-проти тих «аргументів», від почуття, за якими властиво ховається ніякими аргументами не угруповані жадоба панування, — виступати не можна. З імперійствами не дискутують, проти них лише бороняться. А логічним аргументам можна противставити не менш сильну логічну аргументацію. Можна довести, що російський народ лише виграс, коли відмовиться від земель, заселених неросінами. Так, як виграла, наприклад, Турція. І тому мені абсолютно байдуже, що тепер пише Ніколаєвський, бажаючи вивідривати себе перед очима російського еміграційного громадянства. Коли ж він цирко думас, що українські демократи с меншими самостійниками, ніж українські націоналісти, то він жорстоко помилляється. І йому мусить бути відомо, що незалежність українська проголошувалася в 1918 р., коли ще українських націоналістів і на світі не було. Лише ми не маємо чого боятися того, що на певний час опинилися з Ніколаєвським піби по одній стороні барикади. Ми тим довели, що ми не проти розмов з тими росіянами, які не виступають з істеричними криками про «розчлененіс» Росії. І в цьому може бути запорука мирного співіснування Росії і Незалежної України.

«Чи вірна наша, хибна дорога?»

Не буду повторювати те, про що вже не раз писалося в пресі. Досягнення української політичної акції не підлягають жодному сумніву. Це мусів би визнати кожині бесскорійші спостерігач. Треба тільки сказати ще про ціну, яку заплачено за цей успіх. Панове з «Сучасної України» і «Українського Самостійника» твердять, що піби цей успіх окуплені ціюює сдиного українського самостійницького фронту. Твердження абсолютно не вірне, бо жодна з українських політичних партій, а ні ті що в УНРаді, а ні ті, що поза УНРадою, з самостійницьких позицій не зійшли. Розуміється, велика неперебірлива демагогічна кампанія, яку повела преса ЗЧ ОУН і ЗП УГВР проти Української Національної Ради не є позитивом для української національної справи. Але за ту кампанію відповідаємо не ми, лише ті, яким заздірство затянурила почуття міри й навіть пристійності.

Так само не є позитивом те, що ОУН в цьому тактичному питанні розійшлася з своїми партнерами з коаліції в Українській Національній Раді. Припускаю, що тут у представників ОУН покутує ще та «пропагандивна» ментальності, і їм тяжко переключитися на рейки політичної акції. Можливо, що на них вплинув і той галас протумунарадівської преси, проти якого, як проти кожної демагогії, тяжко боронитися. Але порівнюючи з тим, що завдяки акції Виконного Органу українську справу посунуто на один щабель вище, все це є дрібні речі, які, сподіваюся, з часом можна буде полагодити. І вірна дорога залишається вірною.

Переяславська умова, як символ національної катастрофи

Переяславська умова зводилася до того, що Україна зберігала такі права: 1) власного війська могла мати 60 тисяч; 2) власний уряд, на чолі з гетьманом (про вибір якого лише мала повідомляти Москву); 3) право провадити самостійну й незалежну закордонну політику, цебто пав'язування відносин з іншими державами, приймання чужих послів та ін. Московський цар приймає ці пункти, підтверджує їх та гарантує їх «на віки», обіцяючи «боронити прав і вольності», та одночасно зобов'язує Україну допомогати йому тільки військом та грішами. Московськими представниками в Україні мали бути, згідно з умовою, тільки т.зв. «приказні» і восьмова в Києві, який мав одержувати гроши, призначенні Москві та утримувати зв'язок між Москвою та Києвом.

Становище обох сторін — Москви та України, що склали цю угоду, було в істоті досить відмінне й розбіжне. Москва прагнула втімати Україну в «подданстві», а Гетьман Хмельницький та козацька старшина трактували договір з Москвою, як союз самостійної республіки, якій гарантується її незалежність і безпека від сусідів, головне, західніх — Польщі, але без жадного втручання до її внутрішніх справ.

Вже сама поведінка московських послів у Переяславі збудила там недовір'я, коли ці послів категорично відмовились скласти присягу в імені царя московського, однак, жадаючи тої присяги від української сторони. Жадні аргументи Гетьмана й полковників не дали наслідків.

Переяславська умова не викликала в Україні жадного ентузіазму, але, навпаки, — досить сильний спротив і протест. Полковники Богун, Гулянницький і Гладкий відмовились присягати. Старшина козацька багатьох полків, особливо правобережніх, зовсім не з'явилася у Переяславі, а один з них підняв досить великий військовий загін під гаслом: «Краще вмерти вільним козаком, ніж стати невільником московського царя». Полтавські козаки побили московських делегатів та сказали, що «за котики не будуть продавати своїх душ». (Котики — це шкірки соболів, які посли московські роздавали, як дарунок знатній козацькій старшині).

Проте, всі ці прояви незадоволення і спротиву були усунуті. Але не міг Великий Гетьман усунути того пасивного опору, який проти згоди з Москвою виявила передова, інтелігентна частина українського суспільства: духовництво, шляхта й усе майже міщанство.

В тому спротиві не була тільки оборона нашого духовництва перед підпорядкованням московському патріархові, також не тільки побоювання шляхти перед втратою своїх прав і не оборона міщанства перед «податковими чиновниками». Ні, це освічена Україна розуміла тоді добре, що той «единоверець» і «единоплеменник» московський з зовсім іншим народом та різниця від неї спосіб чужою і навіть ворожою їй культурою.

Ця освічена Україна розуміла тоді, що московська держава, побудована на татарський зразок, засвоїла собі візантійську засаду абсолютизму та створила на ній ідею династичного деспотизму, і тому не може нічого дати їй. Вона знала, що звідти прийдуть інші впливи, які зруйнують усі ті здобутки, які вона прийняла від Західу та завдяки яким кристалізувала своє культурне обличчя.

Характерно, що релігійна сторона, яка мала б бути доброю платформою до порозуміння з Москвою, мала силу різних перешкод майже неможливих до поконання. Ці дві православні церкви різнились одною від одної не тільки з літургічного, але й світоглядового боку.

Московська церква, відняття віддавна від Константинополя та позбавлена глибшого духовного зв'язку з ним, замуровується в тісному обрядовому формалізмі, уtotожнюючи його з релігією. Чей же там, коли патріарх московський наказав хреститись трьома пальцями, настав т.зв. «раскол» і понад двадцять тисяч вірних відібрали собі життя. Ця панічна «латинобоязнь», це вперте прив'язання до «букви» призводить до відомого прагнення відмежуватися від «гнівного Запада» та закладає вже тоді засади «коючого дроту», «чортополоху» і, врешті, допроваджує до заборони в'їзду за кордон. Цей обскурантизм допроваджує Москву до так добре запланованої ідеї «третього Риму».

В той час церква наша, очищена Великим Митрополитом Петром Могиллою від різних шкідливих впливів, та піднесенна ним до високого культурного рівня, поважно різнилась від московської. Там хрестилися двома пальцями, а в нас — трьома. В нас був упроваджений спів хору і т.зв. казання (проповіді), в Москві цього не знали зовсім.

Але були також різниці глибшої ідеологічної її устроєвої природи. Не спосіб їх зобразити широко в статті, призначений для часопису, але досить тільки сказати, що Митрополит Київський також підлягав Патріархові Шартгородському, однак, беручи під увагу умови, хочби географічні, ця залежність була тільки номінальною. Правда, що в нас король польський мав голос при затвердженні кандидата на митрополита та спископа, але він зовсім не втручався во внутрішніх церковних справ. Тому митрополит київський почував себе на своїй великій митрополії зовсім незадежним. В той час московська церква не тільки була підпорядкована державі, але й стала її пінаряддям.

В той час, коли митрополит Київський і вся вища срархія вважала за свій обов'язок піднести освіту та заклали школи, друкарні, шпитали і врешті, академію, то в Москві митрополит Йосиф Погоцький, який, власне, віддав церкву до послуг державі, проголосив, що «мнение есть второе падение», і тоді ж офіційно церква приймав засаду, що наука є ворогом релігії й моральності: «Не мил Богу всякий чоловек, кто любит геометрию, науку астрономии, а чтание книг греческих есть грехом смертельным».

Ось що писє один із чужинецьких авторів, сучасників хмельниччини:

«Після визволення (автор мас на думці визволальну боротьбу Гетьмана Хмельницького) люди взялися з пециким запалом по наукам читання й церковного співу та іншими мелодії. Всі вони за винятком небагатьох, навіть більшість їхніх жінок і дочек уміють читати та знають порядок церковних служб і церковні співи. Священики вчать спір і не лишають їх напризволяще та в темноті».

Крім співу, яким Павло Алепєцький захоплюється і зворується, він говорить з глибоким почуттям про красу багатьох нових побудованих церков з чудово виконаними образами.

«О, який тоблагословенний народ. Та яка це благословенна країна», — пише він, — «блаженні наші очі за те, що бачили, вуха наші за те, що чули та серця наші за пережиту радість і захоплення»...

Чудовий скіній стиль П. Алеєвського, яким він описує Україну XVII століття, викликає в об'єктивного читача враження з подорожі по високо культурній країні якою, властиво, й була тоді наша батьківщина. З його опису видно, що скрізь у заселених місцях з церкви і при кожній з них з шпиталь і школа. При церквах з братства, які провадять релігійно-моральну та філантропійну працю. Шпиталь с одночасно притулком для всіх, хто з позбавлений родинного життя. Мешканці шпиталю творили поміж себе також братства й володіли земельними фундаціями. В кінці, школа була якби конче потрібною суспільною інституцією, яка задовольняла всі культурні потреби нашого народу.

Цей опис освіченого чужинця дас нам об'єктивний образ тодішньої України, яка приступала до союзу з Москвою. І тому немає нічого дивного, що найбільший спротив проти Переяславської угоди проявила майже вся наша церковна сархія. Митрополит Косів, почувши про угоду, скликав у Києві негайно собор, на якому все духовництво засвідчило, що воюють змерти, ніж присягати московському цареві. Тоді ж був внесений до управи міста Києва урочистий протест, що москвичі змушують Владику Митрополита Й. Архимандрита та все духовництво до присяги московському цареві. Хоч цей спротив тривав довго ще, але він мав значення лише моральне, і сила мусила його перемогти.

Коли Москва побачила сильний спротив і зрозуміла, що не зможе так легко опанувати Україну, то вирішила втопити її в хаосі, застосовуючи тактику розсаджування ворога зсередини. Демагогія, підкупство, провокація та гранична на низьких інстинктах, застосовані Москвою, принесли заміщення серед українців. Все це розгорнулося українські сили, послало їх, а тоді Москва наклала своє ярмо.

Притнічений страшною, безоглядною силою український народ був брутально зіпхнутий на шлях культурного занепаду. Але він не впав навіть тоді, коли здавалось, що вже все було скінчено й знищено, а наш народ перетворений на сіру, етнографічну масу, призначену животіти, як погній для чужого лержавного організму.

Український народ не впав, мимо всього, тому що з ним залишилася та духова спадщина, яку він за своєю у попередніх віках та яка має в собі вічно живі первін західноєвропейської цивілізації, що дають нам здібність переживати не тільки всі кризи, аль й катастрофи, та швидко відроджуватись. Ця спадщина — це той український ренесанс, який українці творили в попередні віки. А коли в нашому столітті постала перша нагода, український народ знову швидко відродився й відродив свою військову силу, оперту на стару військову традицію. Знов постали полки, які, обороняючи молоду Українську Народну Республіку, покрили свої стяги новою славою.

І знову Україна падає першою під натиском нових орд, які сунуть на Захід, той Захід, який не розумів і не дооцінював ні нашої сили, ні нашої ролі. І лише за кілька десятків літ, коли ці орди починають загрожувати вже самому Заходові, тільки тоді починає приходити повільне зрозуміння історичної ролі, яку ми грали і грасмо в західноєвропейському укладі сил.

Сьогодні стоямо на початку нового року, того року, в якому минає три віки від Переяславської угоди та, отримуючись, бачимо, що в світлі історичної оцінки вона стала для нас справжньою національною катастрофою. Але, не перестаючи боротися за волю і незалежність батьківщини, ми вкладали в наш національний ідеал первін західної цивілізації, побудованої, насамперед, на засадах Правли Божої, об'явленої людству Новонародженою Боголюдинкою. З духа цієї Правли похолить і свідомість нашої сучасності національної, яку ми готові боронити тепер, як і колись, не жалуючи ні сил, ні нових жертв.

О. Ю-К

Розвінчаний Переяслав

У 28. і 29. зошитах паризького «Возрождення» т'ягнулась досить довга стаття російського емігрантського письменника на історичні теми Н. Ульянова «Богдан Хмельницький». Появу цього парису, особливо напередодні так посилено піднішуваної на щит і комуністичною Росією, і російським закордонням 300-річної дати Переяславського Договору, слід уважати, будь-що-будь, івищем знаменінням. І то в тому розумінні, що погляди цього російського автора ґрунтівно розходяться з цілою, сказати б, традицією культивованою російською історіографією і впоюваною в свідомості російських і неросійських читачів на протязі сторіч. Не те, щоби Н. Ульянов хотів собою трохи здожити рідкий шерег одиниць з російського політичного й культурного світу, які хотіли б таки розірвати з довговіковою ідеологією й політичною практикою російського великороджавництва, що нікому, ані поневоленям Росією народам, ані історичному поступові, ані, зрештою, самому російському народові нічого, по суті, крім історичної кривиди, більших чи менших катаклізм, політичних, соціальних і духових, не принесли. В цьому наш автор жодною мірою «не винен». Він стоїть цілком па-

грунті історичної «позитивності» переяславського акту, з неприхованим невдоволенням припускає, що «остання дата буде ознаменована тут, за кордоном, гучними антиросійськими маніфестаціями самостійницьких груп» і висловлює наприкінці своє бажання вірити, що «сучасні духові нащадки Богуна, Тетері, Дорошенка виявляться не щасливішими, як їхні піредки, в своєму прагненні розірвати братерський союз українців із великорусами». Отже, розходження Ульянова з своїми компатріотами і його, так би мовити, орігінальність трактування теми полягає в чомусь іншому. Суть і значення його в тому, що автор чи не вперше (крім хиба певних спроб цитованого ним М. Костомарова) з усією пристрастю й енергією атакує століттями творену, до ступеню аксіоми піднесену в російській науковій, наукоподібній і по-пуряно-пропагандовій літературі легенду про особу Богдана Хмельницького як ідеолога і героя «воззеднання Малия і Великія Русі». На цій, власне, легенді, тому чи тому її варіанті, спиралися всякої роду «ідеологічні» обґрунтування російських аспірацій щодо України від царя Олексія й до маршала Воронішкова в політиці та від петрового сучасника Тати-

шево до академіка Грекова — в науці. Ульянов рішуче й безоглядно перекреслює одним махом цілу туту, поколіннями його попередників і, все ж таки, ідейних однодумців старанно розбудовану систему оборони російського політичного «стану посідання» на Україні. «Богдану Зиновієві Хмельницькому можна докоряті будьщо, тільки не симпатії (розрядка наша) до Москви, який він був чужий вихованням, культурою, традиціям і під владу якої пішов стиснувші серце», — переконано твердить наш автор. Ні на, будь-що-будь, гарні і монументальній твір Мікешіна на площі перед св. Софією, ні. тим паче, на викresanu на ньому патетичну поділку «єдинії неділимої Росії» старий гетьман не заслужив, і таку зброя з арсеналу оборонців тієї «єдинії неділимої», ідучи за думками Ульянова, треба остаточно викинути. Для її оборони автор підшукує цілком інші, відмінні засоби.

В своїх міркуваннях і оцінках особи Хмельницького, його оточення й доби, а також і проекцією останньої на пізніші (аж до наших днів) історичні періоди Ульянов намагається довести, що ані сам гетьман ані провідні політичні, суспільні й культурні групи українського громадянства його часу ніколи циро не сприймали ідеї союзу, а тим паче поєднання з Москвою й у стосунках до неї заманіfestували себе вчинками і «документальними свідченнями найчорнішої зради», які природно виросли з органічної ворожості цих верств до Москви. Разом із тим, щоби подати це протимосковське наставлення українського козацтва й православного духовенства (в першу чергу) в чорному забарвленні, автор хотів би (правда, не утруднюючи себе речовими доказами) показати, почерше, відсутність у цих українських чинників власних державницьких ідеалів, а відсі й відсутність елементів державності в самій організації козацької України, подруге, їхню пібі відрівність від народу і його сподівань та уподобань.

Розглянiamo децо докладніше ці, висунені Ульяновим моменти і їхне вмотивування, заздалегідь просліччя читача дарувати нам часті цитати.

Отже, автор, як уж згадувалось, не живить себе ілюзіями ні щодо «об'єднавчих» настроїв тодішнього українського політичного й суспільного проводу, ні щодо мотивів, які привели останній до Переяслава. Він свідомий, що гетьман пішов на цей останній крок, «не люблячи Москви й не бажаючи з'єднання з нею», пішов, як на «простий» союз, ззоводований «трудними обставинами», що Січ, «ци метрополія козацтва», погодившися на «протекцію великорідженого і пресвітлішого монарха російського», «проте, під присяги цьому володареві ухилилась», що на чолі тих, хто «порушив клятву (цареві)» опинилися такі видатні особи, як Богун і Сірко», а «інша старшина, хоч і не зважилася на відверту зраду» (по 1658 р.), але «з трудом приховувала своє новодовolenня новим підданством». Особливо показовою є констатація Ульяновим того прореччя факту, що одним із найпослідовніших ворогів поєднання з Москвою виявилась саме та українська верства, яка, здавалось би, в силу своєї духовної природи мала б бути найбільшим прихильником цього а саме — православне українське духівництво. То ж вона з особливою настригливістю й послідовністю противилася поєднанню й союзові православній Україні з одновірною Москвою. Кийське духівництво «не тільки не заприсягало (на вірність московській зверхності), але не дозволило це зробити й шляхтичам, які служили при митрополіті», бо ж «прилучення Малоросії до Москви було б для українського винного духівництва

длем найбільшої жалоби». — мусить визнати Ульянов.

Далі автор розвіє ї другу, старанно поширювану офіційними й неофіційними чинниками російської великорідженості версію про «штучність» пізнішого українського національного руху, зокрема ж дурніковати пльотки про «німецьку», «австрійську» або «польську» «інтриги» як джерело останнього. Ульянов свідомий того, що «хто хоче зрозуміти... природу українського сепаратизму, тобі повинен вивчати історію Хмельниччини, від якої він провадив свій початок», а також, що вивчання утворення націоналістичної ідеології на Україні... безумовно викриє чисто козацькі коріння... викриє й безперервний ланцюг, що провадить від козацьких часів до сепаратизму наших днів».

Але всі ці цікаві, як на росіянина, визнання наш дослідник намагається знецінити гостро негативним змалюванням політичної моралі тих українських активних сил. Власне, Ульянов задумав свій нарис, якого роду оборону московської політики щодо України й обвинувачення против української політики щодо Москви. Свое завдання він зокрема почав у спростуванні неправдивих, мовляв, обвинувачень на московську адресу з боку «сепаратистів» та доведення «найчорнішої зради» української сторони. Проте, ці моменти статті є найменше уаргументовані й багаті на виголоси чисто емоційного й суб'єктивного характеру. Московська влада за автором, наприклад, була «щедра», але в чому ця її щедрість полягала, він не дас собі труду довести. Він обурюється закидами на її адресу, патетично запитуючи: «В чому ж полягalo обдуреніння з боку Москви і її підступності?» У той же час обмовлюється одним лише маловиразним реченням про Віленський договір царя з Польщею, що викликав хвилю обурення на Україні. Москва без згоди, навіть без повідомлення українського союзника припинила боротьбу з поляками коштом життєвих інтересів цього останнього. Цар, якого польські політики в скрутну хвилину поманили химерою королівської короною, з легким серцем відступив Польщі західні українські землі. А їх визволення було саме одним із найповажніших мотивів, що штовхнули гетьмана на акт 18 січня 1654 р. Наш автор спромігся «спростувати» несправедливі, мовляв, закиди против Москви лише короткою й невиразною фразою про те, що Віленський мир «був сприяливий для царя і для України, його нового волоїння, задля якого він почав війну». Чим саме договір був «сприяливий» для України, Ульянов залишає в секреті. Натомість, українська сторона раз-ураз, за його твердженнями, дас докази своєї «найчорнішої зради». Подумати тільки: «Під час переговорів (в Вільні) Хмельницький надсилає зненацька свою депутатію на з'їзд», далі докоряє, що «цар, помирившись з поляками, хотів віддати їм Україну» Справді бо, «щедрий» цар на власну руку порядкує долею й землями «свого нового володіння» й своєю пріреченнями для нього, а його представники насмілюються «бунтувати» й обурюватись. Боярин Бутурлін «улічаст» гетьмана, що той допомагав «королю шведському». Ракочеві, неприятелим польської держави, на ику обраний у королі великий государ», мало клопочучись тим, що цей, сновидний зрештою (бо на польську корону царям довелось почекати ще 160 років) успіх московської політики було досягнуто коштом розрізання живого тіла «нового володіння» царя. Справді, які прореччя факти політичної шляхетності Москви й «найчорнішої зради» з гетьмансько-козацького боку! Або це, автор, уважаючи, що московський уряд міг цілком вільно переговорю-

вати в українських справах з іншими державами без згоди, участи й навіть повідомлення української сторони, натомість те, що «Богдан перестав повідомляти царському урядові про свої стосунки з чужими державами» розглядає, як доказ гетьманової підступності. Подібні, «глибоко» й «об'єктивно» обґрунтовані докази деморалізованості українського політичного проводу, на думку автора, дають йому право на окреслення цілої української політики пізніших часів, як часів «певзичайної політичної розбещеності», що «провадить свій початок від Богдана Хмельницького».

З подібною ж глибиною й «об'єктивністю» аналізується також ідеологію й політичний світогляд про віднини верств українського суспільства та природу політичних стосунків на Україні.

За Ульянівим, український суспільний провід — козацтво й духівництво, ніколи не мало виразних державницьких ідеалів. Перше бо жило «злочинним наміром... скористатись з потужності південнопівденно-російського народу для досягнення своїх вузькостанових цілей... Хмельницький, типовий виразник цієї неретви, був, передусім, мовляв, «шиляхтич». Він не мав власних державних ідеалів, бо «не міг не благоговіти до найбільше шляхетської держави в світі» й тому «батьківщиною свою вважав Польщу». Подібними ж ідеалами, за Ульянівим, жило й... православне духівництво. Воно немов би «шукало сумілінного виконання з боку поляків його привілісів і прав, але жодної іншої відчизни, крім Речі Посполитої, не хотіло». Воно «насправді зраджувало вітчизну і йшло не з народом, а з гетьманом, що хотів за всяку ціну втриматись у системі Речі Посполитої». На доведення тих, справді жахливих обвинувачень проти українських провідних станів автор не наводить жодного речевого, обґрунтованого доказу. Натомість без жодної згадки проходить поза візрані історичні свідчення протилежного характеру. В нарисі не знайдете ані слова щодо в'їзду Хмельницького до Києва на Покрова 1648 року, ні про його на-мир виволити з-під «лідського ярма» всесь український нарід «аж по Любляні», ні про непримиренну противопольську політику піби «передусім шляхтича» Хмельницького, яка саме, зрештою, і привела його до нещасливої Переяславської Ради, а згодом до перших гострих конфліктів на цьому тлі з Москвою. Автор умисно не хоче бачити (бо, судячи з його статті, йому не можна закинути непоінформованість) і того, що видатні, за його ж висловом, особи з так з'єнавидженого ним «степового лицарства», зразком для яких мав бути «розперезаний польський шляхтич» Богун, скоріше переходили межі політичної доцільноти саме в своїй антипольськості, ніж в іх уявному польнофілістстві. Богун же, як відомо, трагічно загинув таки від польської руки.

Викривлено-однобічно подає автор невдачі й помилки Хмельницького: Замостя, Зборів, Берестечко, Білу Церкву, Батіг тощо. Накинені обставинами, половинчасті щодо остаточних цілей етапі, як Зборів, або наслідки тяжких невдач, як Біла Церква, розглядаються ніби свідоме прагнення гетьмана і його оточення «за всяку ціну втриматись у системі Речі Посполитої». Ульянів затяг є від своїх читачів широкі пляни Хмельницького про створення великої противопольської коаліції з Молдаво-Волошиною, Семигородом, Швецією, Бранденбурго-Прусією й Литовським гетьманом, як також і конфлікт саме на цьому ґрунті з мало щасливим претендентом на польську корону і своїм пенадійним «протектором» та союзником — царем.

Таке «правдиве» висвітлення українсько-козацьких політичних тенденцій, як можна бачити далі, було потрібне авторові, головне, на те, щоб довести відсутність тут будь-яких укр. державних аспирацій і щодо Москви. Справа в Ульяніова виглядає просто: «розперезані» «степові лицарі» й «руські князі церкви», яким смакував тодішній «соціальний устрій Речі Посполитої», після того, як вони з польською державною системою все ж, мимо всіх своїх зусиль, не спромоглися вжитися, просто собі перемінили «підданство», перейшовши з-під влади польського короля під руку царя московського. Автор з усіх сил прағнє довести, що в Переяславі «про Малоросію, як особливи територіально-політичну одиницю, мовляв немас». і то на тій підставі, що, мовляв, «розмова почиться про військо запорізьке та про окремі групи населення». Дючі методами пересмикування історичних фактів і удаючи, що він не знає найпростіших елементів політичного, зокрема договірного права часів середньовіччя й початкового періоду нової історії, наш дослідник посилено чіпляється за назву «Військо Запорізьке», щоб довести що це було справді тільки «військо» або, в крайньому разі, стан (уяти ізольовану від території його оселення й організації), а не державний утвор (нім. «штанд», франц. «ста»), хоч сам же згадує, що в Переяславі виступає згадане Військо Запорізьке разом з «городами іх і селами», а козацька «містраполія». Січ дас свою згоду на перехід «усього малоросійського народу, по обох боках Дніпра живучого, під протекцію... монарха російського». Отже, тут виразно йдеється, з одного боку, не тільки про саме «військо», але й про нарід, тісно пов'язаний з конкретною територією, а з другої — не про «підданство» його тому монархові, лише щонайбільше про т.зв. «протекцію» над народом, що уявляється як едінний, суцільний організм, в особливому територіально-політичному тілі об'єднаний.

Не може також Ульянів не знати про те, що такі форми, як «прохання» української сторони про прийняття «під царську руку» та про збереження всякого роду прав і «вольностей», а також відповідні «пожалування» з царського імені були в часи Переяславського договору під часом іншим, як формою встановлення певних, на договірних засадах опертитих державних стосунків: перше було формою договірної пропозиції, друге — формулою прийняття відповідно до вимог тодішньої міжнародно-правової спархії. Такого важливого моменту, як «довірія приймати й висилати посольства», якому, як ми вже вище бачили, гетьман і старшина надавали особливо важливого значення, Ульянів хоче збитися двома словами, бо це ніяк у його схему «підданства» не вкладається. Використання ж цього, цілком реального в розумінні козацького уряду, права є особливо яскравим прикладом того, що останній був дуже далекий від накидуваної йому трьома віками пізніше російським автором думки про «підданство» московському цареві. І стан перебування «під государевою рукою». і під «протекцією» далекий, як небо від землі, від близького серця автора «підданства».

Втискаючи на прокрустово ліжко потрібних йому концепцій проблему українсько-російських стосунків за Хмельницького, Ульянів, мабуть, щоби витримати лінію й довести таки, всупереч фактам, відсутність українських державницьких ідей і цілей у гетьмана, підганяє під ту ж міру і стосунки гетьмана з Туреччиною, твердячи, пічто же сумнівається, що той «турецьке підданство прийняв раніше від московського», а на доказ наводить слова султанського фірмана до Хмельницького, що «Ви тепер стали нашим вірним даниником (розрядка наша). А що Ви

найглибішу Порту просили, що готові данину давати, як після наші християнські данники дають, то ми... тим залишаємося задоволені». Отже, Ульянов тут свідомо зміщує поняття «підданого» (тобто підвладної найвищій владі особи) й «данника» (володаря, що сплачує певну матеріальну квоту іншому володареві взамін за допомогу, охорону чи інші дружні дії).

Але як там не було ѿ, ані гетьман, ані козацтво, ані духовицтво від ідеї чи то «підданства» Москви, чи то «протекції» її були, за визнанням самого ж Ульянова, не в захопленні. Такий настрій провідних чинників українського суспільства мало надавався для виведання провідної тенденції нашого «історика» про конечність «возз'єднання» України з Москвою. Для цього йому треба було скинути з історичної рахівниці цілу провідну й політично активну іерархію України й довести, що вона не відбивала думок і прагнень «народу», тобто українського селянства й міщанства. І тут Ульянов «тиціться» довести, що Хмельницький і козацтво, насамперед, були силуою, ізольованою від народу, і йому в засаді ворожкою, а потім, що цей нарід тільки і мріяв, як би до Москви прилучитись. Заздалегідь визначена тенденція, природно, породжує і тенденційний підхід до теми. Тому то автор свідомо запроваджує одне мірilo до тогочасних стосунків у себе на батьківщині й зовсім інакше — до таких на Україні. За цим мірілом, вся московська політика, керована її переводжувана самодержавною царською владою, опертою на боярську верхівку й почасі вище духівництво в першу чергу та т. зв. служиле поміщицьке дворянство — в другу, була виявом московських загальнонаціональних історичних напрямних. «Нарід» же московський, як зрештою, майже скрізь під ту пору більше «безмолствовал» і становив пасивну силу в тому процесі. Вільшість його перебувала в «крепостному состоянні» під безроздільною владою поміщиків, монастирів або царя (як землевласника).

Українське козацтво, і то якнайшиширій верстив його, включаючи й Запоріжжя, було на думку Ульянова, накріз захоплене становим егоїзмом та було «антинароднім» утвором, а його ідеали та спрямовані різко розходились із такими в народі. Московське ж боярство і дворянство було цілком імунізоване від цих рис і аж ніжк не було «антинароднім», іскравим доказом чому був двома десятиріччями пізніше посталий рух Розіна. Правда, пікантність цього останнього полягала в тому, що його ядро становили зайдлі з Дону (й України) «антинародні» козаки, за якими пішов московський кріпак проти рідних і «народніх» воєвод і дворян.

Взагалі, що найменше дивно виглядав в устах обороноця московської «строгой государственности» з її завершенням, чітко здиференціовані становим устроєм, з твердо визначеними стосунками й різницями між вищими верствами, зокрема найчисленнішою з них — «поместним дворянством», і «крепостними людьми» та іншими «подлими людьми» намагання довести «антинародність» так городового козацтва, як і особливо степового лицарства. Ми далекі від думки відкидати або затушковувати наявність суспільній диференціації в козацькій Україні, як і подекуди гостроту соціальних конфліктів на цьому ґрунті, конфліктів, раз-у-раз використовуваних нашими сусідами й, насамперед, Москвою. Але, зрештою, і форми суспільної ієрархії, і форми соціального проводу тут були ніяк не гостріші, а набагато м'якші, ніж у непрочаних «опікунів» українського демосу. У часи Хмельниччини й безпосередньо по ній звичайний для того історичного періоду в Європі становий лад, власне, тільки почав на Украї-

ні складатись, і саме поняття «козацтва» мало ольше, як розливчастий у соціальному розумінні характер. Між ним і «попольством» не то не встигли визирти гострі суперечності, але часто важко відшукати якусь виразну межу. В усному разі, тенденція до масового «покозачення», саме в цей період мала велике поширення. Натомість, про масове або стихійне «пошиляхтіння» або «подворянення» нам щось не доводилося чути. Взагалі ж, у народній свідомості образ козака з завжди наскрізь позитивним. Ін, власне, відноса ідеал народного героя. Дзеркало народної духовності — фольклор український, його соціальні жанри, створили винятково своєм багатством козацько-лицарську писенну поезію, цілком перебрану і освоєну цілком народнью масою. Якщо Ульянов знайде там хочо один зразок, який відтворив он козацько-селянський антагонізм, він, справді, буде пионером у цій царині. Коли вже говорити про відгоміні суспільніх конфліктів у народній уяві, то такі почasti відбуваються в іншому розрізі — їх наявність лежить у змаганнях між «дуками-срібллянками» і козацькою ж «сріromoю». Але піде і ніколи козацтво в цілому, вільний вояцький стан або лицарське товариство не протиставляється народові, бо воно завжди з іого органічним складником. Справжні, гостро відчутні соціальні різниці і зbezправлення селянських низів пришли згодом, тоді коли козацька верхівка, розкладувана й деморалізована царевими «пожалуваннями», і, зрештою, перетворена заходами саме російського уряду на право сформування замкненій у собі, земле- і кріпаковласницький стан, перестала належати до «степового лицарства», а стала «благородним малоросійським дворянством». Але то вже були часи, коли, на радість Ульянову, «із скасуванням гетьманства, з розгоном Січі козацька анархія притицілась» і «незадачливое лицарство» (вираз нашого автора) в тих нових рамках «строгой» російської державності було вже до цього, справді московського попевнення непричітне.

Свідомо однією чи несумінно Ульянов висвітлює селянську політику Хмельницького, тенденційно трактуючи його вимушенні заходи по Зборівському й Білоцерківському трактату як віяя «вузько-станової», козацької лінії. Не дивиця, що при цьому він примовчусь широко відомий вислів Хмельницького «чернь — то права рука наша», який саме найкраще характеризував розуміння гетьманом (і та найпоступовіші лише та часи) значення соціальної проблеми в козацькій державі.

Нарешті, останнє — незламна нібі, за Ульяновим, воля українського демосу до «братерського» поєднання з Москвою. Сам Хмельницький, який, у всіх інших випадках, головіс, дбав, щоби приборкати його, мусив пібі піти на те поєднання, «чудово знаючи, що цього хоче парід». Правда тут з поняттям «народу» в автора трапляється не менше «чудова» метаморфоза. За Ульяновим, згаданий «нарід» ніде інде, як саме на Переяславській Раді «зізволив» на це «з'єднання». Але найголовніше те, що отого, кривдженого й залишуваного «в рабстві» народу там саме й не могло бути, і «зізволяло» (з яких причин і в якому розумінні, інша річ), власне, «хижайське» і «антинародне» козацтво. Твердячи, що «думка про возз'єднання з Великоросією... здавна жила... в народній свідомості», яку автор старанно відокремлює від свідомості духовицтва й козацтва, Ульянов ніде не спромігся це своє твердження хоч будьяк задовільно обґрунтувати. Мотивів ідеологічного порядку, що мали б випливати з «глибокої правди» українсько-московського поєднання, як злухи на базі «кровної» спорідненості (що з головним атутом

35-та річниця повстання проти гетьмана

В половині листопаду 1953 року припадає 35-та річниця проголошення Гетьманом України ген. Скіропадським федерації України з Росією.

Урядував Гетьман України під охороною німецьких багнетів. Українських патріотів, які творили українську революцію й почали розбудовувати Українську Демократичну Державу, гетьманська влада всіх усунула від державної кермі. Дивізію Синьожупанників, як і дивізію Сірожупанників, а також молодих українських старшин, які ще перебували при українських частинах та Командантських Повітових Столях, наказом ч. 327 всіх було усунено з армії, до того ж без жодних засобів для прожитку. А в жовтні 1918 р. було звільнено з армії їхти українських старшин, які перейшли курс Інструкторської Школи Старшин. — Очевидна річ, що цей засіб не був державно продуманий гетьманом.

Натомість, з Москви й Петрограду від початку настанови гетьмана, ешелон за ешелоном сунули на Україну російське офіцерство й царські урядовці, якими гетьман обсаджував теплі місця в своїй адміністрації з гарними окладами. Так усі губерніальні й повітові староства були обсаджені російськими офіцерами. Негайно були організовані карні відділи при староствах, які мордували селян, щоб задовільнити поміщиків — ворогів українського народу.

Українці по селах і містах були невдовolenі гетьманською владою, і це сприяло організації українськими демократами УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО СОЮЗУ в Києві, члени якого зверталися кілька разів до гетьмана і його міністрів, звертаючи їхні увагу на ганебну практику московських

«...»
— (Закінчення з стор. 21-ої)
усіх російських «об'єднувачів» автор, взагалі, безсилій будьде знайти. Для «простого народу», за його власним виразом, подібна «матерія» була є «занисока», бо він мріяв лише про «визволення від кріпацького ярма», а козацьке товариство бачило в московському володарі «царя восточного», але ніяк не національного родича. Найбліжший резон на користь союзу з Москвою, за самим же Ульянівим, і то властивий не тільки «простому народові», а «всіх чинів людям», полягав у сподіванках на те, що цей союз з великою державою зможе забезпечити спокій і оборону з боку Польщі. Про те, якою мірою саме ці сподіванки українських «різних чинів людей» здійснилися в наслідок «прийняття» України «під високу государеву руку», автор воліс мовчкати.

Розміри й так уже занадто зрослої журнальної статті змушують нас закінчувати наші зауваження з приводу нарису Ульянова, далеко не вичерпавши їх. На закінчення повторимо те, з чого ми починали: мимо всіх марніх спроб автора завіріти читача в «глибокій правді», що мала в лежати в основі прилучення України до Москви, він мусив констатувати мимо своєї волі, що українська національна стихія, справжня народна свідомість, сформована й виявленя, насамперед у прагненнях і тенденціях освіченіх і політично закріпованіх верств народу, всупереч ним, Ульянівим, вигаданій «глибокій правді», всіма можливими способами боролися проти шкідливих для України наслідків, які лежали в основі цього, по суті, протиприродного й історично несправного «братерського союзу».

бюрократів на Україні, про нищення української культури, безправні арешти українських патріотів, хабарництво, ігорні притони тощо. Але, як гетьман, так і його міністри, що одним вухом зачули, то другим випускали, а пізніше почали арештовувати членів Національного Союзу.

Треба було рятувати Україну

Стан в Україні утворився такий, що далі годі було його терпіти, тому члени УНСоюзу почали виїздити в терен для підготовування повстання проти гетьмана. По містах і селах почали творитися повстанські осередки.

Тимчасом гетьман розпочав формувати кадри для 8-ми армійських корпусів і 2-х сердюцьких дивізій — гвардії. В корпусних кадрах старшини були переважно москалі або малороси, але були також, у меншому числі, й старшини українці, які мали вищу ранги, і з от них члени УНСоюзу й нав'язали — дуже обережно — ділові зв'язки. Підстаршинський склад кадрів складався з певних українських патріотів.

Ще був Запорожський корпус, який охороняв кордони на півночі України, але цей корпус від початку ставився негативно до гетьмана і його влади.

В Білій Церкві, на Ківшчині, стояв Загін Січових Стрільців під командою полковника Є. Коновалця.

В серпні 1918 р., па інтервенцію УНСоюзу, почав формуватися Чорноморський Кіш, який спершу стояв у Києві, а в жовтні був перенесений до Бердичева. Спочатку Кошем керував полковник Блохін, з походження Кубанець, кол. синьожупанник, а від жовтня командування перебрав підполк. Поліщук, член УНСоюзу.

На Ківшчині й Полтавщині, в порозумінні з членами Нац. Союзу, отаман Зелений організував повстанські загони, які тільки чекали відповідного часу, щоб виступити проти гетьмана.

Коли до повстання все вже було підготовлене, тоді, 15 листопаду, члени УНСоюзу переїхали до Білої Церкви, і тут же була утворена Директорія. Головним Отаманом Українських Повстанських Військ був призначений нео Симон Петлюра, який негайно утворив свій Головний Штаб, і вже рано 16 листопада розпочалося повстання.

На Київ!

Під час повстання в напрямі на Київ виступили: такі частини:

1. Кіш Січових Стрільців (при Коші С. С. кілька і день перебували члени Директорії, пізніше Директорія переїхала до Вінниці).

2. Чорноморський Кіш, що стояв у Бердичеві.

3. Отаман Зелений, зі своїми повстанцями.

4. Подільський Корпус на чолі з к-ром Його, генерал-поручником Ярошевичем.

З командирами всіх поданих частин члени Директорії уже раніше мали зв'язки і були певні, що ці частини будуть вірні на початок повстання, а потім, на протязі якогось тижня, ці частини поповняться десятками тисяч повстанців з селян.

Як бувший командир Чорноморсько-Гарматного полку й учасник у проти-гетьманському повстанні, хочу в цю 35-ту, ювілейну річницю тих подій, подати читачам, українським патріотам, докладніше про ті історичні події, в яких мені довелося особисто брати активну участь. До цього часу я не спікав творів

у яких би тогочасні події були описані безсторонньо; не здібав спогадів в українській періодичній пресі, де б було об'єктивно описано, які частини брали участь у повстанні проти гетьмана. Не можу обійтися мовчанкою й таборових сумнівів подій, де відбувалися академії на честь полк. Коновальця, бо хоч на програмах подане було й ім'я покійного Головного Отамана Петлюри, проте в рефератах про нього говорилося дуже мало. Одного разу, приміром, довелося почути від якогось пана магістра доповідь, в якій говорилося що все повстанні против гетьмана було підготовлене штабом полк. Коновальця, і Київ здобули одні лише Січові Стрільці, а Отаман Петлюра, мовляв, і вся Директорія, приїхали вже на готове. Корпус же Січових Стрільців, до речі, ніби то складався з одних галичан.

Мені було ніяково за цього молодця, боліче від образів й безсиля, бо не півводиться же на академії й спростовувати подавані безсорою «факти»! Аж уже після реферату підійшов я до цього магістра і запитав його — з якої історії черпав він матеріали для свого реферату? Він відповів, що так іх учили в гімназії в Галичині. На мій запит, чи він, часом, не читав матеріалів до української історії в журналі «За Державність», якого до війни вийшло аж 9 групних книжок, п. мір. відповів, що так, але ж ці матеріали, каже, видавали петлюровці, а тому ми, галицька молодь, їх не читавмо...

Я думав, що то була лише анархія ДП-таборів, а що, напр., на землі Вашингтона буде інакше, і також інакше будуть висвітлюватися для молоді історичні події, але де там! ще гірше: один лідер з проводу націоналістів, прим., висловився в моїй присутності й ще 7-ох осіб, як свідків, мовляв, ми, націоналісти: портретом полк. Коновальця прикрилася погроми Отамана Петлюри, який, зрештою, лише завдяки Коновальцеві тrimavasся при владі... На диво, цей лідер навіть не походив з Галичини, а був родом з Волині. Отож на таких рефератах різних магістрів та лідерів націоналістичних проводів українська молодь виховується і тому правдивої нашої історії нона не знає.

Я вже подав, які частини брали участь у повстанні против гетьмана, а тепер хочу подати витяги зі спогадів учасників тих подій, використовуючи томи журналу «За Державність».

1. Кіш Січових Стрільців у день виступу, тобто 16. XI. 1918, складався з трьох малих сотень, сотні кулеметної й одної батареї, разом 350 чоловік, з того 80% Галичан и 20% Наддніпрянців. Цей стан подав командир Кошу Січ. Стрільців в день вимаршу против відділів гетьмана на ст. Мотовилівка; це ж подав також полк. Р. Сушков в журналі «Червона Калина».

На третій день бою Кіш поповнився повстанцями й Коростишівськими Семінаристами — нараховував 500 чоловік. За місяць бою під Київом Кіш був переіменований у Групу Січових Стрільців, яка мала при вступі до столиці вже 6-7 тисяч стрільців. В Київі Група була переіменована на Осадний Корпус Січ. Стрільців. Цей Осадний Корпус існував лише 7 тижнів, бо після відступу з Києва, в кінці січня 1919 р., був переіменований знову на Групу Січових Стрільців, силою до 4 000 вояків (в кінці ген. Капустянського «Похід укр. армії на Київ—Одесу 1919» подано на стор. 47, що Група С. С. складалася з 10 і 11 дивізій С. С. і приділеної 9-ої дивізії Залізничників. Штабів дивізій не було сформовано, і штаб Групи керував всіми своїми частинами безпосередньо, що дуже негативно відбувалося на операціях цієї Групи. Командував Групою отаман Коновалець,

а начальником штабу був ген. штабу полковник М. Безручко. Тут же, між інш., подано, що от. Коновалець був більше політик і дипломат, аніж військовик. На стор. 51 подано про чисельній стан: Група С. С. мала до 4 500 багнетів і шабель та до 200 скорострілів різного роду, і 40 гармат, а в резерві мала ще Запасовий Кіш (два курені).

2. К-р Подільського Корпусу ген.-пор. П. Ярошеневич в журні «За Державність» кн. 8, в статті «Повстання против гетьмана» подає таке: «В середині літа представники міста і різних організацій давали ооід для майданської частини, що стояла у Вінниці. Запросили и мене. Ооід оув вагати — українська земля може дати що пости! Виголосувалися промови. З огляду на свое становище, мусів і я щось сказати. Я поажав чужинцям якомога скорше повернутися додому в добром здоров'ї... Но ооід відміншов я в кінець залі і став оіля роялю; до мене підішли де-кілька своїх: представників міста и членів Українського Национального Союзу. — Шо ви такий невеселий? — Та, бачите, мені ці майдані на заваді, навіщо ви їх годуете? — Та и нам на заваді, але представництво союзників вимагає. Ну, хай ідять, не ооіднісмо.» Далі ген. Ярошеневич говорить: «Привожу цей епізод для того, що тоді члени Укр. Нац. Союзу побачили в мені свою людину, що почасті і було підгравою для вибору Подільського Корпусу, яку бази для повстання против гетьмана.

Ще за Центральної Ради й Гетьмана було випущено два курси старшин (Інструкторська Школа), які були приділені до полків при Кадрових Корпусах. Але в скорому часі всі командири полків (москалі) стали доносити, що ці старшин цілковито не надаються на інструкторів. Я просктував зібрати цих старшин до штабів дивізій, призначити персонал учительів і розпочати навчання й муніцип. Про все доніс до Києва, але з Києва, цілком несподівано, винішов наказ: звільнити їх усіх із служби. Думаю: так он воно що! Молодих старшин, українських патріотів, що мали стати засновником демократичної армії, із старшинського становища знову повертили додому, і більшість з них до господарства. Натурально, що їх озоюило, і тому в майбутньому вони дали для повстання добрій матеріял.

В перший день повстання я зв'язався зі штабом військ Директорії. Довідався, що на чолі стоїть Головний Отаман Петлюра. На другий же день повстання я запропонував вислати під Київ 6 повних курінів піхоти із збільшеним числом старшин, з кулеметними командами, і 16 гармат в запряжці, з тим, що навколо цих курінів згуртуються повстанці й Повстанчий штаб буде мати дві організовані дивізії. Цю пропозицію з радістю було принято. Решті полків з полковими штабами я наказав залишитися на місцях, поповнитися до повного штату (не пам'ятаю вже, до якого) і напружено провадити муштуру. Здається, вже на третій день від початку повстання ці курені вирушили під Київ. Мене затримали на місці для забезпечення тилу і поповнення усім потрібним. Головне було зроблено: військо відправлене, хліб дано, набій до кулеметів посылаю. Одергав телеграму, що до Вінниці приїжджають голова й члени Директорії; наказав виставити на станції почесну варту й сам віїхав назустріч. Щоранку я приходив до голови Директорії й доповідав про стан на Поділлю. На третій день повстання дістав я телеграму, що приїжджає Головний Отаман Симон Петлюра до Вінниці; зустрічі не робити.

Увечері того ж дня я мусів представити Головному Отаманові ті частини, які залишилися у Вінниці.

Був туманний, темний вечір. Я заїхав за С. Петлюрою, і ми автом з одним осаулом пойхали за місто, де були касарні.

Головний Отаман Симон Петлюра

«В темній світлі, смущевій шапці, малого росту, щуплий, з горбатим носом, великими вухами, мутно-олакитними, що ввесь час рухалися, очима і своєрідним ротом, — Симон Петлюра з першої хвилини не зробив на мене враження: дорогою мовчали. Під'їхали до майдану, де стояли війська. Й показав напрямок, як іти, а сам наказав шоферові направити промінії проекторів авта на Петлюру і весь час тримати його в цім промінні. Коли Петлюра відійшов від авта кроків на 15, шофер направив на нього сильний синій світла. Серед темряви ночі, увесь у різким промінні електричного світла, як герой, по майдану серед війська йшов Симон Петлюра. Різка і могутна картина!

Обійшовши війська, зупинився недалеко від них і сказав кілька слів. Виразний голос, надзвичайно гарна дикція, проста полтавська мова — вражені робили чудове! — Potom наказав усіх завести до якоїсь великої зали. Еге!.. поміркував я собі про невеликого зростом Петлюру, що з кожною хвилиною виростав у моїх очах. Коли всі перейшли до зали, Симон Петлюра зібраав їх навколо себе і почав говорити голосом притищеним, але дикція його була остильки чудова, сама конструкція промови остильки проста, що кожне слово так і вліплилося в ухо. Почав з життя села; про дрібні утиски гетьманської адміністрації. Голос його кріпшав. Про відбранні землі, переданої Універсалом їм, селянам; про карні скепедії. Голос усе кріпшав. — «Шомполів багатом із вас давали?» — «Усім давали, усім!» — кричала ціла зали. Кричали й ті, яким, певно, й не давали. Коли Петлюра кінчав промову, наслектризованість слухачів дійшла до краю. Я крикнув: «Слава Головному Отаманові!» — «Слава, слава» — вирвалося з усіх грудей, і козаки, як пушинку піднялиного на руки й понесли до авта. Понесли й мене.

Отже, це була моя перша зустріч з Головним Отаманом Військ У. Н. Р. Симоном Петлюрою.»

Окремий Чорноморський Кіш

Як учасник формування Кошу й командир Гарматного полку та, з першого ж дня, активний учасник в повстанні проти гетьмана, беручи чинну участь у боях під Кисловом, подаю в скороченні витяг з моого докладного опису про Окремий Чорноморський Кіш з журналу «За Державність» кн. 8, стор. 99.

Про формування Кошу ставарся у гетьмана Українського Національний Союз і такий дозвіл дістив, як «відчинно». З початку формування Кіш стояв у Кислові, а від 1-го жовтня його перенесено до Бердичева, а численний стан його був: 70 старшин, 120 підстаршин і 750 козаків.

Кадри Кошу знайшлися в тяжкій ситуації що до постачання, бо волинська інтендантура нічого не хотіла давати, і лише жиди трохи підтримували Кіш, відпускаючи продукти в борг.

В перших числах листопада З'їзд Хліборобів у Київ виніс резолюцію, щоб Кіш негайно розформувати, бо ця частина, мовляв, настроєна проти гетьмана. Після цього З'їзду приїхала комісія від військового міністра з наміром Кіш розформувати, а кадри його відрядити до Корпусних Кадрів і т. под. Старшини Кошу відповіли комісії: «Окремий Чорноморський Кіш — це с друга Запорожська Січ, лише що не за порогами, а на Лисій Горі, і нас можуть розформувати лише так, як Катерина II («вража баба»)

розформувала останню Січ». По цих словах раптом заспівали «Ше не вмерла Україна»... Комісія залякалася і негайно пішла до «Офіцерского Карательного Отряд», що стояв у касарнях тут же на Лисій Горі, під ноги охорону. Кіш чекав «страшного суду» /, Кислов, але ми, старшини, знали дооре від свого ком-ра, підполк. Попіщук (був членом уНСоюзу), що скоро розпочнеться баталія проти гетьмана й його московських дорадників.

В день виступу Коша на повстання 16 листопаду вночі, склад його був такий: старшин — 85, підстаршин — 137, козаків — 1380; коней 115, гармат 6 і скрини з набоями також 6. (два курені піхоти й одна батерія).

В перший день повстання, над вечір, з околиць Бердичева прибуло біля 700 людей, багато з них із 'збросю й повними торбами набоїв.

Кіш негайно розбрів «Офіцерський Отряд» і забрав зброю, яку німці схороняли на Лисій Горі, бо німці відразу оголосили, що не будуть робити нам спротиву. В місті також все, що носило зброю, було обезбросне. Всі ці операції переводились уночі, і то без стрілу. Рано мешканці Бердичева побачили скрізь на стійках Чорноморців.

Кіш вирушив на фронт ешелонами до ст. Мотовилівка, де вже частини Загону Січових Стрільців провадили бій з Сердюками й офіцерськими частинами. 1-й курінь Чорноморського Коша й батерія негайно ж включилися в акцію і разом з Загоном Січ. Стрільців провадили бої на ст. Мотовилівка, де Кіш зазнав утрати пораненими 7-ох козаків. 2-й курінь, технічна сотня й кінний дивізіон прибули на ст. Мотовилівка 17-го листопада, а на другій день, 18 лист., прибули туди ж 3-й курінь, штаб Коша, штабна сотня й постачання. База постачання залишилась у Бердичеві.

Після закінчення бою під Мотовилівкою Кіш дістав наказ наступати на лівому крилі Січ. Стрільців на села: Плісецьк—Зabor'я—Ігнатівка—Борщагівка—Петропавлівська, але в 2—3-х кілометрах на схід від с. Ігнатівки, посування Чорноморців загальмувалися, бо ворог підтягнув свої резерви. Довелось звести бій, в якому було взято біля сотні сердюків—піхотинців і чоту (2) гармат до половини. З цих гармат Чорноморці зразу ж сформували собі другу батерію.

До Коша цілий час прибували повстанці, тому від 16 до 28 листопаду Кіш мав склад від 5 до 8 тисяч вояків. Опанував з боями місцевості: Зabor'я—Ігнатівка—Борщагівка—Петропавлівську—Софіївську—Братську—Михайлівську—Нікольську й Святошин. Ворог, з яким приходилося увесь час зводити бої, були т. зв. кирличовці й сердюки.

Схема боїв Чорноморського Коша: 28 листопада Кіш був пересунений на північ в район ст. Ірпень—Михайлівка—Мостище—Гостомиль, а попередній район Чорном. Коша зняла лівим крилом вже Група Січових Стрільців. У цьому районі Кіш простояв зе два тижні, провадачи бої з різними частинами, що надходили з Кіїв, а також обезбройні піменецькі відділи, розстановані в цьому районі.

В перших числах грудня артилерія Коша розгорнулася в гарматний полк, а командиром його призначено було автора цих рядків. Піхота також почала повстанцями так, що Кіш при вступі, з боями, через Курсенівку до Кислов, дні 14-го грудня, складався з 8 тисяч вояків.

За три дні постою в Кислові Кіш реорганізував свої частини в полки і, після великої паради 19 грудня, що її приймали Головний Отаман і Директорія, Кіш

вислано на північний фронт (Чернігівщину) проти червоних, які розпочали вже наступ на Україну.

ОТАМАН ЗЕЛЕНИЙ

Я вже вище подав, як отаман Зелений та інші повстанці готували повстання проти гетьмана на Київщині й Полтавщині. До цього часу я не зустрів чав історичного документу, що отаман Зелений був членом Українського Національного Союзу, і що з ним тісно були пов'язані члени Нац. Союзу під час повстання. Проте, навіть у його штабі в Києві, кілька осіб — членів Союзу були у відповідальних посадах (про це довідав підполк. Попіцук).

Отаман Зелений зайняв Київ від Печерська — Слободки, через ланцюговий міст і Поділ, уже вночі з 14 на 15 грудня, і його передня сторожа спіткалася з передовою сторожкою Чорноморців (авангарди) на Львівській вулиці. От. Зелений у наступі на Київ мав до 20 тисяч повстанців і через це хотів, щоб його війська були Осадним Корпусом, а не Група Січових Стрільців. При вступі до Києва Група Січ. Стр. мала також біля 8 тисяч воїнів. Вона ввійшла до міста 15 грудня, рано, від напрямку Святошин — Пост Волинський — Кадетська Роща на Бибіківський бульвар володимирську вулицю.

Коли от. Зелений відмовився виконати наказ Головного Штабу — вийти зі столиці й відмашерувати на фронт проти більшевиків, то в переговорах між Зеленим і Гол. Штабом брав участь підполк. Попіцук, ком-р Чорноморського Коша. Після цих розмов він ділився зі старшинами Коша своїми спостереженнями про склад повстанців от. Зеленого.

Також підполк. Попіцук просив Головного Отамана, щоб Чорноморський Кіш залишили Осадним Корпусом у столиці.

От. Зелений, ображений, відійшов до Канева й приглядався, як ми билися з більшевиками, а коли війська Директорії залишили Київщину, тоді більшевики взялися за Зеленого. Його повстанці билися добре, але були оточені. Вже влітку 1919 р. от. Зелений прислав делегацію до Головного Штабу Дієвої Армії з обіцянкою надалі виконувати накази Головного Отамана, і повідомлив при цьому, що він уже розпочав битися з Денікіном.

І в часі маршу з'єднань Українських Армій на Київ у серпні 1919 отаман Зелений відіграв позитивну роль.

Як відбувалися повстання на Лівобережній Україні, і які частини брали в ньому участь, мені невідомо.

* * *

Від часу припинення нашої збройної боротьби дуже багацько писано, чи то малими уривками в часописах, чи то в окремих книжках, про боротьбу наших частин. Але дуже часто правдиві факти перекручуються і пізніше це потрібно виправляти, а деякі автори, пишучи про боротьбу своїх частин, підкреслюють, що тільки та, про яку пишуть, вели бій, мала перевагу над ворогом, або втрати, а про те, що друга частина співідала з тою частиною, не згадується ані словом.

Я особисто дивлюся на події так: всі ми, українські патріоти, бились за одне — за Незалежну Україну, і чи то була частина Наддністрянська, чи Наддніпрянська, то історичних фактів замовчувати не можна.

Полк. Р. Сушко в «Червоній Калині» 1930 рік, у статті: «Коростишівські семинаристи в бою під ст. Мотовилівкою в листопаді 1918» пише, що в цьому бою 500 Січових Стрільців перемогло кілька тисяч добровольців і сердюків. Я, як учасник мотовилівських боїв, стверджую, що там, крім Січ. Стрільців, брав участь покійний полковник Царенко з першим куренем і гарматною батареєю Чорноморського Коша. Курінь мав у своєму складі 400 козаків, а батарея була з 4-х гармат під керівництвом моїм та сотника Михайла Шмалія. І теж ми мали забитих і поранених у своїх частинах.

Далі доводилося читати в історичних, ніби, книжках, що Київ забрав від гетьманців тільки Загін Січових Стрільців, а про Окремий Чорноморський Кіш так ніхто з галицьких авторів не хоче згадувати, як і про різні повстанчі загони, як от. отамана Зеленого тощо, або козаків Подільського Корпусу.

А вони ж також брали участь в наступі на Київ у листопаді й грудні 1918 року.

27 листопаду 1953.

КИЯНИН

Декілька спогадів у зв'язку з статтею ген. Смовського „35-та річниця повстання проти гетьмана“

По прочитанні статті ген. Смовського «35-а річниця повстання проти Гетьмана» авторові цих рядків спало на думку подати декілька фактів, опертіх на особистих спогадах і цим, може, хоч у дуже малій мірі, прислужитись справі висвітлення деяких моментів, пов'язаних з заторкнутим у статті періодом історії українських збройних сил. У час, описуваний ген. Смовським, автор жив у Києві, де був учнем середньої школи. Природно, йому не могли бути відомими склад військових з'єднань Директорії, що здобули, в ході повстання проти гетьманського режиму, українську столицю. Він хоче тільки подати певні додаткові моменти й деталі, які довелося йому, як київському мешканцеві, бачити на власні очі.

Ген. Смовський називав три великі військові з'єднання, що облягали Київ і здобували його в листопаді — початку грудня 1918 року. Це — Січові Стрільці, Чорноморський Кіш і загін отамана Зеле-

ного. Від себе хочу додати такий факт. Перше звернення з боку війська Директорії до людності Києва виходило від 1-ї Дніпровської дівізії, що її командиром називалося «військового старшину» (підполковника) Тимченка, а начальником штабу — полк. М'ясника. Командування дівізії повідомляло, що воно перебирає владу в Києві до прибууття штабу Осадного Корпусу (до складу якого, треба припускасти, дівізія належала). Вже від 15 грудня накази йшли від Командування Осадного Корпусу. За матеріалами київських газет за 15. грудня (а може, по декуди, і за пізніші дні), названа дівізія вступила до Києва з боку Святошина вранці (вночі) 14 грудня й просувалась з босм аж до Галицького базару, де й зустріла делегацію від гетьмансько-«добровольчої» залоги з повідомленням про припинення опору й складення зброї. Проте, вже в центрі міста частини дівізії й авто командування були знову обстріляні,

Советська агресія на Україні 1917-20 років і її політичні і правні форми

Реферат, виголошений на сесії Наук. Т-ва ім. Шевченка в жовтні 1953 р. в Мюнхені

Березнева революція 1917 р. в російській імперії відкрила перші реальні можливості перед українським народом до національно-політичної самоорганізації на основному масиві його земель, що до того часу входив до складу названої імперії. Процес тієї самоорганізації почався, буквально, в перші ж революційні тижні й неухильно поступав наперед, захоплюючи щодалі більше, вишипі і вглиб, ціле політичне, громадське, суспільне й культурне життя, і то такими кроками, що вже за три місяці з усією виразистю й гостротою постала доконечність правового підбудування його політичних і організаційних заходів та форм. Еманація чинних тоді укр. національно-політичних і громадських сил — Українська Центральна Рада — постала всередині березня 1917 р., була зреорганізована Всеукраїнським Національним Конгресом у квітні того ж року на базі заступництва в ній усіх українських політичних, громадських, суспільних, муніципальних та інших організацій. Цим самим вона здобула для себе відповідну морально-політичну базу для обґрутування своїх вимог бути визнаною як повноважні, хоч і провізоричні, представництво українського народу на наддніпрянських землях. Відкідання тих вимог з боку російського Тимчасового Уряду потягло за собою такі дальші революційні кроки з боку УЦР, як проголошення 23 червня 1917 р. її 1-го Універсалу, яким було декларовано намір Центру. Ради самостійно, не очікуючи на санкцію Тимч. Уряду, почата творення автономного ладу на Україні. Далі, в нас-

#####

(Закінчення з 25-ої стор.)

й полк. М'ясник був поранений (усе це за повідомленнями преси).

Ніжких відомостей більше про цю «1-у Дніпровську дивізію» і її долю я не чув і не читав.

Уранці 15 грудня я на Михайлівській площі побачив перші відділ українського республіканського війська. Це була повна ціхотна сотня на чолі з молодим старшиною, що мав наплічники (зразку, прийнятого в українській армії за Гетьмана) хорунжого. Перша половина сотні була в шоломах французького зразку (прийнятих у російській армії під час першої світової війни), друга — в сивих, військового зразку, шапках. З виду це були місцеві селяни.

Десь опівдні на Софійській площі відбувався військовий парад, на якому я вперше побачив Січових Стрільців, убраних у шинелі російського зразку і французькі шоломи. Крім них, на площі були вишикувані й до неї підходили частини без шоломів, виразно з селянським складом вояків. До правого плеча в багатьох було прикріплено прямокутний шматок тонкої, захисного кольору матерії, з якоюсь набитою на ньому печаткою. Це була піхота й гармати. Підходили і якісь кінні частини. Вершники мали шапки з довгими (здасьть, червоного кольору) шлиниками. Хтось казав, що це з Чорноморського Кошу.

Для істориків (і всіх, хто цим цікавиться) наших збройних змагань і нашого війська було б дуже цікавим точніше визначити склад Осадного Корпусу, зокрема питання про Першу Дніпровську Дивізію, про яку в статті ген. Смовського не згадується нічого.

лідок переговорів між УЦР і ТУ, на які останній мусив був піти під тиском обставин, було піднесене правну базу під ЦР, що, поповнена представниками національних меншин в особі «їх демократичних організацій», визнавалась за тимчасове представництво України, та утворений іншим урядовий орган — Генеральний Секретаріат, за окреме для справ цвого краю адміністративне тіло. У своєму II-му Універсалі, що він подавав до загального відома наслідки переговорів з ТУ, УЦР окреслювала себе, як «єдиний наївний орган революційної демократії України, який буде представляти інтереси всієї людності: нашого Краю». Сам же ТУ в дещо стриманішій формі в своїй постанові щодо функцій УЦР і Ген. Секретаріату визначав своє «прихильне ставлення» до розроблення Центру «проспекту національно-політичного статуту України в такому розумінні, в якому сама Рада буде вважати це відповідним інтересам Краю». Але й він цілком виразно окреслював, що «вищий орган... для керування красивими справами України» — Генеральний Секретаріат, має призначатись Тимч. Урядом «у згоді з Центральною Радою». Іншими словами, за останньою, в тодішніх умовах перебування України в рамках рос. державної системи, з боку наївного державного органу, на який, по зреченні царя перейшли всі повноваження верховної влади до часу скликання Установчих Зборів, визнавались функції, звичайні для представниців тіл, як ото — згода на визначення складу «вищого органу для керування красивими справами». а фактично на ціле комплектування його. Цей момент, мимо ряду невизначностей і заперечень (зокрема щодо територіального обсягу компетенції УЦР і Ген. Секретаріату), мав величезне правне значення й обґрутував позиції УЦР після повалення, в наслідок насилиницького перевороту 7–8 листопада 1917 року, Тимч. Уряду й захоплення в рос. центрах влади більшевицькою партією не тільки в аспекті національної рапці, але й у площині повної юридичної тягlosti щодо державно-правного комплексу, до якого, силен історичних обставин, Україна була прив'язана на протязі століть. Юридичний статус УЦР після 17. VII. 1917, як тимчасового представництва населення України, зобов'язував її, поперше, подати наслідки своєї підготовчої праці щодо майбутнього «національно-політичного статуту України» повноважним законодавчим тілам — Всеросійським і Українським Установчим Зборам, подруге, передати всі свої повноваження Укр. Установчим Зборам: нарешті потрети, відповідати за провадження «крайовими справами України» спільно з органами ТУ до скликання Уст. Зборів. Повалення ТУ й захоплення влади в центрі тодішньої російської держави чинниками, що діяли без уповноваження чинних тоді на її теренах постійних або тимчасових органів репрезентації населення (країнові репрезентативні кола, органи місцевого самоурядування тощо), давали право підставу цим органам трактувати названі чинники і створений ними т.зв. «робітничий і селянський уряд» як узураторів. Факт відсутності ж загально визнаної з боку вичислених вище представниців органів верховної й урядової влади давав право або й, просто, зобов'язував їх до перебрання до своїх рук відповідальнosti за долю заступниками теренів і до провадження, тепер уже самими

власними силами, до стану, коли то передбачені і визначені з моментом постання нового політичного і правного порядку в березні 1917 р. умови для організації нових, відповідних народному волевиявові державних і правних стосунків будуть створені. ТУ, що тимчасово, до Уст. Зборів, був визнаваний приналежними тоді до рос. держави народами і краями, через їхні постійні або тимчасові представничі інституції, за найвищу державну владу, перестав існувати що перед тим, як спромігся довести державу до визначеного їйому мети. В цих умовах, природно, функції й прерогативи цієї влади мали перейти на названі інституції разом із відповідальністю за дальшу долю репрентованих підмін країн і народів. У цих обставинах на УЦР цілком переходили в єї функції держ. влади на заступлених нею теренах аж до скликання її постійного представничого тіла. Входячи з оцінки нової політичної обстанови й спираючись на визначену вище правну базу, УЦР послідовно пішла далі, до дальніших етапів національно-політичної організації України, видавши III-їй (19. XI. 1917) і IV-їй (22. I. 1918 р.) Універсалі про утворення Української Народної Республіки та про її цілковиту державну самостійність. Разом із тим остаточно впорядкування питань державного, суспільного і правного порядку України залишалось завданням майбутніх Укр. Уст. Зборів. (УЦР і її уряд ужили всіх можливих від себе заходів до реалізації цього свого зобов'язання, але до здійснення цього не дійшло з причин, від них незалежних.)

Постання української держави не було заперечено з правного боку жодним із урядів, так сущих або утворених на теренах кол. рос. імперії, як і поза межами її. Питання закордонних зв'язків УНР не є темою цієї праці. Тут ми можемо лише згадати раз пригадати такі факти, як Берестейський мировий договір з чотирма державами, встановлення дипломатичних стосунків із спеціально визначеними представниками Франції й Великобританії, а також з Румунією, Фінляндією тощо. Нашим завданням є розглянуття, насамперед, як склалися політично-правні стосунки України з її попередньою метрополією — Росією, і її новим, «советським» державним режимом, а зокрема — в які форми, політичні й правні, ті стосунки згаданий режим намагається вкладти.

Цілком очевидним фактом є, що нова російська влада від самого початку розглядала себе як політичного (хоч і оперто не як правній тягості, але як «праві революції») спадкоємця свого попередника — Тимч. Уряду. Отже, вона розуміла себе як владу «всеросійську», що мала б поширюватися на весь простір тодішньої рос. держави. Проте, зважаючи на наявність національних рухів серед народів цього державного комплексу, а також з мотивів політичної тактики (прагнучи названі рухи або втянути в річище своїх політичних плянів, або, бодай, зневітрати іх) ідеологи й провідники рос. большевизму зовні стали на шлях підприрання цих рухів. До того ж існувало переконання, що останні, будучи допоміжною силою в боротьбі проти попередньої російської влади, самі по собі, на $\frac{1}{10}$, не спроможується зашкодити єдності російської великороджави. В цих умовах було висунуто відоме гасло вождя большевизму В. Ульянова-Леніна про «право народів на самовизначення аж до відокремлення в самостійну державу». Проголослення цього політично-пропагандивного клича так чи так мало все ж зобов'язувати його авторів до визначення своєї позиції в національній справі по їхньому приході до влади. Крім того, процес виникнення нових державних утворів,

започаткований зокрема III-им Універсалом УЦР, спонукав більшевицьку диктатуру до заходів політичного й правного порядку, що виразно співічів про щукання ісю побічних, епістичніших, інж відвертій примус, шляхів до збереження «всеросійського» держ. комплексу, від успадкування якого вона не відмовлялась, а, навпаки, як показує вся дальша історія сов. держави, вважала себе єдину спроможною його затримувати, а далі змінити й поширити.

Першим кроком цієї політики була «Декларація прав народів Росії» з 15. XI. 1917 року. Згідно з цим документом визнавалось: 1. Рівнота і суверенітет інших народів. 2. Право на самовизначення. 3. Зніщення всіляких і всіх національних і національно-релігійних привілеїв. 4. Вільний розвиток національних меншин і етнографічних груп, що заселяють державну територію Росії. Інакше кажучи, названою Декларацією рос. уряд визнавав себе як владу «всеросійську», але в тих територіальних межах, в яких вона була визнана тими народами кол. імперії. Постання державних організмів, здійснювані порядком самовизначення, потягало за собою припинення компетенції рос. держави щодо тих організмів. Стосунки між першою і другими вступали в нову фазу: відтепер вони ставали не стосунками між верховною владою й підлеглими їй, у тій чи інній формі, місцевими інстанціями однієї й тієї ж держави, але стосунками між окремими державними формacіями. Декларація 15 листопада російська республіка советів зобов'язувалася до зренчення зного суверенітету над тими народами й краями старої рос. держави, які побажали б скористатися із першої і другої засад Декларації. В світлі цих моментів сов. уряд у Петрограді, мимо вже фактично посталих обставин, зобов'язувався до трактування УНР і її державної влади як чинників, щодо яких виключалися усіякі стосунки, побудовані на засадах підпорядкованості. Цьому не перечила б та обставина, що, згідно з III-им Універсалом, УНР розглядала себе як державу, пов'язану федеративним зв'язком із іншими частинами кол. рос. імперії. Поперше за думкою Універсалу, федеративне ціле, оперте на згаданий зв'язок, на момент проголошення ще не існувало, і його постання залишалось лише політичним завданням його евентуальних складників, по-друге, Універсал відмовляв сов. урядові, як створенному без участі легальних і повноважних представницьких органів усіх народів і країв тодішньої рос. держави в праві бути носієм союзної влади передбачуваного Універсалом федеративного об'єднання. За сов. урядом УНР погоджувалася визнати тільки роль фактичної влади для «Великоросії» (Московщини). Отже, і в силу цих рішень УЦР, і за духом своєї Декларації, сов. влада Росії могла б претендувати на роль федеральної влади в можливому федеративному комплексі лише за умов її визнання та таку з боку ймовірних складників передбачуваної федерації. З другого боку, фактична відсутність такої федерації, відсутність вироблених норм федерального права, внутрішнього державного права федеративної спільноти, не залишала в цій площині правної бази для стосунків між Україною і сов. Московщиною. Лишалася тільки одна площа іх регулювання — площа міжнародноправна. IV-ий Універсал УЦР остаточно виключив можливість переведення цього регулювання на іншу правну базу. Зрештою, сов. режим Росії виразно усвідомив собі цю нову політично-правну ситуацію й цілу свою дальшу тактику щодо України будував, виходячи з факту посталої державної окремішності між Україною й Росією, не намагаючись цього політичного її

правного статусу заперечувати або оспорювати. Так, 17 грудня російська Рада Народних Комісарів у своїй телеграмі-ноті до Центру. Ради заявляла: «Ми, Рада Народних Комісарів, визнаємо Народну Українську Республіку, її право цілком відокремити від Росії або зробити умову з Російською Республікою на федераційних і тому подібних взаєминах між ними. Все, що стосується національних прав і національної незалежності українського народу, визнається нами, Радою Народних Комісарів, зараз ж, без обмеження й безумовно». Характерним є, що наведений документ підписано головою РНК Ульянівим – Леніним і наркомісаром закордонних справ Л. Троцьким. Це мимо того, що в складі РНК від самого початку існували очолений Джугашвілі–Сталіним спеціальний комісаріят «національних справ», завданням якого було порядкувати регулюванням стосунків між окремими народами і національностями кол. рос. держави. Наприклад, «Декларація прав народів Росії» була підписана Леніним і саме Сталіним, як комісаром національних справ. Таким способом, советський рос. уряд уже в грудні 1917 р. відмовився від думки вкласи російсько-українські стосунки в рамках внутрішньодержавних взаємин. 24 грудня того ж року в Бересті голова російської мирової делегації Л. Троцький, на пряме запитання німецького міністра Закорд, справ фон Кюльмана, «чи він у зв'язку з появою укр. делегації й надав заступникам справи цілої Росії», склав заяву, в якій іменем російської делегації подав, що «зажаючи на ноту Ген. Секретаріату Української Народної Республіки», російська делегація «не бачить жодної перешкоди до участі української делегації в мирових переговорах». Далі, в дискусії, Троцький знову підкреслив, що укр. делегація з самостійна й не становить частини рос. делегації. 12 січня 1918 року Троцький уточнив позицію рос. сов. уряду до України на міжнародному полі, «щоб запобігти можливим непорозумінням» зазначаючи, що «конфлікти, посталі між російським урядом і Ген. Секретаріатом, не мали й не мають жодного зв'язку з справою самовизначення українського народу» та що саме це самовизначення «фактично відбувається у формі Народної Республіки». Він знову підкреслив, що рос. делегація «не бачить жодної перешкоди для самостійної участі делегації Ген. Секретаріату в мирових переговорах». Належить відзначити, що ця заява була складена вже після створення в Харкові т. зв. советського уряду України, що вважав себе в стані федеративного зв'язку з сов. Росією. Наприкінці січня, коли позиції укр. делегації було шаховано з російського боку приїздом до Берестя й присудненням до рос. делегації представників харківського т. зв. «Центрально-Виконавчого Комітету України», Троцький робить суперечну заяву, в якій, з одного боку вказує, що мир, укладений з делегацією Ген. Секретаріату в зв'язку із «змінами», які зайшли на Україні (мається на увазі сприятливі для советської сторони наслідки сов.-української війни), «підяк не можна вважати за мир з Укр. Нар. Республікою». З другого ж боку, він «не підносить протесту проти участі в переговорах і делегації київської Ц. Ради». В кінці він жадає, щоб умови миру з УЦР були «формально стверджені урядом федеративної Республіки Росії». Дуже цікавим на цей раз було вмотивування потреби підтвердження умов миру складеної делегацією Ген. Секретаріату з боку рос. делегації. Голова останньої обґрутувував цю вимогу тим, що до складу рос. делегації присудилися представники харківського ЦВК. Іншими словами, і те-

пер рос. делегація винесла своє право на чистку у участь у виробленні умов миру Почвірію Союзу з Україною з того, що якісі українські делегати присудилися до неї, але не з своїх компетенцій як представників «всеросійського» уряду.

В дальшому тягу часу сов. Росія, меншою чи більшою мірою, стояла на подібному ж правному становищі щодо України. Тому тут ми закінчимо розгляд політично-правних російсько-українських стосунків у цьому аспекті. Відзначимо лише, що в одному з останніх документів розглядуваного в цій роботі періоду, а саме в т. зв. «Союльному Робітничо-Селянському Договорі» між РСФСР і УССР з 28. XI. 1920 року, в його ст. II зафіксовано, що «з самого факту попередньої приналежності території Української Соціалістичної Радянської Республіки до кол. Російської імперії для Української Соціалістичної Радянської Республіки не випливає жодних зобов'язань до будь-кого». Отже, підкresлювалось, що правні зв'язки і стосунки між сов. Росією й Україною мали б спиратися на правну базу, посталу поза всякими моментами, що виліливали з факту колишнього рос. суверінітету над «територіями України».

У світлі поданих вище моментів особливого інтересу набирає питання про природу, так політичну, як і правну, політичної і восьшої акції сов. режиму в Росії щодо України на протязі 1917–20 рр., акцію, завданням якої було цілковите політичне й господарче підпорядкування названому режимові України. В розумінні політичному і правному ця акція може бути, в основному, поділена на два періоди: 1. Листопад 1917 року — листопад 1918 року. 2. Листопад 1918 року — грудень 1920 року.

Основні стапи першого періоду такі: в листопаді – грудні 1917 р. очолені Військово-Революційним Комітетом у Києві збройзованим частинами рос. армії, які готовує збройний виступ проти Центру. Ради й уряду, розброяються українським військом. 16 грудня 1917 року петроградська Рада Народних Комісарів ставить ряд ультимативних вимог Українському Центру. Ради, загрожуючи станом «відвертої війни» в разі їх невиконання. 26. XII. 1917 р. большевицька меншість першого Всеукраїнського З'їзду Рад Селянських, Робітничих і Вояцьких Депутатів, що покинула після невдачі своїх планів на З'їзді Київ, утворює в об'єднанні із з'їздом советів «Донецько-Криворізької області» в Харкові т. зв. «Центральний Виконавчий Комітет Советів України», який декларує перебрання на себе влади на Україні.

З-го березня 1918 р. па підставі мирового договору Росії з Почвірію Союзом, перша зобов'язується «негайно укласти мир з Українською Народною Республікою». Мимо цього, сов. збройні сили проводять операції проти українського й німецько-австрійського війська.

17 березня 1918 року II-ий Всеукр. З'їзд Советів у Катеринославі констатує, що Берестейський Договір «формально припиняє федераційний зв'язок України з усією советською федерацією». День перед тим делегати советів України на IV-му Всеросійському З'їзді Советів протестують «проти зрадницького відторгнення України від загальносоветської федерації».

В травні 1918 р. мирова делегація РСФСР починає в Києві переговори про укладення мирового договору з Україною, які тривають майже без наслідків до кінця з Кієва рос. делегації 3. XI. 1918 року.

Другий період характеризують такі найголовніші моменти:

29. XI. 1918 р. Сталін, з доручення центр. комітету Рес. Ком. Партиї, організув т. зв. «Тимчасовий Робітничо-Селянський Уряд України».

11. XI. 1918 р. РНК РСФСР дас директиву Рев Військ. Раді Республіки «в десятиденної термін почати наступ на підтримку робітників і селян України, що повстали проти гетьмана». 17. листопада створюється «Українська Революційна Військова Рада», називана для попереднього замаскування Рев. Військ. Радою Курського напрямку». Військові частини цього «напрямку» порушують демаркаційну лінію, встановлену договором про перемир'я в травні 1918 р., починаючи вторгнення на українські терени. 9 січня 1919 року Директорія Укр. Нар. Республіки потою до РНК РСФСР вимагає припинення ворожих дій. Ухилы відповідь РНК з запереченнем таких дій з боку рос. збройних сил тягне проголошення Директорією стану війни УНР із РСФСР.

14. III. 1919 р. в опанованому сов. владою Києві III-ї Всеукр. З'їзд Рад ухвалиє конституцію Укр. Соц. Рад. Республіки. Стосунки між останньою та РСФСР регулюються рядом ухвал центральних органів УССР і РСФСР, які передбачають передання найважливіших оборонних і господарчих ділянок держ. урядуванням урядові РСФСР.

12. жовтня 1920 року «Об'єднана делегація» РСФСР і УССР підписує в Ризі міжнародний договір із Польщею, текст якого починається визнанням з боку договірних сторін державної незалежності України й Білорусі. 28. XII. 1920 р. державні стосунки УССР і РСФСР визначаються особливим «Союзним Робітничо-Селянським Договором» між РСФСР і УССР.

На основі цього короткого перебігу, можна легко побачити в усіх діях і заходах російського сов. уряду два головні моменти: перший — безпосередній політична й воєнна агресивна акція сов. Росії щодо української держави, і другий — менше або більше завуальоване втручання Москви до внутрішнього політичного життя України.

Перший момент майже ніде не виступає, сказати: б, сам по собі. Він майже завжди пов'язаний із другим, який є найхарактернішим і найтиповішим для названої акції. Характерним прикладом первого способу дій є ізота РНК Центр. Раді з 16. XII. 1917 р. РНК погрожує станом війни, а потім і реалізує цю загрозу до Укр. Центр. Ради, тобто тодішньої Верховної Державної Влади України (єдину тоді сутої і єдину визнаної, навіть з боку РНК) за те, що Центр. Рада 1) знимає свої військові частини з противіменецького фронту; 2) перепускає через свою територію козацькі полки на батьківщину; 3) відмовляється підтримувати російське совєтське військо в боротьбі з «контрреволюційним повстанням» на Дону; 4) провалює роззброєння совєтських військ, частин. Визнаючи суверенітет УНР, РНК одноразово вимагає від її уряду виконання своїх вимог під загрозою війни. Отже, масмо наявні елементи відвертого воєнного нападу з боку сов. Росії на іншу державу, незалежність якої вона визнає. Це був чи не єдиний документ з боку сов. уряду щодо України подібного роду. Далі цей уряд діє обережнішими й запальованішими методами. Роком пізніше сов. збройні сили ламають договір про перемир'я й починають висину акцію проти УНР без формального проголошення про це. Навпаки, російський комісар зак справ Ю. Чичерин переконує в офіційній ноті, що «жодного війська Російської Соціалістичної Федераційної Советської Республіки на Україні нема. Військова акція на українській території провадиться

номіж військами Директорії та армією Українського Советського Уряду, який є зовсім незалежний». Ця нота неправда спростовується власними ж совєтськими джерелами. Советський командувач «українського фронту» Антонов-Мойсеєнко у своїх «Записках» розповідає про те, що весіна акція на Україну провадилася згідно з постановою Реввійськради РСФСР та силами, що перебували в складі червоної армії РСФСР. Він перелічує склад «групи Курського напрямку», яка згодом стала «українською червоною армією». З цього переліку видно, що пожажну частину названої армії становили російські своїм складом або так звані інтернаціональні (з колишніх полонених сформовані) частини. Дві т. зв. українські совєтські дівізії, мимо свого національного складу, становили частину російського війська, бо весь час в його складі перебували й підлягали його командуванню. Таким способом, мимо того, що рос. сов. уряд спровокував Директорію УНР на проголошення стану війни (до речі, не припинюваному з грудня 1917 р.) і в цьому випадкові легко можна побачити всі елементи зовнішнього нападу сов. Росії на Україну.

Як уже зазначалося, другий спосіб проти української акції Москви, тобто політичне й військове втручання до внутрішніх справ України, був основним методом рос. сов. тактики. Як показала вся дальша історія сов. зовнішньої політики, саме ця тактика стала найхарактернішим і трохи не єдино вживаним її інструментом. Україна стала першим у часі тереном її застосування. Вже в сімому дипломатичному документі, зверненому до уряду УНР, у грудні 1917 р. російська Рада Нар. Комісарів, поруч з вимог, що випливають із російських претензій з приводу ніби вражених укр. урядом російських інтересів, ставить ще вимоги, які виразно затвернюють внутрішні справи УНР, як ото вимогу «припинення роззброєння... червоної гвардії». Сама формула про евенгутальнє настання «стану відвертої війни». Центр. ради «проти совєтської влади Росії і України» спідчить виразно, що «сов. влада Росії» бере під свою політичну опіку «сов. влада України», тобто стає на шлях інтервенції, втручання чужого уряду до внутрішньо-політичної боротьби інших держав. Жодних правних підстав з погляду того стану правних стосунків, які створилися між Україною і Росією після 19. XI. 1917 р. і які були визнані, як показувалося вище, самим совєтським урядом, до втручання в укр. справи він не мав. Ставочи на шлях політичної і мілітарної підтримки одного з політичних чинників на Україні проти визнаної нею ж, в усіхм разі да факто, держ. влади УНР, сов. Росія ставала на шлях інтервенції, не зумовленої проханням правомочної влади України.

Послідовно ця ж тактика продовжується протягом 1918 року, коли на терені РСФСР створюються політичні організації для здобуття влади на Україні й іде підтримка й організація внутрішньої збройної боротьби на українській території. Сюди належить і створення на доручення московського політичного центру т. зв. Тимчасового Роб. Селян. Уряду України, який переправляється туди слідом за червоною армією, що наступає з російських теренів, і який на всіх стадіях його існування і в усіх дальших формах підтримується й охороняється засобами й заходами російської сов. влади.

Цими двома комбінованими способами політичної стратегії й тактики сов. Росія прагне протягом 1917—20 років а) впровадження на Україні цілком тотожного з сов. Росією державного, правного й соціального порядку; б) встановлення між РСФСР і Украї-

ною такого типу державних зв'язків, які б тісно чу-
чили обидві країни.

Обидва названі способи акцій становлять лише різ-
ні сторони того ж самого явища, явища, що в світлі
міжнародньоправної практики останніх десятиріч
звичайно окреслюється називою «агресія». Озна-
ки й прикмети останньої було скристалізовано і
визначено, власне, в міжнародних договорах 1933 ро-
ку між не ким іншим, як саме ССР і його сусіда-
ми. Хоч це теоретичне визначення прийшло півтора
десяtkом років пізніше, проте його риси півразно
накреслилися саме в соvетській політичній практиці
далеко раніше. Можна думати, що й назавше скля-
рування постало, великою мірою, на базі вічного
світського досвіду передiшніх рокiв.

У «Конвенції про визначення агресора», пiдписаній у Лондоні 5. липня 1933 представниками Сов.
Союзу й Литви, знаходимо в II П. статті тiкi ознаки
агресії: 1) оголошення вiйни iншої державi; 2) вторг-
нення збройних сил на територiю iншої державi без
оголошення вiйни; 3) напад на збройнi сили або вiй-
ськовi бази iншої державi; 4) морська блокада;
5) пiдтримка озброєних band у їх дiях proti iншої
державi. В акцiї започаткованiй росiйською сов.
владою з 1917 року proti УНР mi маємо в наявностi
вiдразу риси майже всiх перелiченiх oзнак (за ви-
nятком блокади, що її сов. Rosiia не мала нагоди
застосувати). Пiд першу oзнаку piдпадає nota-telegra-
fama РНК з 16. XII. 1917 року. Моменти, властивi
другiй oзнакi, особливо характеризують початок
другого сов. походу на Украiну в листопадi й груднi
1918 року. Елементи третьої oзнаки накresлюються
в пiдготовчих i здiйсненiх заходах большевицьких
viйськовiх частин у Kisysi й на тодiшньому Пiвден-
но-Захiдному й Rумунському фронтах щодо укра-
iйського viйська й органiв владi в листопадi-груднi
1917 року. P'ята oзнака агресiї в diях сов. владi на
Ukraini ne потребує tut спецiальних iлюстрацiй: во-
na с основним методом сов. агресiвnoї akciї proti
Ukraini.

Цього на нашу думку досить для скonstatuvання,
що цiла akciя сов. Rosiї щодо Ukrainsi може бути
цiлком oхоплена мiжнародньopравним поняттяm аг-
resciї.

Розгляд способiв i форм, якi названu агресiю об-
лямовували полiтично i правно, конче потребує особ-
ливої увагi до tих нових моментiв, що постали й
розвинулися в зv'язку z полiтично, a далi i юри-
диично специфiкою порядку, stвореного та званoю
жовтневою «соцiялiстичною революцiєю» в Rosiї в
listopadi 1917 r. Цей полiтичний i соцiальний пере-
вoroт покликав do життя державнi феномен —
«советську respubliku», приroda якого mала в собi
цiлком novi, ne знani до того часу teori й практиci
державного права, приiамiн, в такому вигляdі, мо-
menti. Одним iз найголовнiших z них був vід самого
почatku iсnuvання respubliki советi послiдовno
provadzhenni (хоч i не vідрazu досяgnutiy) принцип
bezrozdiльного panuvannya u usyomu державному i
suspilnomyu життi лише однiс, sуворо централiзova-
noj poliтичnoj organizaцiї — большевiцьkoj partii.
Створений u «soцiяlistichni» державi режим mono-
partiinoj diktaturi, характерний, насамперед, tим
що в nyomu elementi obov'язkovi i примusovo-
sti poширюються далекo за meжi regulyowanu norma-
mami chiniого права. Zokrema partiina komuniстичna
organizaцiя, її statutovi i programovi priписи входi
rozvitku komun. diktaturi набирали щodal i бiльшо-
go xarakteru iнстituciї i normativi ofiцiйnого i
zobov'язkovoого dla всiх порядku. Входi потochnoj

poliтичnoj i державnoj praktiki kompartiia ostva-
toчно зростається z державnoj organizaцiйnoю si-
stemoю. Створюється stan, коли за словами пiзniшo-
go советсьkого дослiдника, iї direktivi i akty stava-
juotь «potужnimi джерelами соцiяlistichnoj prawa
(Sovetskoe gosudarstvennoe pravo. 1950). Створює-
ся situaciya, za якоj, за словами сучасного nimeцьko-
go дослiдникасов. права prof. dr-a Mavraha (Pro
prawoviy xarakter Sxidnogo Blyoku». «Tюrkeli» 1953 — Mюnchen), постas, poruch norm zvichajnoho (v
priyntomu dosi rozumenni) державного права, якi
vii, stosovno do советсьkix «umov, nazivas «zovnish-
nim», ще система комунiстичноj partii «vnutri-
rishnogo державного права». Ne говоримo tut pro
v1dpovidnisti чi невidpovidnisti uжivanih Mavra-
xom termiñ. Вiдзначимo лише, що система бiльшою
abo меншою miroj завуальованиh norm «vnutri-
shnogo права» тяжily nad usiм державним i правним
порядком советсьkого державного комплексu i e ос-
новою, якщо ne eдиною ruшijnoю siloю u ycikh di-
lyinkах p1dsovetskoy d1gnosty.

Для нашої temi, з цiого погляdu, с важливim v1d-
значитi роль kompartiї i її organizaцiйno-teritori-
jalnoj struktury i akciї советсьkого opanuvannya
Ukraini. Na moment utvorenija ukraiñskoj державi
okremoj большевiцьkoj partii Ukrainsi ne iсnivalo.
Всi tod i сущi na Ukrainsi большевiцьkoj organizaцiї
bezposeredno входили do складu Rosijskoj Coziell-
Demokratichnoj Robjtichnoj Partii большевickiv, otje, i
v organizaцiйnoj rozmijni bezposeredno p1dlyagali.
Li iї «vsesoçijskому» цentrov. Цей stan приzводi-
do того, що stворюванa nimi «советсьka владa Ukr-
raini», poperch, твориласi в naslidok bezposered-
nogo nakanu partijnogo «vsesoçijskogo» pravodu.
podrugue, цiому pravodovvi цiлковito p1dlyagala. Особ-
liiva «komuniстичna partia большevickiv Ukrainsi»
була stворена лише в червнi 1918 року в Moskvi, tak
bi mowiti, na ekspil, i становила собою ne тiльki
faktychno, ale i statutovo teritorialiynu organiza-
ciю eдinoj Rosijskoj Komuniстичnoj Partii. Zovnish-
nia державna okremiшniste Ukrainsi, za nastanovanih
moskovskoj partijnogo pravodu, ne повinna була
tut n1chogo zmijovati. VIII z'zdu RKP virazno p1d-
kreслиv, iio хоч u tечeriñnij час Ukrainsi, Latviia,
Litva i B1loruc, iсnuyut ja okremo советсьkого res-
publiku, цe aж n1jk ne oзnachas, iio RKP povinna
z svogo bukou, зорганizuvat'sya na osnovi federacij
samostiñnih komuniстичnih partij. Propozisiї gru-
ppi ukraiñskix komuniñtiv (Skripnik, Zatoniskij
i iñi) na pershomu, установчomu z'zdu KП(б)У pro
utvorenija okremoj, samostiñnoj v1d RKP Ukrainskoi
Komuniстичnoj Partii bulo v1dkinuto. Za uхvalami
VIII z'zdu RKP, «centralny komiteg ukraiñskix
latiñskix i litovskix komuniñtiv koristuyutsya
pravami oblasnix komitetov partii i цiлkom p1dpo-
ryadkovani ЦK RKP» (rezoliuciї VIII z'zdu RKP z
22. III. 1919). В takij obstanovie всi dijlynni життя
okupovanoy chervonoj armi6i RСFСP i kerowanoy komuni-
stichnoj partijnoj organizaцiю Ukrainsi stava-
li в bezposeredne p1dporядkuvannya poliтичnому
centrov i Kremli ne t1льki poseredno, через v1d-
novidni politichni wplivi цiого oстанньoго, ale i
bezposeredno, в silu organizaцiйnoj p1dporядkova-
nosti providlinh poliтичnih iñstancij советсьkoy
Ukraini tomu centrov.

Mimo цiх, faktichno viрišnih momentiiv u stosunki-
x Ukrainsi doсов. Rosiї, komuniстичna moskovskoj
diktatura pragnula побудувati zovnishni державno-
prawni formi цiх stosunkiv ne na basi цiлковitoj
prawnoj iñkorporacij Ukrainsi (як takож iñiix na-

ціонально-державних організмів кол. Росії), але на базі союзних, між державних зв'язків. Ідея знесення української держ. окремішності й відновлення повного, в розумінні політично-правному, з'єднання України з своєю старою метрополією була дуже поширеною серед комуністів, зокрема на самій Україні (група так званих «катеринославців» на першому з'їзді КП(б)У під проводом Квірінга, а також групи, що гуртувалися навколо киянина П'ятакова й луганчанина Артема). Ленінський провід РКП на це не пішов, хоч залишився фактично на тих же, що й партійні т.зв. «національні ніглісті», позиціях, що можна бачити з наведених ухвал VIII партз'їду. Проте, зовні він волів лишатись на позиціях «Декларації прав народів Росії» й досить спірно дбав про додержання вже подаваних угорі форм державно-політических зв'язків РСФСР з іншими, так званими «окраїнними» сов. республіками. Перша спроба російської сов. влади організувати свої державно-правні зв'язки з нею ж створеною «советською владою України» припадає на грудень 1917 р., коли зразу ж по ультиматумі Ради Нар. Комісарів до УЦРади робляться заходи до перевороту в УНР для захоплення влади ім'ям I-го Всеукраїнського З'їзду Советів. Невдача з'їзду (большевики і їхні політичні попутники опинились у меншині) тягне за собою створення протиставленого УЦРаді «Центрального Виконавчого Комітету Советів України» й «Народного Секретаріату», формально визнаних з Петербургу за державну владу на Україні. ЦВК України визнавав для себе зобов'язуючими ті моменти в III Універсалі, які стосуються федеративного зв'язку України з іншими частинами кол. рос. імперії, але без застережень Універсалу щодо російського советського уряду. До дальшого розрізнення форм цього зв'язку советської України з Росією не дійшло через веснінні події та пов'язану з ними скоромнічістю того етапу панування сов. влади на Україні. За сьогоднішніми сов. джерелами (Історія советского государства и права. Москва 1948), ці стосунки, в усікому разі, «уявлялись як федераційні». На IV наїзничайшому з'їзді Советів у Москві, що на ньому було ухвалено погодитись на підписання Берестейського договору, за яким Росія зобов'язувалась до визнання держ. самостійності України, присутні в складі З'їзду делегати з України «протестували проти зрадницького вітторгтеннення України від загальносоветської федерації». Двома тижнями пізніше II-ий Всеукр. З'їзд Советів у Катеринославі, як ми вже відзначали на своєму місці, пілкредислив, що «мировий договір, насильно накинений російської федерації, формально припиняв федеративний зв'язок України з усією советською федерацією... Але, по суті, стосунки советських республік залишаються посередніми». Таким способом, советська влада України, до речі, при сильному опорі тодішніх політических попутників большевизму лічим соціалістів - революціонерів, мусить визнати депоз. самостійність України в силу фактів, які випливають із договору Росії з Почвірним Союзом у Бересті. Але одноразово фіксується намір при пептиції же наголос на самостійність відкинуту й повернутись до «федеративного зв'язку» з Росією.

Але скасування з боку РСФСР Берестейського договору весні 1918 р. не потягло за собою, як цього можна було б чекати, формального аннулювання позиції української самостійності. Ані уряд РСФСР, якій створений по ліквідації Всеукраїнського Військово-Революційного Комітету (що був екзилійним продовженням першого советського центру

на Україні) наприкінці листопада того року «Тимчасовий Роб.-Селянський Уряд України» не проголосував автоматичного відновлення згаданого «федеративного зв'язку». Тимч. РС Уряд, правда, пілкредислив «конечність об'єднання сов. республік» (29. XI. 1918), а 26. I. 1919 р. «висловлюється за об'єднання РСФСР» (Історія советского государства и права). Але ніде це, двічі назване «об'єднання» не розглядається інакше, як об'єкт дальших заходів, а не як уже оформленний юридичний стан. Процес цього оформлення настає далі, але провадиться, як ми вже неодноразово зазначали, поза правними рамами «російської федерації».

Цей процес започатковується постановою Всеукраїнського ЦВК з 18. V. 1919 р. про об'єднання збройної боротьби й матеріальних засобів советських республік». Згідно з цим документом УССР («формлено конституційно на III Всеукр. З'їзді Союзів 14. III. 1919 р.) удається до РСФСР з пропозицією передати до відання урядові останньої справи оборони й господарчого керівництва УССР. Відповідно на цей акт УССР була постанова Всеросійського ЦВК з 1. VI. 1919 р. про визнання «конечним передести тісне об'єднання: 1) військової організації й військового командування серед них; 2) рад народного господарства; 3) залізничного урядування й господарства; 4) фінансів; 5) комісаріятів праці». Ново-посталий стан державних зв'язків між сов. Росією й сов. Україною кваліфікується VII-им Всерос. З'їздом Советів як «федераційний зв'язок на основі резолюції ЦВК України з 18. V. 1919 р. і Всеросійського ЦВК з 1. VI. того ж року». Якож мірою це відповідало дійсності з погляду загально прийнятих норм державного й міжнародного права? Якщо поняття «федерації» розглядати як категорію тільки державного права й ідентифікувати її з поняттям «союзної держави» («Бундесштаат»), — а так звичайно її й розумілося —, то в стосунках, установлених між УССР і РСФСР на підставі вичислених вище їхніх односторонніх актів, ознаки, притаманні федерації спільноти, відсутні: РСФСР і УССР не створювали ані однієї, спільної (хоч би й федеральної) держави, ані організовували спільного законодавчого тіла й уряду, ані впроваджували спільного громадянства. Створювалось щось подібне, з одного боку, до міжнародно-правового протекторату (РСФСР перебирала на себе організацію оборони й головних галузей господарчого життя УССР) і конфедеративного «союзу держав» (якщо взяти до уваги передбачене в дальнішому спільні регулювання «об'єднаних» галузей), з другого боку.

28. I. 1920 р. тимчасовий найвищий орган сов. влади на Україні — Всеукр. Центр. Революційний Комітет (утворений на рос. території після опущення сов. владою більшості укр. теренів восени 1919 р.), «всюю постановою поширює коло «об'єднаних» з РСФСР ділянок доповнивши їх справами зв'язку, харчування й соціального забезпечення. Цей період політично-комуністичної історії підсоветської України був характерний остаточним завершенням боротьби з певними тенденціями в бік більшої фактичної і правної окремішності УССР. Було зокрема зліквідовано найбільшу з українських, попутницьких до большевіків груп — т.зв. Українську Комуністичну Партию боротьбістів.

На IV З'їзді Советів України в травні 1920 р. (під час спільної польсько-української військової проти-советської акції) було офіційно декларовано, що УССР, зберігаючи свою самостійну державну конституцію, є членом Всеросійської Соціалістичної

Федеративної Советської Республіки». Але, мимо цього, ця декларація, виявляючи тенденції до створення певних правних стосунків до РСФСР, власне, таких стосунків ще не створювала. В наслідок резолюції Всеукраїнського З'їзду не постала ані «Всеросійська Соціалістична Советська Республіка», ані були створені перелічені нами вгорі правні передумови федеративної держави, членом якої, за змістом ухвали З'їзду мала бстати УССР. Взагалі ж, належить зазначити, що резолюція IV З'їзду з единий і останній випадок після 1918 р., коли Україну розглядається як члена «всеросійської» державної спільноти. Натомість, осінь 1920 р. приносить перенесення проблем держ. незалежності України в площину міжнародних договорів із участю третіх чинників. У мирових переговорах між Польщею й Росією в Ризі бере участь також і сов. Україна як окремий міжнародноправний чинник, дарма, що її представники діють у складі «об'єднаної делегації» РСФСР-УССР. УССР стає стороною в мировому договорі з Польщею 12. XII. 1920 р. із 18. III. 1921 р. Перші рядки I-ої статті Ризького договору містять визнання державної самостійності України з боку державних сторін. Можна припустити, що з цього моменту остаточно зникають останні ідеологічно-правні передумови для повернення України до «всеросійського» державноправного комплексу. Є підстави вважати також, що ряд дипломатичних та інших ускладнень під час переговорів у Ризі змусив советські провідні чинники більше застановитись над питанням упорядкування структурних форм сов. держ. спільноти. Наслідком цього був зокрема ужо згадуваний «Союзний Робітничо-Селянський Договір між Російською Соціалістичною Федеративною Советською Республікою і Українською Соціалістичною Советською Республікою», підписаний у Москві 28. XII. 1920 року

Переходячи до змісту зазначеного акту, насамперед треба відзначити такий момент: у самому титулі Договору його автори виявили намір відбити його, сказати б, якісну відмінність проти звичайно відомих до того часу міжнародних угод. Примітка «робітничо-селянський» мав підкреслювати особливу, відмінну ідеологічно базу того правного документу. Підкреслювалась спеціфічна ідеологічна спорідненість державних сторін, яка, мовляв, надавала державним нормам іншого, відмінного від звичайного в таких випадках характеру. Вже в цьому одному з найстарших документів советського міждержавного договорівного права підкреслювались перші кроки нової системи, що її в наші дні советські юристи визначають як «соціалістичне міжнародне право», впроваджуючи це поняття в обіг при регулюванні стосунків сучасного ССР із його політичними сателітами. Особливістю цієї системи є внесення до стосунків між державами, постатім або, скоріше, утвореними на спільній ідеологічній, «соціалістичній» базі, елементів спільного керування (а не само тільки координації) спільними справами. До міжнародноправних моментів долучаються, щодало більшою мірою, державноправні компоненти. «Формальна угода міжнародноправного характеру, насправді ж державноправна підпорядкованість зумовлює здійснення угоди, — каже проф. Мавраха, аналізуючи природу правних стосунків між Москвою і сателітами. Це створює таку нову, своєрідну правну ситуацію, яка дозволяє нашому дослідникові сказати: «Нині Східний Бльок, якщо ми застосуємо до його визначення звичайні масштаби, перебуває на межі між союзом держав, з одного боку, і союзною дер-

жавою — з другого боку... Згідно з внутрішнім державним правом Східнього Бльоку, присдання сателітів до ССР уже сталося. Чи набере це приєднання вияву у формах звичайного права, це для ССР уже другорядне питання».

У такій жс, по суті, стадії ще перед 33-ма роками стояла справа форм державного зв'язку підсоветської України з сов. Росією. Але все ж автори Договору з 28. XII. 1920 р., підкреслюючи ідеологічну спільність договірних «робітничо-селянських» сторін, залишились обережними в окресленнях правної природи договірних стосунків, кваліфікувавши їх лише як «військові і господарчі союзи» (стаття I Договору). II-а стаття з притиском відзначала, що «з самого факту попередньої приналежності території Української Соціалістичної Советської Республіки до колишньої російської імперії не випливає жодних зобов'язань до будького».

Практичес здійснення названого союзу мало б виявлятися в об'єднанні ряду найважливіших ділянок державного урядування, як ото: оборона й господарче життя обох республік у складі уряду РСФСР. За верховними органами УССР залишалось право затвердження уповноважених об'єднаних комісаріятів РСФСР на Україні й контролю над їхньою діяльністю. Керівництво об'єднаними ділянками здійснювалось через верховні органи РСФСР, до складу яких делегувалось (пропорційно до кількості населення) представників верховних органів УССР. На підставі Додаткової Постанови до регламенту Всеросійських З'їздів Советів, кожій із сторін надавалось право не допущення до участі у виришеннях, прийманих на З'їзді щодо необ'єднаних комісаріятів, представників другої сторони.

З міжнародноправної природи Договору, попри його «робітничо-селянське» ідеологічне забарвлення, випливало, що він міг бути розторгненим. З цих же причин випливала й правна можливість нуліфікації, тобто неприйняття законів, ухвалених Всеросійським З'їздом або ЦВК, до застосування їх па території УССР, навіть щодо ділянок об'єднаних комісаріятів.

Правний стан, в якій було постановлено УССР у наслідок Договору 28 грудня, був окреслений пізніше в советському державному праві як стан так званої «договірної республіки», отже державного утвору, що перебував у правних стосунках особливого типу під її союзної республіки, стосунках, опертіх на договірні бази.

Такою стадією політичного і правового оформлення було завершено агресію советської Росії щодо України й закріплено у формальнонормативній площині її наслідкі.

Дальший стан датується 1922 роком. Тоді, якщо висловлюватися школо сучасності застосованим окресленням проф. Мавраха, стосунки між РСФСР та іншими сов. республіками, які перебували «на межі між союзом держав і союзою державою», перейшли до стадії тіснішої, вже цілком державноправної злукки, що вже більше наблизялося до справжньої внутрішньої сути комуністичного державного комплексу. Проте, й далі, навіть після повернення за останні десятиріччя до вільвертого ідеологічного виправдання великолдержавницької російської ідеї й визнання себе за її спадкоємців і продовжників комуністична державна доктрина не повернулась або не відчувала змоги повернутись до «всеросійського» етапу держ. організації советського територіального комплексу. Але це вже стосується теми, яка лежить поза межами цієї праці.

Справді не варто полемізувати

З приводу неперебірливої кампанії проти Української Національної Ради в зв'язку з переговорами про нав'язання співпраці з Американським Комітетом Визволення від Большевизму, Укр. Інформ. Бюро в свосму виданні ще з 29 червня минулого року подало, між іншим, таке: «Тон і зміст статтей часопису «Український Самостійник», а подекуди й часопису «Сучасна Україна», настільки переходять межі приняття в культурних середовищах полеміки, що кола УНРади не вважають за відповідне відповідати на ці заклеки». Від того часу ці «тон і зміст» зовсім не змінилися, а до названих часописів приєдналися ще й інші органи т.зв. опозиційної (до УНРади) преси в Європі та за океаном. Тому ми цілком присіднуємо до думки Укр. Інформ. Бюра і полеміку провадити не збирамося. Тим більше, що йдеться не тільки про «тон і зміст», але також про те, що 90% подаваних названою пресою «сенсаційних» відомостей, на підставі яких вона намагається «добыти» УНРаду, це чистісні вигадки й наклепи.

Для прикладу наведемо черговий пашквіль, уміщений в часописі «Український Самостійник» з 14 лютого ц.р. п.н. «Громадськість управнена знати!». Цей еляборат присвячено документам чи документам («У.С.» твердить, що було подано два документи), що їх подав п. Микола Лівицький Американському Комітетові в зв'язку із запроектованими радіовисиланнями українською мовою при радіовисиланні «Визволення». Помічаємо такі квіточки «правдомовності», як те, ніби член Виконавчого Органу М. Лівицький уповноваження на переговори з Ам. Комітетом у цій справі «взяв собі від УНРади — сам»; ніби в разомах М. Лівицького з кандидатами на прапор в радіовисиланні «не було... ні одного випадку, щоб він узасаднив потребу співдії того чи іншого кандидата якимось обґрутованими політичними і мотивами. «Добра посада» — це все» (цікаво, чи знайдеться хоч один з таких «кандидатів», який підтвердить цей наклеп «Самостійника?»); ніби «перший» документ був поданий не у формі меморіялу, але у формі особистого листа п. М. Лівицького, що не був «предметом розгляду і схвалення» чи пленумом УНРади, чи її Президії, чи якогось іншого тіла тієї установи». Головним сенсаційним «фактом» згаданого пашквілю, на якому побудованій весь «акт обвинувачення», є твердження про те, ніби «перший» документ не задоволив американців і, на їх вимогу, п. М. Лівицький подав «другий документ» про ставлення до російського питання. Роблячи натяки, що, власне, цей «другий» документ мас якісь страшний «хрущівсько-опортуністичний» зміст (чого, як ласкаво признає «Самостійник», не було в першому документі), панове з ОУНр заявляють: «українська громадськість мала б цілком узасаднене, ба, навіть некує бажання познайомитися із текстом цього другого документу! Це є виклад зарад, як УНРада уявила собі «конструктивну» і «позитивну» полагоду українсько-російської проблеми.» Часопис заявляє, що йому відомий зміст обох документів і погрожує опублікувати їх.

Правда виглядає зовсім інакше. М. Лівицький подав лише одну меморіяльну записку (не в формі особистого листа), як офіційний уповноважений Виконавчого Органу. Документ цей був схвалений відповідним «тілом» (на офіційному засіданні) УНРади. Американський Комітет подання якогось другого до-

кументу не вимагав, і ні Микола Лівицький, а також ніхто інший ніякого другого документу не подавав. Три четвертини першого (і единого) документу (в якому, до речі, ні слова не було про справу «полагоди українсько-російської проблеми») присвічено постулатам щодо організації українських радіовисилань таким способом, щоб ці радіовисилання, додержуючись української національно-державної рациї, дали найбільший успіх у справі антибільшевицької пропаганди. Власне, тому щоб не розкривати перед ворогом наших поглядів на справу організації пропаганди проти нього, цей документ оголошення не підлягав, і чинниками УНРади оголошений не буде. Це цілком зрозуміла і природня річ, бо ніколи і ніхто не оголошує плюнів кампанії проти ворога — тим більше це зобов'язує нас, що в еміграційних умовах провадимо боротьбу проти дуже сильного і спритного ворога. Якщо ж редакція «Самостійника» справді викрала якимсь способом згаданий документ і оголосить його зміст, тоді до цієї справи мають, очевидно, взятись органи кримінальної поліції та ті установи, які дбають про те, щоб до відома більшевіків не попадали документи, призначенні до поборювання світової комуністичної загрози...

* * *

На жаль, від деякого часу преса ОУН (полковника Мельника) так само розпочала дуже гостру полеміку проти УНРади, заявляючи, правда, що вона виступає не проти цієї останньої, а, мовляв, лише проти деяких фракцій (УНДС, УНДО, УСП) у ній. Розпочало цю полеміку паризьке «Українське Слово», а до неї приднався канадський «Новий Шлях». При цьому треба сказати, що учень («Нового Шляху») перевершив учителя («Українське Слово»), відкопавши призабуту нині «барвисту термінологію» («польнонофілі», «опортуністи», «угодовці», «марксисти») з часів до поразки Гітлера, себто з тих часів, коли середовище, до якогої близько стоять обидва названі часописи, ще неприховано виявляло симпатії й захоплення, якщо не щось ще більш «конкретне», щодо різних тоталітарних режимів.

Не будемо відповідати на цю «полеміку» (особливо «Новому Шляхові»), бо годі відповідати на лайку або на голі твердження, які пишуться лише з метою довести правильність своїх позицій, не боручи до уваги ані логіки, ані реальних фактів, ані аргументів противника, ані врешті, потягнені власних партійних товаришів, які, щоправда, пізніше відмовлюються від того, що вони робили і під чим вони підписувалися. Обмежемося на кількох ствердженнях.

1. В попередньому числі «Мети» в статті «Сторінками української преси» ми спробували відповісти інж. Бойдунові на його довжелезний еляборат «Держава понад партії, угруппування й організації» в «Українському Слові» з 20 вересня м.р. Та інж. Бойдунік, як видно, ще не вичерпався у своїх «аргументах», бо в тому ж часописі з 15 листопаду м.р. в статті «Говорим ясно і конкретно» справді вже виступав з «конкретними», але неузасадненими, напанами на фракції УНДС, УСП й УНДО. Можна було б багато спростувати й «точчини» з того, що пише інж. Бойдунік. Наприклад: інж. Бойдунік приводить цитату з якоїсь статті Б. Ніколаєвського, яка має свідчити про те, що цей останній з прихильником єдності російської імперії. Але ж даремно

п. Бойдунік це доводить: це є річ зізна! Іншою не проте, щоб з Б. Ніколаєвського зробити українського самостійника, але тільки про те, щоб у пропагандистській праці, проваджений у контакті з Американським Комітетом, українці могли керуватися своєю власною, самостійницькою програмою визвольної боротьби — незалежно від того, які погляди має Б. Ніколаєвський. Цього вдалося досягти під час довгих переговорів минулого року, а Б. Ніколаєвський мусив погодитися з вимогою респектувати українські погляди, хоч сам має інші погляди. В цьому і є різниця поміж ним і Керенським, який свої погляди хотів накинути українцям і всім іншим поневоленим перосійським народам.

Далі: інж. Бойдунік зовсім неправильно переносить справу головства у ВО УНРади після смерті бл. п. д-ра С. Барана. **Бо ж на час смерті д-ра Барана інж. Андрієвський не був в о. голови, а лише одним із кількох рівних собі заступників голови.** Заперечення цього — це тільки довільна інтерпретація представників фракції ОУН. Фракція ж ОУН, користуючись із витвореного становища, хотіла за всяку ціну **перефорсувати головство інж. Андрієвського.** Лише бачучи такий, делікатно висловлюючись, нетоварицький підхід до справи, «три фракції» змушені були протестувати. Але вина за «абсурд», як каже інж. Бойдунік, цебто за встановлення чергового головування заступників голови, падає головним чином на фракцію ОУН, яка ні в якому разі не хотіла погодитися на головування (і та тимчасове) когось іншого. **Тоді лише інші фракції, не хотячи розбивати коаліцію і намагаючись затримати представників фракції ОУН в складі ВО, пішли на цей «абсурд».**

Однак, відповідати докладніше ми, повторюємо, не збираємося, бо знаємо, що після цього можемо — замість — аргументації — зустрітися лише з лайкою панів з «Українського Слова». Доказом цього є стаття без підпису в «Укр. Слові» з 22 листопаду м. р. п. н. «Оборона необороняємої». В цій статті «невідомий псевдо» (беремо ці слова з термінології «Укр. Слова») нападається на Тимоша Сотніченка за його згадану статтю в попередньому числі «Меті». Аргументи статті «Оборона необороняємої» такі слабеньки, що про них не варто писати. Але цікавим є те, що Т. Сотніченкові дістается найбільше за те, що він «скривається за псевдонімом», а тому, мовляв, інж. Бойдунік не зійде зі свого п'єдесталу і не буде відповідати «невідомим псевдам»... Всім відомо, що за статті, підписані псевдонімами, відповідає редакція — так само, як за статті без підпису. Але цього не визнає «Укр. Слові», і то в статті, яку теж написав якісь «псевдо», бо їх ця стаття без підпису... Ну, й звідкіля ми можемо знати після цього, що інж. Бойдунік справді не зійшов з «п'єдесталу», себто не написав таки відповідь — тільки не підписався!.. Проте, ми не звертаємо на цю обставину уваги, відсилаючи її до анналів **гумористики**. Інша річ, коли цей «невідомий псевдо» дозволяє собі писати про наш журнал: «щось з тією «національно-державницькою думкою» в «Меті» не все в порядку, щоб не сказати більше». Тут же полеміка поміж політичними противниками (а тим більше партнерами по УНРаді) передбійні, і ми змушені заражувати «Укр. Слові» до часописів злісно до нас ворожих і відповідно його трактувати.

2. В «Укр. Слові» з 6 грудня м. р. видрукована стаття інж. Андрієвського п. н. «Чому ми вийшли з ВО УНРаді». В цій статті автор «розносить» (іншого стосовного слова годі знайти) весь ВО і всіх своїх

товаришин по ВО, з якими він кілька років спільно працював. Ми не знаємо, чи інж. Андрієвський знає різницю поміж етичним і неетичним. **Бо ж одне з двох: або ВО іого склад був такий недоречний, що інж. Андрієвський мусив би давно з цього виступити і не компромітувати себе такими товаришами праці; або, якщо інж. Андрієвський такі провадив протягом кількох років спільну працю, то це накладає на цього саме елементарне моральне зобов'язання стриматися від пакленив на адресу своїх вчораців колег.**

Ми не будемо встрічати у подробиці статті. Скажемо тільки, що якщо інж. Андрієвський нарикає на те, що ВО не мав «загального пляну політики» або що інші члені ВО втруталися до справ зовнішньої політики, то це (втурчання) траплялося тільки тому, що, власне, інж. Андрієвський або не мав жодного пляну щодо провадження справ зовнішньої політики, або мав такі «пляни», які напевно були б відкинені не тільки середовищами, що належать до УНРади, але й усім українським громадянством без різниці політичних переконань. Інж. Андрієвський свою статтю дав нам моральне право не замовчувати всіх цих речей і вільно про них у пресі говорити. Але ми не будемо йти за його прикладом, бравізажмо, що тепер є багато більш актуальних і важливих справ, які треба робити. Проте, до цієї преси ми можемо, що повернемося, якщо інж. Андрієвський та його приятелі не змінять своїх методів «полеміки». Додамо ще тільки, що ми, взагалі, побоюємося всіх «плянів», випрацьованих інж. Андрієвським, оскільки він в статті «Націоналізм і атомна бомба» («Укр. Слово» з 8 листопаду м. р.) міг додуматися до таких шедеврів: **«На нашу думку — і патріотизм, і націоналізм, і імперіялізм — все це явища одного і того ж порядку».** Або: **«На наших очах американський націоналізм розгортається в світовій імперіалізм».** Коментарі заїві! Думасмо, що цього забагато навіть для «речника» Ресорту Зовнішніх Справ, як себе називав інж. Андрієвський...

3. Нас цікавить все ж таки питання, які причини змусили пресу ОУН (полк. Мельника) пуститися на таку полеміку? В попередній, уже кілька разів згадуваній нашій статті, ми писали: «Складається мімоволі враження, що стаття інж. Бойдуніка була написана для того, щоб віршити свою фракцію й ствердити, висловлюючись «модним» в українській пресі висловом, «опортунізм» «трьох фракцій»...» Але є ще, певно, і інші причини. У відозві з приводу 25-ліття заснування ОУН (видрукована, між іншим, в «Укр. Слові» з 22 листопаду м. р.) Провід Українських Націоналістів (отже ОУН на чолі з полк. Мельником) заявляє: «На черзі дня — колосальне і важке завдання відновлення єдності Націоналістичного Руху... ми, як дотепер, так і надалі готові на привернення єдності Українському Націоналістичному Рухові...» Справа ясна! ОУН і ЗП УГВР, з якими хоче об'єднатися ОУН полк. Мельника (переговори про це тривають вже кілька років), провадять неперебрілину кампанію проти УНРади. Які ж могли б бути мова про «єдність», які ОУН теж не прилучилася до згідливого концепту нападів на «демолібералів і соціалістів»?! Це, так би мовили, даніна на віттар отої єдності, після здійснення якої чи не розпочалося б спільними силами «добивання» цих ненависливих демократів, які своїми діями перенікоджають їх по шляху до встановлення тоталітарного режиму у майбутній, згідністій од московських болішевиків Україні!

Драматичні події в ЗЧ ОУН

Згруба переповідаючи і дещо коментуючи останні події в ЗЧ ОУН, ми далекі від того, щоб з цього природу тішитись, радіти чи, тим більше, займатися «злопихательством». Ми згідні з коментатором анти-бандерівської частини ЗЧ, який пише, що вони (ці події) «заторкують не тільки політичну поставу й особисте життя самих тільки членів ОУН, але відділовують (за мову перепрошумо! — Ред.) дуже глибоко на українське прилюдне життя...» (Див. ліцензійований «УС» ч. 214). Тому й дозволяємо собі з приводу цих подій сказати кілька слів.

Тло подій

Не всі видатніші члени ОУН, що не погоджувались з політикою Проводу, вийшли з ЗЧ під час і після Конференції ОУН в Міттенвальді в 1948 році. Тоді вийшла лише т. зв. угаверівська їх частина. Якісно поважна частина опозиції лишилась в ЗЧ ітворила там т. зв. «внутрішню опозицію», у відрізенні від «зовнішньої» УГВР-івської опозиції.

С помилковим твердженням опозиції, що Степан Бандера перестав бути Головою Проводу ОУН ще в 1943 році, натомість право до цього з 1946 року (коли ОУН налагодили зв'язок з Красм) між Проводом ОУН в Краю і його Головою (Бандерою), що від 1943 року був закордоном, розпочались непорозуміння. Тодіж настала і опозиція. Твердження опозиції виникли на основі «принципу», що Голова ОУН мусить перебувати на Батьківщині, а цей «принцип» постав тільки на основі наявної боротьби між красивим Проводом і Проводом ЗЧ ОУН. Красвий Провіл вимагав повороту Голови Проводу п. Бандери на Батьківщину, і щойно пізніше, коли Бандера під різними претекстами (зокрема, що його «непускають» члени Проводу ЗЧ) від цього відмовляється, за-жадали його резигнації.

Зв'язок з Красм мали і Провід ЗЧ ОУН і ЗП УГВР. Більше того: і ЗЧ ОУН і ЗП УГВР надіслали туди з-закордону своїх людей. Вливовіших, інтелектуально сильніших надіслало ЗП УГВР, а тому й не дивно, що Провід ОУН на українських землях в цьому конфлікті став фактично на бік «зовнішньої» (а тим самим і «внутрішньої») опозиції. Таким чином, Бандера був змушений у серпні 1952 року зреагувати зногоу зі свого становища Голови Проводу ОУН.

На IV Конференції ЗЧ ОУН, що відбулась в червні 1953 в Лондоні, було ухвалено справу конфлікту між ЗП УГВР і внутрішньою опозицією та Проводом ЗЧ ОУН передати до «обов'язуючого обидві сторони вирішення Проводом ОУН на Українських Землях». Обидві сторони надіслали до Краю свої матеріали й суперечт. В. Коваль і Ю. Леміш (Красвий Провіл), знаючи про особистий конфлікт між Бандерою і Лебедем, іменували Колегію з трьох, поминаючи Лебедя (Ребет, Матла і Бандера), що мала перебрати все керівництво ЗЧ ОУН та перебудувати його (ЗЧ) діяльність на засадах демократії. Це «рішення Краю» прийшло ще в серпні 1953 року, але Колегія не могла почати працю через відсутність одного з членів — п. З. Матли. Пан Зиновій Матла прибув із США щойно на початку грудня м. р. і таким чином Колегія могла приступити до праці.

Почалися, часто дуже бурхливі, засідання і наради Колегії, на яких врешті решт, здавалось, вже було дійшло до замирення... ціною групи п. Майстренка (до цього питання ще вернемось) і до устий-

нення ідеологічної та організаційної діяльності Колегії. Було підписано спільний документ з датою 28. грудня 1953 р. (див. документ ч. 5 ліцензійованого «УС» ч. 214).

Але, намагаючись ще до остаточного перебрання керми ЗЧ Колегію дещо «очистити повітря», п. С. Бандера, як Голова Проводу ЗЧ ОУН, виключає з Проводу організації п. Кордюка, усуває з посади ліцензента «Українського Самостійника» М. Ріпецького та головного редактора З. Пеленського (що вміжчасі зискав приятелів на Карльсплаці 8 і помірився з автором своєї, барвисто написаної, «біографії» п. В. Стаковим) і робить ще ряд інших «документованих фактів».

Події починаються

Це змусило і опозицію до активності. 9. лютого «Колегія Уповноважених» уконститується в складі лише двох її членів — пл. Ребета і Матли (доцент д-р Ребет забув латинську поговоріку, що увішла вже в правну норму — *tres faciunt collegium*) і приступає до дій: опановує партійний часопис «Український Самостійник» та 12. лютого своїм листом на ім'я Проводу ЗЧ — розв'язує цей Провіт та сама перебирає (очевидно лише плятонічно) все керівництво Закордонними частинами ОУН. Щоб опанувати найсильнішу Красву організацію ЗЧ ОУН в Англії, Колегія відряджує туди п. Богдана Підгайного та робить теж ряд інших «документованих фактів».

Дотеперішній Провід ЗЧ ОУН, власне його більшість, що лишилась вірна «провідникові» (треба розуміти — Бандері) — Стецько, Ленкавський, Бенцаль та інші — стягають до Мюнхену боївки з Ляндсгуту, Авгсбургу, Нового Ульму, бі навіть аж з Ганноверу і користаються «перевагою сил», відбирають назад «Український Самостійник», у друкарні «Цицеро» розкидають вже набрану першу сторінку (для певтасмнических додамо, що перша сторінка часопису в друкарні набирається останньою) та набирають свою і видають «УС» без ліцензії... Головним редактором цього «Українського Самостійника» стає п. Ленкавський, а редакційним «стовпом» п. Петро Кізко, що під час подій аж двічі встиг перемінити «віхи». Боївки опанували редакційні приміщення «УС» на Даахаверштрассе 9, а коли дотеперішні власники закликали німецьку поліцію, оскільки не було ніякої бійки, відмовилася від інтервенції і порадила зацікавленим уdatись до суду...

Провід ЗЧ ОУН на чолі з Бандерою, у свою очередь ліцензійованому «Українському Самостійнику» (ч. 214 з 21. лютого) повідомив, що, не зважаючи на розпорядження Колегії, діє «далі нормальним порядком»... Рівночасно одна й друга сторона повідомляють, що двері до дальших переговорів лишаються відкритими, одні й другі кланяються вірністю Проводові ОУН на Українських Землях...

Проте драматичний перебіг подій, зокрема «переможний вмар» боївок на Даахаверштрассе 9 (пригадуються часи «таборових держав») — чимало сквилювали українське громадянство, і воно (громадянство) вправі жадати від одних і других спокою та розв'язання своїх непорозумінь парламентарним способом. Громадянство хоче вірити, що збори місцевої мюнхенської клітини ОУН, що відбулися, за участю опозиції і всіх трьох Уповноважених на Даах-

верштрасе 9 вже після «подій», 19. лютого, і триває до 4-ої години ранку наступного дня, внесуть заспокоєння до розбурханих нервів.

У чим розходження?

Уважно аналізуючи документ ч. 5 — «План і деякі уточнення до діяльності тимчасового керівництва ЗЧ ОУН» — доходимо висновку, що (не зважаючи на те, що обидві сторони настригливо покликуються на демократію) в цілій системі ОУН дотепер ще демократія ані разу не переночувала. Колегія Уповноважених не тільки призначас Політичну Раду і Екзекутиву ЗЧ ОУН, але призначас і Голів обох цих інститутів та **покликус** т.зв. теренові провідництва ОУН. Навіть Конференція ЗЧ ОУН не вибирає, а **покликус** керівні органи ЗЧ ОУН! (Очевидна річ, що між «вибором» і «покликанням» Конференцію керівних органів сутової ріжниці нема, але з характеристикою ця нехіт керманчиків ОУН до демократії, що бояться навіть «демократичного» слова «вибори»!).

Розходження між опозицією і Проводом ЗЧ ОУН лежать у двох площинах: 1) взаємні ЗП УГВР і ЗЧ ОУН та 2) в питаннях ідеологічно-світоглядових, зокрема в розумінні поняття «безклясове суспільство».

Щодо взаємні, то, помінувши параграфи 15 і 16 «Плана» з їх взаємним «ресурсуванням», вважаємо цікавим параграф 17: «ЗП УГВР проводить зовнішню і внутрішню політику у характері керівного визвольного центру. ЗЧ ОУН проводить зовнішню і внутрішню політику в характері визвольно-політичної організації». Який біз зміст у ці, не зовсім ясно формульовані, висловлюваннях ми не вкладали, ясно, що Бандера тут змушений був піти на далекийducі поступки й визнати ЗП УГВР за «керівний визвольний центр», та не дамігся того, щоб його політичну організацію було визнано за «керівну». (В інших тоталітарних устроях — «партія» стоїть на першому, керівному місці, а «влада» на другому).

Щодо розходжень у площині ідеологічно-світоглядові, то, що встановили нами документ іх не погодив. Зокрема зовсім не вияснив поняття «безклясового суспільства». Сказано тільки, що це поняття не покривається з інтерпретацією марксистського соціалізму». Натомість велика увага була присвячена участі в системі ЗП УГВР групи УРДП—«Вперед». Вирішено... купити згоду ціною голови пана Майстренка й усунути його групу від участі в «Сучасній Україні». «Компромісова» ухвалила, що мовляв, пізніше, коли в ЗП УГВР буде більше партій, можна прийняти і групу «Вперед», була зайвою і необов'язуючою, бо настанова ОУН, узгіднена в цьому документі, з гостро скерованою проти націонал-комунізму взагалі, до якого автори виразно заражують і групу «Вперед». Очевидно тепер, коли до згоди не дійшло, справа групи п. Майстренка неактуальна (він може лишатися й далі в «Сучасній Україні»), але оприлюдненням цього документу вона (група «Вперед») поставлена в таке становище, що ледви чи їй вдастся ухилитися від відповідних конseквенцій..

Розуміється, були й інші розходження: наприклад, хто має право диспонувати тими 12,000 фунтів штерлінгів, що були зібрані в Англії «на Бандеру», або грішми, що збираються в Америці на «дім Бандери», та подібні «господарські» проблеми...

Аргументи одних і других

Чи існує ОУН, УПА і УГВР в Краю, тобто в Галичині, батьківщині ОУНівського руху? Хочемо на це питання відповісти з усією серйозністю і справді

беззатороніньо, без гніву і упереджень. А відповісти треба, бо ця проблема тісно пов'язана з кризою в ОУН.

Інсам перед у цілій сучасній Україні, а значить і в західних її областях, нема ані натяку на якусь болезні релігійну свободу; зокрема нема свободи рухів. Навіть кої зосереджено в колгоспних станицях і більшевицькі чинники знають точно — коли, куди, хто і якими кіньми та у яких справі поїхав. Значить, утримувати особисті зв'язки дуже важко.

далі, нема вільної приватної і кооперативної торгівлі та господарських підприємств, нема вільних і самостійних селін, нема незалежної Церкви з її великими мастками -- тобто нема матеріальної бази для утримання (як це було за Польщі) організованого руху спротиву.

З цього випливав, що давній рух спротиву, зокріма його організовані форми — УПА, ОУН, УГВР — мусів набрати мінімальних форм і розмірів і с, можливо, закомуфльований чи то в окремих, що ще збереглися десь вглионі первісних непрохідних лісів, усікках-крайках, чи репрезентований поодинокими, між союзою сливі нез'язаними, людьми, що зуміли легалізуватись.

Проте не с виключним, що пара отаких крівок, або деякі поодинокі члені Проводу ОУН — можуть мати зв'язок з закордоном, зокрема з ЗП УГВР чи Проводом ЗЧ ОУН. Вірність одному, до мінімума зведеному, рухові (який уже важко рухом назвати) і присягають обидві сторони та «волею Краю» (що с справді зворушливим) аргументують свої позиції.

Розглядаючи аргументи одних і других, мусимо об'єктивно визнати, що вся сила аргументації с по біці противників Бандери. Справді, коли Бандера і цілій Провід ЗЧ ОУН визнає пріоритет Батьківщини (хоч і усвідомлює собі, так як і ми, розмір тамешнього руху спротиву), коли він вважає себе підпорядкованим єдиному Проводові ОУН, що с на Батьківщині, то він не сміє не скоритися рішенню Краю. Покликуючись на те, що, мовляв, «переговори ще не скінчені», с, особливо в системі ОУН, помилкове, бо піяких «переговорів» і не повинно бути: хіба що Провід ЗЧ ОУН не вважає себе частиною цілого, але окремим, здійнід по переговорів, контрагентом. А це саме він (Провід ЗЧ) заперечує.

Де ж тоді шукати коріння спротиву, що його так вінцо кладе Степану Бандері і більшісті Проводу ЗЧ? Ледви чи це тільки особисті амбіції Бандери, хоч вони й були б, може, на місці, зваживши, що Степан Бандера своєю індивідуальністю накинув ім'я цілому рухові. Як нам відомо, іншо з оточення Бандери, ані він сам, не заперечують автентичності документів, що мали прийти з Краю. Але можливо більшість Проводу ЗЧ мають сумнів — чи Провід ОУН на Батьківщині дотепер зберіг свою **незалежність** від верхових чинників? Якщо так думас Провід ЗЧ, то він мав би обов'язком мужньо про це сказати. (Знаємо, що для цього треба перемогти дуже багато: адже цілій рух закордоном вихованій на беззастережній вірності до ОУН в Краю).

В загальному ж — українська громадськість має право і обов'язок жадати, для збереження доброго імені українців, джентельменських способів боротьби і ясної та отвертої аргументації від обох сторін, бо справа ОУН, як і справа будькотрого іншого політичного середовища, заторкус інтереси всієї нашої громади.

* * *

П. С.: Журнал «Мета» не є тижневою газетою: вміжчасі, коли вже ця стаття була набрана, появив-

Вістки з України через призму советської преси

Зима 1953—54 р. в житті окупаційного режиму на Україні та, великою мірою, й цілого ССР Переходила під знаком 300-річчя «возз'єднання» України з Росією. За постановою ЦК КПСС і Ради Міністрів ССР 9 грудня 1953 р., назване «возз'єднання» мусило бути відзначене, «як велике національне свято», і то не тільки для Росії й України, але й для всіх підсоветських народів. На травень 1954 р. скликано спеціальні сесії Верховної Ради УССР і Верховного Совета РСФСР. Місто Прокурів перейменовано на «Хмельницький» (Переяслав дістав назву «Переяслав-Хмельницький» ще під час другої світової війни), а Кам'янсько-Подільську область — на Хмельницьку область. Виконкомом московського совета оголосив конкурс на країнський проект «спорудження в місті Москві монументу в пам'ять 300-річчя возз'єднання України з Росією». «Всенародні урочистості», аранжовані й діриговані з столиці всіх «возз'єднаних» підсоветських народів Москви, розгортаються не тільки по просторах самої советської імперії, але й «пляново» охоплюють «країни народної демократії» Румунська, болгарська, східнонімецька та інша сателітна преса мусить закликати свої, «визволені» Кремлем народи до радоців з нагоди 300-річчя від часу початку поневолення перед тим вільної національно, політично й соціально України самодержавно-крайпанською Москвищою. Високий партійний «чин», один із секретарів ЦК КП України Н. Підгірний (стаття в московській «Правді» з 18 січня 1954) в казьонному захваті, зрештою, в обов'язково приписаній з «центр» формі, директивно приписаним стилем захищується в повені «подяк» і вихваленні

ooooooooooooooooooooooo

(Закінчення з стор. 36-ої)

лися новіші вістки її подій. Не міясмо одначе нічого з того, що було сказано вище, бо нові події і вістки підтвердили повністю наші попередні інформації.

Отож з новіших подій варто відзначити, що, насамперед, сварка за часопис «Український Самостійник» закінчилася тимчасовою перемогою опозиції, якій Суд, до остаточного розгляду справи, передав часопис. Редакція, на чолі з п. З. Пеленським, вернулась до своїх приміщень на Дахаверштрассе і вже появiloся ч. 215 (з датою 28. лютого) «УС».

З тою самою датою появилось перше число нового часопису «Шлях Перемоги», що його видав Провід ЗЧ ОУН на чолі з Бандерою. Ліцензентом тижневика є п. Євген Рен (полк. Побігущий), а відповідальним редактором п. Ярослав Бенцаль. Новий часопис гарсто полемізує з опозицією, так що надії на можливе замирення між обома таборами не може бути майже ніякої. Найбільше дістасяться п. Матлі, якого метою, мовляв, було «не ставати по одній стороні, але до останньої змагатися за компроміс». Не зважаючи однаке на всю гостроту конфлікту, обидві сторони закликають (очевидно нещиро!) до єдності, до «повороту на правдивий шлях», а «УС» друкує навіть спеціальні звернення до Бандери.

Ми дбайливо і старанно шукали в «Шляху Перемоги» якихось нових аргументів, проте ми знайшли тільки певну полемічну зручність і більш нічого... Але характерно, що і «Український Самостійник» і «Шлях Перемоги» знову і знова нападають на групу «Вперед»... «Странніє кошкі зверя ніст?

для «великої Русі» (слова названого автора). «Все світле, благородне й величне в історії України виростало з нерозривної дружби з російським народом», — фальшиво-патетично вигукують цей московський поєшак. Свое «високоторжественно»-холуйське писання він закінчує цитатою з «Листа до російського народу», ухваленого VII Сесією Верх. Ради УССР: «Нам не страшні жодні вороги... бо ми з тобою, з найвидатнішою нацією серед усіх націй, що входять до складу Сovетського Союзу».

Офіційна оцінка Переяславського Договору з боку сучасної Москви справді в «стаханівських» темпах «надзогнала і перегнала» царську історіографію й історіософію. Видані 12 січня Центральним Комітетом КПСС «Тези про 300-річчя возз'єднання України з Росією» суворо, під страхом карі, обов'язкові для «дипломованих лъваків» (користується висловом комуністичного пророка — Карла Маркса) советської історичної «науки», є не чим іншим, як знушенням над спражньою, об'єктивною науковою істиною. Там відсутні навіть натяки на правдиве висвітлення природи українсько-російських стосунків у всіх ділянках, культурно-історичній, політичній, правній, економічній тощо. В ім'я ствердження своєї імперіалістичної тенденції, що вправдивала б панування Москви над Україною, «Тези» безапеляційно встановлюють походження трьох східнослов'янських народів «з единого пnia — давньоруської народності, яка створила давньоруську державу — Київську Русь». Як найбільший науковий авторитет для наведеного твердження подано... Леніна з його висловом про «такі близькі й мовою, і місцем проживання, і характером, і історією народи».

Фальсифікуючи далі українську й російську історію (кожну з них у бажаному для себе дусі), «Тези» побиваються над долею українських земель, що мовляв, «були розірвані на частини й стали здобиччю літovських, польських і угорських феодалів, сultанскої Туреччини та її васала — кримського ханства». Натомість, ані словом не згадується про монголо-татарське уярмлення московських земель. Отже, Україна і Білорусь, «відрівні під Північно-Східної Русі», втратили, мовляв, своє державне буття. Що ж було з отюю «Північно-Східної Русі», «Тези», навіть не красномовно, мовчать, як мовчать і про те, де, власне, татарська навала зустріла опір і відсіч, а де ханам лишилося тільки встигати роздавати «ярлики».

Найбільшою історичною заслугою російського народу «Тези» вважають створення «потужної централізованої держави з столицею в Москві», яка то (держава, до речі, оперта на засаді політичної деспотії й на всі можливі види національного, соціального і духового нобелінга) «з самого початку свого виникнення була притягувальним центром і підпором для братерніх народів, що боролися проти чужоземних поневолювачів». Інакше кажучи, поляки, литовці та інші для українців і білорусів завжди були чужинцями, москвина, натомість, — завжди залишались «братаами». Переїжджати в складі польської держави — це перебувати в чужому ярмі, бути в московській державі — жити «в братерньому союзі з великим російським народом». Отже, за «Тезами», найбільшою історичною заслугою росіян є те, що вони в своїй «централізованій державі» здушили всі

ї усякі прояви національної самоубутності «об'єднаних» цією державою народів. Не дивно тому, що надхнені такими тенденціями автори тільки в одній, і то дуже короткій, тезі (з двадцяти одной) глухо згадують про «політику національно-колоніального гноблення неросійських народів, проваджену само-держав'ям». Натомість, для гетьмана Мазепи, що прагнув відновити українську державу незалежністю, не шкодується таких епітетів, як «підлій зрадник» (щодо кого?), «сузійський вивченник» тощо. Пророкові українського визволення й безкомпромісному ворогові московського панування Шевченко-ві нахидається шукання шляхів до майбутнього його батьківщини, «насамперед, у революційному єдинії всіх слов'янських народів із російським народом». Далі, як кажуть, іти вже нема куди!

«Тезі» послідовно виминають будьлікі натики на правний бік Переяславського договору, виминають його міждержавний характер. Противно, всупереч історичній правді, яку не завжди наважувалася заперечувати навіть стара російська історіографія, вони, нічотож сумніваючися, твердять, що 1654 року на Переяславській Раді відбулося «єдинання України з російським народом у єдиній російській державі».

В сімнадцятій тезі фіксується особлива політично-державна позиція російського «герренфольку», як «великого... народу — провідної нації серед усіх рівноправних націй нашої багатонаціональної соєвської держави».

Справді, треба мати повну атрофію національного почуття або бути глибоко враженим комплексом національної меншоварти, щоби «радіти», з твої ролі, що її відводить Кремль неросійським народам. Жити показує, що тими рисами поневолені Москвою народи, на щастя, не наділени. Всі ці офіційні словослов'я і винни почуттів «вічної дружби», українців до Москви й «радості» з приводу їхнього кількавікового під тією Москвою уярвлення для всіх, хто знає умови підсоветської дійсності, с особливо яскравим доказом саме того, що насправді ані тих почуттів, ані тієї «радості», ані «дружби», не існує й у згадці. Підсоветським людям добре відоме основне правило совєтської, скажімо, торговельної реклами, за яким звичайно рекламуються товари, які вже або давніо зникли, або і не з'явилися на ринку. Вірюючи зasadам залишається і совєтська політична реклама.

Дуже характерним, до речі, є, що еміграційна панризка «Русская Мысль» передруковує досить обширні витяги з московської преси про Переяслав з однією лише, кількарядковим коментарем. У ньому ставиться під сумнів тільки один момент, чи «тільки з приходом» від влади большевиків Україна пізнала «свободу» й «щасти», чи цих благ вона зазнавала вже й за царату. Відсутність інших коментарів виразно зраджує симпатію цього еміграційного органу до «возз'єднувальної» ідеології сучасної Москви.

З статті першого секретаря ЦК КПУ Кириченка («Правда» з 6. 1. 54) довідусось, що на українському селі «працює» 180 тисяч комуністів і 500 тисяч комсомольців. Іншими словами члени компартії на українському селі становлять 0,6% людності, а комсомольці — 1,6%. Тут треба мати на увазі, що не всі комуністи є комсомольці, що «працюють» на селі, вийшли з місцевої людності. Взагалі ж про ступінь опанування населення України основною силою окупаційного режиму — ком. партією можуть свідчити офіційні дані, подані в звіті на з'їзді КПУ восени 1952 року. Кількість членів КПСС, тоді як людність України дорівнює десь 23% загальної кількості людності ССРР. Отже, комуністів в Україні вдвічі менше (пропорційно), ніж у Росії.

За даними Центрального Статистичного Управління ССРР за 1953 рік, («Правда» 31. 1. 54) на 20 мільйонів селянських дворів у СРСР Союз є 16,2 мільйонаю коней (більшість яких належить не окремим селянським дворам, а колгоспам і совгоспам), корів — 26 мільйонів голів (з яких знову ж таки більшість потребує в державному колгоспному посіданні). Тут на місці буде пригадати обіцянку Сталіна, дану на Першому з'їзді колгоспників-ударників, тобто 21 рік тому, забезпечити «за пару років» кожному колгоспникові «по корові».

Показники про продаж людності тваринного масла і м'яса свідчать, що пересічне, на душу, споживання цих продуктів 1953 року не досягло щодо м'яса одно-го кг., а щодо масла — 200 грамів на місяць, тобто залишається й досі нижчим від найменшої німецької норми останнього року війни. Якщо виходити з плянових передбачень, то славні «круті піднісшення» сільського господарства й виробництва харчових продуктів на найближчі роки, навіть у разі цілковитого виконання плинів, жодного «кругого» зламу в бік обіцяного «добробуту» не зробить.

М. Д.

Український Національно-Державний Союз (УНДС) у Великобританії

«УНДС це дуже потрібна організація на нашому терені», — таке ми чули багато разів від громадян, що стоять з боку партійно-політичного життя, але приймають активну участь у загальній громадських справах. В таких словах найкраще підтвердження наших напрямів, які ми стосуємо в українському житті на цьому терені.

Якось особливо склалися загальні умовини серед української громади Великої Британії. До другої світової війни тут, за віймком кільканадцяти родин робітників у Манчестері, які сюди приїхали ще перед першою світовою війною, і за віймком кількох громадян в Лондоні — українців не було. Щойно в часі останньої війни з'явились тут у більшій кількості українці з Канади, як волки канадської армії,

потім українці в рамках польського корпусу ген. Андерса. Щойно в 1947 році приходять тисячами українські EVW (European Voluntary Workers — європейські добровільні робітники) з ділівських таборів Німеччини, а з Італії британці привозять, як полонені, вісім тисяч членів Української Дивізії. В кінці 1948 р. у Великій Британії було близько 40 тисяч українців, з того більше як половина на переломі 1948 р. були згуртовані в рамках Союзу Українців у Великобританії.

Створення Української Національної Ради прийняло наше організоване громадянство дуже позитивно, а деякі кола просто з захопленням. Рада СУВ в повному комплеті заявила за підтримкою УНРади, а перша організована збірка датків на потреби Держ-

Центру УНР була перенесена в таборі старинні Української Дивізії. Але хтось дуже наликаєвся такого однотільного фронту національної консолідації. Коли сьогодні дивимось у перспективі шести років на розвиток нашого життя у Великобританії, ми просто змушені прийти до висновку: хтось дуже побоявся так гарно започаткованої консолідації, і доцільно сприманює підтримку роботою взяєві її розсаджувати. Історія останніх п'яти років (від початку 1949) досі це безперервна боротьба двох сил на терені українського громадянства у Великобританії: одна сила розсаджує, розбиває, розсварює, друга намагається рятувати громадянство від розтічі і від розбиття, намагається гуртувати і спрямовувати на ті велики завдання, що перед нами. Во ж още перший раз в історії на терені Великобританії з'явилася українська еміграція такою великою громадою. (Досі вона децо змаліла, бо лих 6–8 тисяч виїхали, головно, до Канади, США й Австралії). Тут така безліч завдань перед нами, бо тут організованої освідомленої, політичної чи культурної роботи української — за війком доривочних випадків — не було (але не забуваймо: робота Українського Бюро між двома світовими війнами, під проводом Ю. Киселевського, заслуговує на повне признання).

Але отій темній силі саме й про те йшло, щоб не дати теж змаги сконсолідований і гуртом взялись за ті велики й важливі завдання. Підривна робота на розбиття нашого громадянства зачалася перед зборами СУБ на початку 1949 р. Перший її вияв на зверх це жалюгідні збори в березні 1949, на яких стався розлам. Частина учасників зібрания, спровокованих недемократичним, бо безкомпромісним і нетолерантним становищем більшості, вийшла зі зборів. Тоді постала друга громадська організація «Об'єднання», яка інакше як СУБ, що від того часу щораз більше ходила на шляхах боротьби проти УНРади — стала на захист УНРади і поставила собі метою гуртувати громадянство, лояльне до Державного Центру Української Народної Республіки.

Нищівні для нашого життя наслідки злославних зборів, з березня 1949 р. швидко виявили себе на різних ділянках. Пізніше сильно потряс нашим життям церковний конфлікт, потім почалися нездорові спроби експериментів проти «Об'єднання», які — якщо б їх не затамовано — могли б розвалити цю організацію. З часом знов вибухла нова боротьба міжпартійного характеру, раз між тими партіями, то, знов, між іншими. Були кілька разів зроблені спроби підложити міні під Представництво ВО. Зокрема можна зуважити збільшенну активність чорної руки, від коли почались серйозні заходи для наладження українсько-американської співпраці та підготовка до нової сесії УНРади — в загальнouкраїнському маштабі, а приготування до створення англо-українського товариства на нашому терені. Чорна рука хотіла поколотити яко мoga найбільше, щоб зірвати або припинити утруднити всі ті конструктивні акції. Хтось кинув кістку незгоди між членів ДОБРУСу, який мас такі важливі завдання: дати автентичних свідків і зібрати як найбільше автентичних доказів проти кремлівських злочинців. Хтось намагається розсварювати союзні партії, сконсолідовані в УНРаді — при помочі наклепів, інтриг, неперевіреніх сплетень. Хтось розпалює релігійну боротьбу — раз між православними і греко-католиками, інший раз серед самих православних.

А яке відношення має це все до УНДС? Дуже безпосереднє: УНДС на цьому терені стоїть у первих рядах серед усіх тих конструктивних сил нашого громадянства, які кожного разу стають на захист

загально-національних інтересів, як тільки чорна рука десь підкладає вогонь, щоб розпаливати внутрішню боротьбу. Тут треба б оповісти довгу історію — що від отих злощасних зборів з березня 1949 до сьогоднішнього моменту, щоб підтвердити наведене наступі спостереження безсторонніх громадян. Але мусимо обмежитись тільки до важнішого.

Коротко по розламі в СУБ за ініціативою кількох старшин з Української Дивізії і членів УНДС розпочалися заходи, щоб ліквідувати конфлікт і привернути єдність громадської організації. Як у терені так у Лондоні члені УНДС намагалися вигорити якнайсприятливішу опінію для консолідації. В Лондоні переговори « обох таборів» під натиском прилюдної опінії розвивалися корисно в напрямі до поєднання. Але напередодні завершення справи одна партія дісталася інструкції зі свого центру про « конструктивний двоподіл» і до порозуміння і привернення єдності громадської організації на жаль не дійшло. Все таки вдалось значно притишити розпалені пристраси взаємного поборювання.

Коли конфлікт місцевого характеру між двома партіями загрожував розсадженню «Об'єднання» з соредини, УНДС рішив до цього за ніяку ціну не допустити. Во «Об'єднання» стало зверхнім віявлом існування зорганізованого на цьому терені громадянства, лояльного для Держ. Центру УНР. І тим самим стало організацією загального значення. Змобілізовано публічну опінію, інформовано в різних мірозданих колах, переведено роз'яснювальну акцію — і вистілі «Об'єднання» перетривало грізну кризу. Крайовий УНДС послідовно противставився всім таким спробам і прямав, які могли нехочаючи, чи свідомо намагались, поглиблювати Збруч або загострювати взаємні між православною чи грекокатолицькою частиною нашого громадянства. Найважче переважали ми події, що трапились в лоні самої УАПЦ на нашому терені в 1951 році. І знов з боку членів УНДС було зроблено просто безліч різних заходів і зусиль, щоб хоронити релігійне життя від зовсім зваживих і таких болючих потрясень і щоб допомогти залікувати тяжку рану. Такі явища, як церковний конфлікт, дуже тонкі і складні справи, тому пайменше надаються до прилюдного розтрясіння. Через те що усі робота краївого УНС в тій справі мало виникала на зверх, а проте була дуже інтенсивна. Що тільки було можливе з боку світських громадян, було зроблене, щоб допомогти направити лихо.

Дехто робив спроби, щоб порізнати крайовий УНДС з тією чи там тою групою, яка належить до сконсолідованих в УНРаді політичних організацій. Такі спроби виходили раз із громадської невиробленості, інший раз знов зі злой волі. Мірозданим у всіх таких ситуаціях було становище, яке представники тушецького УНДС подали до відома в Координуючим Комітеті в Лондоні: «Нас ніхто не посвятив з ніякою організацією, що належить до сконсолідованого табору УНРади». Інший раз виникнула проблема Хвильового. Швидко ми спостерегли, що це хтось нарочно провокує громадянство на боротьбу: хто за, хто проти Хвильового. В час, коли йде підготовка до нової сесії УНРади, в час, коли створилися англо-українське товариство і в терені розбудоване свої клітини, мета такої роботи була занадто очевидна, щоб її переочити. Крайовий УНДС рішуче противставився таким спробам, що хотіли довести до що одного фронту чи поділу в громадянстві — за і проти Хвильового. Тема «Хвильовий» належить у першу чергу українським історикам, хай вони її вирішують, не партійно-політичні мітнги.

Листування з чужинцями

У великій французькій газеті «Auroge» з 3. 11. 53 з'явилася стаття знаного паризького журналіста Анрі Беназе під заголовком «Священий Союз Емігрантів». Зміст її зводився до того, що треба 1) якось по мирити домаганням поневолених советами народів з почуттям російського «націоналізму» і це для успіху боротьби проти советів і 2) «не ділити шкуру ведмедиця», поки той ведмідь міцно тримається на ногах. З огляду на те, що автор статті виявляє свої симпатії до всіх справ, що стосуються боротьби проти большевизму («Auroge» є явно антибільшевицького на-прямку), то п. Микола Ковальський, голова красової

(Закінчення з 39-ої стор.)

Часто трапляється, що хтось хоче рятуватись від своїх власних клопотів саме тим, що нацьковує свій гурт на когось третього і тим сподіється сконсолідуватись. Бувало вже, що крайовому УНДС доводилось бути тим «третім» цикваним. Були між нами громадяни з гарячішим темпераментом, що казали: піднімемо кинену руказію. Але перемагав холодний розум, відчуття сархії завдань та свідомість загальнонаціонального інтересу. І ми не дали втягнути УНДС в ніякі маломістечкові герці. Недавно краївому УНДС був зроблений визов з боку однієї з приналежних до табору УНРади групи: «Іду на вас». Представник УНДС у найцирішому тоні відповів: «А ми предкладаємо вам чесний союз і співпрацю для спільної боротьби проти Кремля». Зовсім природно, що така поставка, по слідовно проводжена кілька років, зискує зрозуміння і моральну підтримку щодал ширших кіл безпартійного громадянства. Цим теж пояснюється, що з тих кіл нераз чуємо голоси: УНДС дуже потрібна на цьому терені організація.

На окрему згадку заслуговує діяння доповідей. Ми не можемо перечисляти всього, що в тім відношенні було дано українському громадянству з боку членів УНДС, але це без сумніву вклад поважний: кілька десятків доповідей на політичні, загально національні і культурні теми — на академічному рівні, серед них доповіді, які були нераз головною частиною загальнонаціональних маніфестацій і залишили по собі замітний слід, серед них доповіді для відзначення важливих національних подій, які відзначалися своїм конструктивним підходом і по-надпартийним становищем, доповіді, які старались виходити понад утертий шаблон збуденілих «академій». Наприклад, силами місцевого гуртка УНДС в Лондоні «Об'єднання» виконувало роковини Гоголя двома доповідями, які могли б бути виголошенні в будьякім науковім чи академічнім товаристві. Окрему групу творили доповіді для національного і державницького виховання: глибше обосновування державної концепції Української Народної Республіки, основи демократії, значення партій. На закінчення одна характеристична подробиця: УНДС перший на цьому терені, що виступив прилюдно під власною фірмою (при нагоді доповідей, влаштовуваних в Лондоні місцевим гуртком), зриваючи з закоріненою тут практикою, — факт, який серед тутешнього громадянства був належно підкresлений.

організації УНДС у Франції, надіслав Анрі Беназе листа, зміст якого подаємо нижче нашим читачам.

Париж, 3. 12. 1953 р.

Панові Анрі Беназе
с/о
Париж.

Шановний Пане.

З дуже великим запізненням довідався я про ваши думки вміщені в «Auroge» 3. 11. 53 р. під заголовком «Священий Союз Емігрантів». Це пояснює і спізненний мій цей лист, за що прошу мене вибачити.

Французька громадська опінія надзвичайно інтересує всіх нас, емігрантів, а українців зокрема.

Дозволю собі, як українцеві з походження із пізувань, відзначити у вашій статті кілька висновків, які видаються мені помилковими.

Пишучи про те, що розуміння й допомога потрібна тим емігрантським колам, які борються проти большевіків, Ви назначаєте, що «в цьому питанні ми цілком виправдесмо законні домагання 15-ти організацій російських та інородчих, якими в Мюнхені курсує генерал Мельгунов...» (Принагідно назначу, що п. Мельгунов ніколи не був генералом, ні навіть старшиною взагалі. М. К.).

Дозволю собі залучити при цьому текст моєї передмови виголошеної на пресовій конференції 1 листопада 1953 р. Я гадаю, що цей текст Вам допоможе зорінтуватися, чому ми заперечуємо право заступати «інородців» таким особам, якими п. Мельгунов не тільки «керус», але яких фактично протегує. Ми можемо висловити лише жаль, що Ви схвалюєте домагання осіб, які з пічим іншим, як «квіслінгами» у координаційному центрі п. Мельгунова.

Ви пишете також, що американці роблять психологічну помилку, нападаючи між іншим на російський націоналізм. Ідеється про те, що Ви розумієте під поняттям «націоналізму»? Оскільки це с національне почуття, то таке з священним у всіх, і ми, представники перосійських народів, масно повну повагу, без усіх меж, до чужого почуття, навіть почуття російського. Представники тих російських середовищ, які шанують це національне почуття перосійських народів (група п. Ніколаєвського, СБОНР, і недавно основана група п. Гр. Алексинського) знайдуть спільну мову з представниками перосійських народів, у тому числі й українців, найбільших супротивників росії. Помірковане ставлення зазначених російських середовищ робило великий розголос у наших колах, і вони — ці середовища — можуть бути перевиними у націй взаємності.

Але, помінаючи зазначені середовища, Ви можете самі перевірити російське ставлення, запитуючи, наприклад, у першого-ліпшого росіянина, що він думає про Україну, про українське питання, про українську мову і т. д. І Вам самим стане все ясним. Ви матимете самі докази того, як середній росіянин «шанує» національне почуття у перосійських народів.

Назагал, російський націоналізм самотнім неходить. Його супроводжує, навіть більше, з ним з злотованням російський імперіалізм. А це, на жаль, вже інша історія. Справді — які с ідеєй п. Мельгунова і «Союзу Оборони Поневолених Народів», яким курсує п. Роменівський alias Гулевич? (В Парижі існує «Союз Оборони Поневолених Народів», в складі якого є ро-

сіані (лише) і сателіти. Організація, яка камуфлює російський імперіалізм, є мало чинна і час од часу робить політичні демонстрації. Зараз пілтимує Мельгунова і Керенського. Прим. Ред.). Ці... («gross modo — виглядають так: 1) затримання одності тих територій, які посідає сьогодні ССР і 2) затримання панування на цих територіях російського елементу перед, під час і після повалення більшевицького режиму. Тут власне і ховається загадка цілої проблеми.

У совітів цей імперіалізм закамуфлюваний. Вони надали неросійським народам ліберальну конституцію, яка навіть дає і самостійність... на папері. Україна, наприклад, може покинути Советський Союз, згідно з цією конституцією. Але дійсність інакшо.

Недавно пані Кускова, стара знайома п. Мельгунова, писала в «Русском Народном Слові» в Нью Йорку:

«Дійсність Советської Федерації така: в Раді Національностей, від імені Таджицької Республіки, говорять: міністр державної безпеки Д. К. Вишневський, міністр внутрішніх справ — А. В. Паррамонов, секретар Курган-Тюбінського району Н. П. Харченко, голова президії Таджицького Відділу Академії Наук — Е. Н. Павловський, секретар леніновадського району компартії — П. С. Обиснов і — врешті, один єдиний таджик Раджаб Алі Джалимов. О, Русь Ти знову запосіла всі місця — в «самостійних» республіках. Один таджик — а решта — росіяни. І так і по інших всіх республіках.

Прошу мене вибачити, що наводжу таку довгу цитату пані Кускової, але ця цитата варта того, бо вона взята з писань особи, яка колись так близько була з п. Мельгуновим.

Отже, той самий російський імперіалізм має повну силу не тільки тут, на еміграції (пп. Керенський-Мельгунов), але, як бачите, і там під советами. Побічно зазначимо, що однією з причин упадку Версії був той факт, що він, у своїй боротьбі проти Малєнкова, хотів поставити ставку на національне почуття неросійських народів, поневолених Москвою. Його призначення своїх людей (коли він був ще при владі) по всіх неросійських країнах відомі на цілій світ. Але він став віч-на-віч проти цього модерного російського імперіалізму (советського видання) і впав його жертвою. Пам'ять про нього також лихт

серед перосійських народів, як і пам'ять про його попередників (Дзержинський, Менжинський, Ягода, Єжов). Він це зізнав, але він хотів заграти на карту народностей. Він втратив гру, але національне почуття в неросійських народів, наяваки, нічого не втратило в своїх глибинах. Зauważення американської туристки («Л'Ангаж» за жовтень 1953), яка помітила цього року це почуття в українців у Києві, — це зауваження занадто свіже і занадто шире.

Маєте повну рацију твердити, що «советський» ведмідь хоч і непевно, але протягом тридцяти шести років тримається твердо». Чому? Тому що цей ведмідь боронить не тільки свій режим, але в першу чергу свій імперіалізм. Російські емігранти (типу Мельгунова) підтримують ті ж самі ідеї (адже ж у 1945 році більшість російської еміграції визнала владу Сталіна, чи ж не так?) і, на жаль, опінія вільного світу і далі підтримує це марево «сдиної й неделімої Росії», втіленням того російського імперіалізму. Тому що вільний світ не робить різниці між «російським націоналізмом» і російським імперіалізмом, що ховається ззаду.

Однакче, чи ж динамічна й молода сила національного почуття всіх неросійських народів не є козиром у боротьбі проти большевизму? А якщо додати до цієї скомбінованої сили ще й справжнє російське національне почуття (але очищене від імперіалістичних тенденцій), це зробило б колосальну прислугу не тільки поневоленим народам, але і цілому людству, яке стремить до миру, справжнього справедливого й довготривалого миру.

Прошу прийняти... і т. д.

М. Ковальський

* * *

У відповідь на листа п. М. Ковальського з додатком тексту промови, п. Анрі Беназе надіслав йому такого листа:

Париж, 9. 12. 53.

Шановний Пане,

З надзвичайним інтересом прочитав я Вашого листа про українську еміграцію і про російський націоналізм.

Буду уважно берегти його у себе і при нагоді буду радий познайомитися більшче з Вами.

Прошу і т. ін.

Анрі Беназе

ТЕКСТ ВСТУПНОЇ ПРОМОВИ ВИГОЛОШЕНОЇ П. М. КОВАЛЬСЬКИМ, НА ПРЕСОВІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ В ПАРИЖІ 6. 11. 1953 Р.

Український Центральний Громадський Комітет дикус всім, хто одізвався на наше запрошення.

Дозвольте мені перед тим, як зачепити тему, що нас цікавить, трошки пірнути в недалеке минуле. Колись була велика держава, яку чужинці звали називати Російською Імперією. На прикінці XIX століття ця імперія видавалася колосом. Але надійшов 1917 рік, і у лютому того ж року ту імперію трусили так — в це революція 1917 року — що виявилося, що не тільки той колос мав глиняні ноги, але з глини був з голови до ніг. Велика російська імперія розпалася. Неросійські народи, силою включенні колись до складу тої імперії, визволилися і почергі зорганізували своє внутрішнє життя та проголосили самостійність. У 1917—1918 роках ми свідками, як відокремилися такі країни: Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Білорусь, Україна, Козаки Дону й Кубані, Горці Північного Кавказу, Грузія, Азербайджан, Вірменія. Особливо 1918 рік був

благатим на ці акти національної волі. Нарешті, свобода!

Але був також і жовтень 1917 року. Цей місяць — це прихід до влади большевиків у властивій Росії. Цей місяць значить трагічний поворот на шляху поневолених народів. Шляхом кількарічної війни, терором і різаниною — червоні орди завоювали наново території неросійських народів, що були стали вільними у 1917 році. Бувши царську імперію було відновлено. На місце минулого постала нова: це ССР, який ще до того збільшився по війні 1945 року. Він розростається сьогодні від Пілау у Східній Пруссії аж до Камчатки.

Однакче, наново поневолені неросійські народи не зrekлися своїх прав. Визвольні рухи живуть на всій території ССР. Той рух з всюди, і на Україні, і на Кавказі, і в Туркестані, і серед волзьких татарів і серед народів Східного Сибіру. Пахощі волі ніколи

не забуваються. Проліта либо по кроні пікоти не за-
сихає. А сама навіть ідея волі є інвіруючою.

Але кінчимо з поезією, перейдім до прози.

Після досить довгого підготовчого періоду, в кінці 1952 року утворено було в Німеччині Координантний Центр Антибільшевицької Боротьби. Цей центр в російському секторі мав п. Мельгунова, а згодом знову п. А. Керенського. Деякі американські кола щедро помагали цьому центрові. Але ці кола хотіли бачити всі сили, без різниці національностей, об'єднаними разом для боротьби проти большевизму. Ясним було, що для успіху цієї боротьби участь представників неросійських народів в цьому центрі буде ісключеною. Тому представники неросійських народів бажали, щоб на пропорах цього центру були написані гасла не тільки визволення соціального, але й національного. І сталося те, що так с характерично для росіян типу Мельгунова-Керенського. Ці сестані не захотіли мати представників неросійських народів, як виразників національної свободи. Панове Мельгунов і Керенський проповідували і проповідували традицію російського імперіалізму, якого головними ознаками є два принципи: затримання єдності території ССР і панування російського елементу на всьому просторі цієї території -- перед, під час і після повалення большевицького режиму. Лідери російського імперіалізму на єміграції, разом з тим, заявляють, що вони є демократами. Не дискутуймо з ними на цю тему: їхня тактика говорить про теже.

Але вільний світ хотів би конче бачити присутність представників неросійських народів. Національні організації останніх під час бажали зректися своїх ідей національного визволення, тих ідей, що завжди с живими там, дуже далеко, у глибинах душі їхніх народів. Сконстатувавши, що цих представ-

ників неросійських народів не вдається обдурити, російські лідери Мельгунов-Керенський повторили «квіслінгів». Вони знайшли «дубльєрів», які погодилися грати ролю потрібних ім представників. Серед них саме ї знаходиться п. Гулан, який претендує представляти «Український Визвольний Рух» біля панів Мельгунова-Керенського. Особа цікому не знає в минулому, мало знати в сучасному і яка, буде, надімсоя, незнано і в майбутньому.

Це один цікавий білі справи. Цього літа, в наслідок цієї імперіалістичної політики панства Мельгунова-Керенського, КЦАБ розколовся на дві періві частини. З одного боку, представники неросійських народів разом з двома серіозними російськими групами, що визнають законні права неросійських народів і їхній стремлення до волі, - - а з другого боку панове Мельгунов-Керенський, що апін на йому не відступили від своїх імперіалістичних тенденцій. Заважуючи на такий стан речей Американський Комітет для боротьби проти большевизму оголосив КЦАБ по-іншочому і припинив всяку йому допомогу. Але панове Мельгунов-Керенський, за допомогою своїх «квіслінгів» з кількох національностей, розбудували свій координантний центр, який сьогодні є їхнім іншим, як театром маріонеток. На подобу того іншого театру, значно більшого, колосального, ім'я якому ССР. Починаючи з кінця літа 1953 р. центр панів Мельгунова-Керенського є приватним підприємством, так нібіть Товариство з обмеженою по роюкою. Це їхня справа. Лише речі такими, якими вони є.

Нас же, українців, цікавить те, щоб французьку опінію не було введено в блуд. Ми хочемо ясно поставити крапку над і. Більше того, ми хочемо попередити її про різну маixinіїшні піліми шитками.

На цьому я і закінчу мою прозу.

Відгуки на смерть Президента

Вшанування св. пам. Президента Андрія Лівіцького
в УНДС у Канаді

4-го лютого ц. р. в Українському Народному Домі в Торонті відбулися надзвичайні Загальні Збори Головної Управи і членів торонтського відділу Українського Національно-Демократичного Союзу у Канаді, на яких було вшановано пам'ять Президента Андрія Лівіцького.

На цих Зборах ред. І. Липовецький виголосив доповідь, що була присвячена життю і політично-державній праці Президента Андрія Лівіцького. Майор М. Битинський читав Заповіт Президента, що його присутні вислухали стоючи, а п. Я. Козловський зачитав уривок з промови Президента, що була виголошена ним в одній з еміграційних Колоній на весні 1933 року. Ця промова Президента була закінчена словами:

«... Без сорому, а з гордістю оглядаємося на наше недавнє минуле. Без зневірі, а з певністю заглядiamo в яскраві очі близького вже майбутнього... Знаю, що коли заграють сурми, всі українці я один муж зуміють з гідністю жити та зі словом вмірати за свою змучену Батьківщину. Певен, що в тій ідеалістичній хвилині загальне патихенія об'єднає всіх нас і винесе націю українську на найвищі піблі давни жданої волі...»

Вшанувавши пам'ять Президента Андрія Лівіцького, Загальні Збори обміркували що й низку питань, організаційного характеру і зокрема — питань, звязаних з 3-ю Сесією УНРади

24-те січня у Торонті

У неділю, 24-го січня ц. р. Собор Св. Володимира у Торонті не міг вмістити усіх тих, що в цей день пригнали зложити свою молитву перед Всевишнім. Це був день, в якому відбулася тут панахида по св. пам. Президентові УНР Андрієні Лівіцькому. В Великій залі Православної Громади згуртовалося во щтво: Головна Управа Союзу б. Укр. Волків, Управа і членство 5-ої Станції, представники Канадського Легіону, Стрілецької Громади, 1-ої Укр. Дивізії УНА, Легіону Симона Петлюри. За хвилину і вони рушили до переповненої Святині, де інша група вояцтва і деяких громадських організацій, уставлена в піраміди, уможливила їм прохід до передньої частини церкви. На чолі колони було несено сім вояцьких пропорів. Вояцтво і УНДС мали жалібні опаски на рукавах. Панахиду відправив Архієпископ-Михаїл при асисті трох священиків. В своєму високозворушиливому слові Владика Михаїл підкresлив велике заслуги покійного Президента перед українським народом, пригадав, що на протязі останнього часу український народ поніс великі втрати в чоловіх представників і борцях за українську справу, та звернувся до молоді з закликом, щоб вона належно приготувала себе, бо їй прийдеться перебрати на себе опорожнілі пости і відповідальність за продовження українських визвольних змагань. Звертала на себе увагу присутність великого числа представників західно-українських земель. Було оголошено, що наступної неділі, 31 січня, відбудеться також

панахіда по св. пам. Президентові і в Греко-каталикській церкві.

Того ж дня увечорі, в зачі УНО, відбулося величаве Свято Державності і Соборності, яке організував місцевий відділ Комітету Українців Канади. Академію відкрила голова відділу п. Д. Штокало, підкresлюючи у своєму вступному слові значення актів 22-го Січня, що сьогодні набирають особливого значення, як доказ того, що Україна назавжди зірвала з Москвою і цим теж назавжди анулювала Переяславську Угоду. Ген. М. Садовський зачитав листи з Європи, в якому повідомлялося про несподівану смерть Президента Андрія Лівицького; його присутні вислухали стоячи. Академія складалася з святочної доповіді М. Горготі і багатою музикально-вокальнюю частиною, в якій взяли участь і хор УНО під кер. п. Г. Голинської. Окрему частину академії становили привіти делегатів інших національностей. В їх промовах підкresлювалася спільніна доля України і її народів. Представник Білорусі закінчив свою промову словами: «Слава Україні! Хай живе Білорусь!». Представники Естонії, Латвії і Литви закінчили свої промови виголошеннем по українськи: «Нехай живе вільна Україна!», а представник Словакії: «Хай живе самостійна і вільна Україна, бо як буде Україна, буде і Словакія!». Академія носила незвичайно святочний характер, згромадження велику кількість представників всіх земель України, а серед них і багато громадсько-політичних діячів, представників української військовості різних формувань і духовенства обох церков.

Ліп.

* * *

Презідія Центрального Комітету Українського Національно-Державного Союзу, як також і редакція «Мети» одержала багато висловів співчуття з приводу смерті Пана Президента А. М. Лівицького від організацій та поодиноких осіб. Нижче містимо звернення Українського Демократичного Союзу в Аргентині та витяг з листа проф. І. Драбатого, Голови УНДС в США.

Український Демократичний Союз
в Аргентині

1 лютого 1954 р.
ч. 8/54.

До Центрального Комітету
Українського Національно-Державного Союзу
Дорогі брати!

Спільно приєднати наші серця і нашу думку до загалу державно думаючих українців в цю тяжку годину загального жалю національного і братського.

Смерть високо і глибоко заслуженого та, без сумніву, всім шанованого Президента Української Народної Республіки Пана Андрія Лівицького стиснула наші серця болем тяжкої втрати та свідомістю постання нової проблеми в організаційній частині нашої Національно-Державної Боротьби.

В цій нesвіднагороджений втраті національний і особистій перше наше, від цирого серця, співчуття цілесоюго Родині а зокрема нашому спільному вже також добре заслуженому національно-політичному побратимомі Панові Миколі Лівицькому — достойному синові свого жертвенногоБатька, що дослівно ціле своє життя присвятив боротьбі за країну будучину України.

Розуміємо, що сьогоднішня необслаженність поста Голови Виконного Органу УНР творить складну проблему пегайого наступництва на посту Президента Української Народної Республіки, але твердо віримо, що Національна Рада достойно вийде з цієї ситуації в свідомості, що коли не може діяти існуючий закон УНР про заступництво, в надзвичайних випадках, на посту Президента УНР, так тоді логічно має діяти природний закон самозахорони, — в цьому випадку самозахорони Української Нації.

Нового Президента Української Народної Республіки має вибрати Українська Національна Рада, яка має створити і ухвалити потрібні для цього нові норми і знайти відповідну до серйозності ситуації особу. Без Президента УНР залишиться не може і не сміє.

Відасмо Українську Національну Раду в цей тяжкий момент і бажаємо її скорого і щасливого розрішення цієї проблеми для України.

Голова УДС І. Омельченко
Секретар Ф. Чабаненко

Примітка редакції: 1 лютого, коли писався цей лист, УДС в Аргентині ще не міг мати повідомлення про декрет Президента А. М. Лівицького з 12 січня ц. р. про призначення Д-ра С. Витвицького Головою Виконного Органу. Відтак про смерть Пана Президента одержана Представництвом Національної Ради в Аргентині по телеграфу.

Витяг з листа Голови УНДС в США
Проф. І. Драбатого (Вашингтон)
До Президії ЦК УНДС

...що й це хілю в сумі голову перед свіжою митиюю св. пам'яті Пана Президента... а Всешинього благаю, щоб Він допоміг Вам усім, що перебувають у Європі та братимуть участь в Третій Сесії Національної Ради, вибрати достойного наступника.. В неділю 24 січня в місцевій українській православній церкві о. Варварів відслужив заупокійні служжби Божі та панахиду. Перед панахидою п. о. Варварів сказав чуле слово... Засвітились свічки, і сумна громада разом з о. Варварівим циро молилася за покинувшого нас св. п. Пана Президента. На панахиді, крім панафін, були привінками Др. А. Мартогані та пані проф. Л. М. Гансен... Прошу передати усім членам ЦК УНДС мое глибоке співчуття у нашому спільному горі... Велика постать війшла від нас... Вічна Йому пам'ять..., а у Вільній Україні хай буде приготоване Йому місце в пантеоні Слави України поруч великих наших людей. — поруч Симона Васильовича Петлюри, Головного нашого Отамана й патріотівника боротьби за волю України...

*****

ПАМ'ЯТІ ПРЕЗИДЕНТА

З приводу смерті Президента УНР Андрія Лівицького, Поштовий Відділ ВО УНР видав серію поштових значків проекту проф. Холодного (сина).

З нагоди III Сесії Укр. Нац. Ради Поштовий Відділ ВО УНР видав оштамповану поштові значки спеціальною печаткою.

Дзвони над Києвом

(Рідзвянє оповідання)

Лиш тоді, коли спеціяльний потяг, випускаючи в морозне повітря хмари біло-рожевої пари, спинився під дахом нового київського дівця і почесна варта 14-го українського полку імені Лазаря Кагановича стала струнко, лише тоді Дубченко зрозумів, що все, що з ним сталося, було не чарівним сном, а фантастичною дійсністю. Лише тепер він усвідомив собі, що він, Дубченко, син селянина, колишній військовий «хвершал» — себто найнижчий між нижчими, повертається до столиці України як голова ради міністрів, як найбільший можновладець другої за величиною радянської республіки, та як приятель та повіренин головніших керманичів Советського Союзу, перед якими тримала пуста частина світового суходолу.

Останній тиждень, перебутий у Москві, справді здавався Дубченкові якимсь невиразним та заплутаним сном. Гонений безмежним жахом перед черговою генеральною чисткою, бачучи, що найкращі його товариші, завзяті комуністи, не зважаючи на їх високі посади, зникають один по одному в лъюках НКВД, він вирішив випередити комісію й несподівано вийшов до Москви, щоб віправдатися, довести лъяльність і навіть, у випадку чого зріктися всього й залишитися в Москві хоч якимсь дрібним урядовцем, аби врятувати життя, і ось які несподівані та фантастичні наслідки цієї очайдущої подорожні.

Хоча він вийшов у спосіб цілком секретний, але в Москві неначе б на нього чекали, і пару годин по приїзді він був несподівано покликаний до самого Берії, того самого Берлі, при одному імені якого міністри та президенти радянських республік почували мороз по за плечима.

Входчи до кабінету, Дубченко почув, що його коліна стали неначе з бавовни, але зблизька Берія зовсім не здавався таким страшним. Навпаки він був дуже мілій та веселій, почавшися його цигарками: та кавою і довго розпитував про те, що робиться на Україні, кажучи, що мас відомості, що проклята петлюрівщина не лише там не винищена, а все більш підносить голову. Цікавився, чи не помічається «гайдамацькі настрої» серед членів уряду та високих достойників партії, чи правда, що деякі високі урядовці говорять у дома по-українському, що міністр хліборобства чинить перешкоди вивозові хліба до Московщини і що, ніби то, сам генеральний секретар партії висловився за вживання в першу чергу української мови по всіх школах та установах. Перед чисто товарицьким захованням Дубченко не мав де правди діти, і при ціні розмови Берія має скоро цілий блоокнот, списаний іменами, цифрами, адресами та ріжкими подробцями, без яких, як він зауважив, по-товарицькому пlesкаючи Дубченка по плечі, неможливо керувати такою великою державою. Він відповідав його до самих дверей, а коли сказав, що завтра має бути авдієнція в самого Маленкова, — Дубченкові мало не підігнулися ноги.

Маленков показався такою ж милою та простою людиною, як і Берія. Він був огорджений, у високих чоботях та густо шитому золотом мундурі, і про що не розпитував, а одразу запропонував виплити по чарці й піднісши вгору дорогоцінну чарку тонкого.

богемського виробу, звернувся до Дубченка і несподівано сказав: «Вітаю вас з призначенням головою ради міністрів Радянської України».

Далі все відбувалося як у чарівному сні. Обід у Ворошилова, п'ятика з Буденним, знов довга дружня розмова з Вереском, виходачі від якого він несподівано зауважив у кінці коридору якусь ніби то добре знайому постать, яка в той же момент зникла за поворотом. Він би присягся, що то його запеклий ворог Хрущов, якби він не був певний, що той зник ще в перший день чистки, і що ніхто не зінав, яка його спіткала долю. Хоч цей привид його трохи занепокоїв, але він переконав себе, що він помилився і вся дорога назад в вигідному сальон-вагоні в товаристві кількох високих урядовців НКВД пройшла знов як в чарівному сні.

Всі ці спогади крутилися в голові в Дубченка, як сніг у хуртовину, в той час, як роскішне президенське авто, з великим червоним прапором і оточене з усіх боків вартовими мотоциклістами, неслось його до нової резиденції, колишнього царського палацу.

Прийнявши на себе поважний вигляд, який він зауважив у Ворошилова, Дубченко випростався і пройшов повільним кроком поміж двома ширегами вартових просто до президенського кабінету.

Він вже зінав про долю свого попередника і його близьких співробітників, і великий, роскішно вмеблений покій, в якому колись цар пріймав амбасадорів, дихнув на нього пусткою. Монументальне бюро, окуте стільовими, бронзовими, визолоченими прикрасами носило сліди свіжого вілому замка, за словами були вкриті тонким, але помітним шаром пороху, а великий портрет Сталіна на передній стіні писів недбало похиленій набік і дивився на нового президента примурженим оком, ніби то з зловтішою зневагою. Після було холодно, і крізь подвійне венеційське вікно було видно обмерзле чорне верхопіття дерев колишнього царського саду, обсаджене спліткою воронням.

Дубченко одразу змірз, і його рожевий настрий поступово змінівся на глухий неспокій. Виломаний замок шухляди столу мимохіть притягав до себе його увагу, а коли очі його несподівано впали на велику чорну пляму на роскішному перському килимі, в його уяві разом, як жива, вирисувалася остання сцена: звінок телефону, грюкіт в двері, стріл і труп на килимі головою до монументального бюро. Знайоме обличчя поступово бліділо й марні в міру того, як кривава пляма збільшувалася на барвистому мереживі килима, а костенійча рука все тримає чорну ручку пістолі.

Знайома постать з НКВД знов прийшла йому на пам'ять і стала перед його очима, як жива, але в цей час обережний стук до дверей, який здавався йому гляматним стрілом, примусив його обернутися. При дверях стояв начальник варти.

— Товаришу голово, сказав він випроставши і клацнувші закаблучками, так що обслуга проситься на вечір погуляти.

— Гуляти? з якої причини? первово відповів Дубченко, адже сьогодні четвер.

— Воно то так, товариши голово, але що робить — баби. Кажуть, вибачте, Снят Вечер, так як же куті

не з'єсти. Так і напосіли, що як не буде куті то не буде й хліба. Воно, звичайно, дурниці, але, все ж, пустить, ми довго не забаримось.

— Ну, йдіть, уривчасто, похмуро сказав Дубченко і подумав: взаємна треба буде почистити цю обслугу Я ім покажу кутку.

Він незадоволено відвернувся від дверей і знов утопився в м'якому червоному кріслі, але ці, так давно не чуті слова мимоволі викликали в нього цілу низку спогадів. Біленька, чиста хатина в рідній Наливайківці до вікон засипана снігом. З коміну високим стовпом іде дим просто до зоряного неба, а довкола високі сосни похиляли могутні віти під вагою білого зимового вбрання. Ясний місяць плив в височині, довколішні поля виблискують мільйонами зірок, а з села долітає раз-у-раз то голосна жартівлива щедрівка, то мелодійна колядка, а то просто вибух веселого сміху безтурботної молоді.

В хаті тепло, тепло. Долівка чисто виметена й вимазана червоною глиною, а на столі, вкритому вишиваним настільником, чого тільки немає. Пироги з капустою, з рибою, з горохом, пісний борщ, смажена риба, квасна капуста, огірки, солені грибки, а попри них виблискус зелонікувату пляшка горілки-монопольки. На покуті під образами гарно прикрашений «дідух», а під ним на сіні кутя та взвар у полив'яних гарно вimalьованих полтавських мисках, накріпкі чистим вишиваним рушником. Батько, оглядний, з чорною чуприною, в чистій вишиваній сорочці, сідає поважно під образами й ховається за горою пирогів, діти сідають вздовж столу, а модода, весела мати в новому рогатому очіпку та мережевих чобітках, насилас гарячий, запашний борщ у велику, жовту, таку знайому миску з вищербленим краєм.

— Батька розстріляли, думас далі Дубченко. Мати з малими падала до ніг, голосила, але що він міг вдіяти, хоч і голова совіту. Вступитися за куркуля—порощатися з усякою карбєрою. Ні, комуністи не мають батьків і лише ця його твердість довела його сьогодні до найвищого становища на Україні.

— А химерна людина був батько, — думав далі Дубченко, як почне оповідати на кутю — той жинци-края немає. І про козаків знат, і про царів, і про воївулаків, а то таку казку вкругте, що діткам аж волосся стане дуба. Так всі, малі й великі, горіються до мами. Дивіться, бувало, каже, діти, як почуте на кутю вночі дзвін у церкві, Боже вас борони ви-сунути голову за двері. То померлі дужечки правлять всенічну і кого побачать, потягнуть за собою просто на той світ. Перелякані діти цілу ніч по тому трептіли і чекали того страшного мертвєцького дзвону...

— Бом, почувся несподівано могутній мідяний голос великого лаврського дзвону і хвилями покотив над затихлою, вже задрімавшою столицею України.

Дубченко, як стрілений, зірвався на ноги.

— Що це, подумав він? чиєсь жарти? Вдарили в дзвін, а тепер певне тікають. Ну, завтра я знайду цих жартівників.

— Бом, почулося вдруге з боку Святої Софії і нечаке у відповідь сумно і протяжно вдарив старосвітський дзвін Братського. Два велєнських голо-си понеслися вдалечину, зустрілися над палацем в чистому морозному повітрі і на мить оточили його вихорем мідно-кованих відгуків.

Дубченко стояв як остановлений. Думки йому мішалися: пожежа, революція, повстання? Він кинувся прожожом до телефону, але трубка, нечаке прилютована, не зімалася. В цей момент ударів дзвін на близькому Святому Миколі, задзвонили на Подолі,

Видубецький монастир подав свій далекий голос і за хвильку всі київські церкви предналися до загального хору. Дзвони били, нечаке зголодніли після довгової мовчання. Малі дзвони Десятинної та Трісвятительської вигравали мелодії, до яких додавав свій сумний звук срібний голос Скорбящої. Великі дзвони били раз-у-раз з радісною впертістю, а над усім тим океаном звуків велично панував голос тисячопудового мазепинського дзвону на лаврській дзвонниці, якого дванадцять разів било насили колись розгойдувало дванадцять разів найдужчих ченців. Під ясним зоряним небом, у морозному повітрі могуть радісні звуки летіти в далечину, підносилися на недосяжну височину й звідти падали на мерзлу землю вахмістами хвилями нечаке топленого металю.

Панічний жах пройняв серце Дубченка. — Сторожа, — гукнув він здушеним голосом і, не чуючи відповіді, прожожом вискочив за двері. Палац був темний та порожній. Гонений неплюдським жахом, пробіг він через довгий, темний коридор, передпокій, ганок, вискочив на двір і став як врітій.

Місто було заляяте білим світом місяця, повітря дув повні могутніх мідяних голосів, але ні одно вікно не світлося й не чуті було жодного живого руху. Золочені паркани саду побілілі від морозу стояли, як шерги тіней, а за ними дереви парку, прибраїані в білі шати, підносилися в непорушному повітрі, як військо привидів, готове на знак нетутешнього вождя вдарити на сонне місто.

Мороз стиснув Дубченка за плечі й відібрав йому дух; в розпах вібіг він за браму і волосся стало йому дуба. Вулиця була повна люді, хоч нечуті було жодного руху. Цілі натовпи посувалися повз нього не торкаючись ногами землі, не підводячи очей і керуючись все в напрямку старого міста. Вони йшли з Аскольдової Могили, з Видубецького, з Подолу, з Печерську, виходили з парків Ботанічного Саду, тоді, як інші сунули ніби то здалека: з півночі, з півдня і з заходу.

— Мертвецька всенічна, — згадав раптом Дубченко слова батька й одразу відчув повну пасивність. Мимоволі, рущений невідомою силою, він присднався до натовпу і зміряв свої кроки з його ходою. В глибокій мовчанці, без жодної думки в голові спустився він по Олександровській, пересік Хрестатик, піднявся вгору по Михайлівській і тут, при повороті на Софійській майдан він мимоволі спинився, і знов опанував ним несвімовінні жахи.

Михайлівський монастир, той самий, що був зріний з землею з його наказу й на руїнах якого він святкував у веселій компанії перемогу комунізму над Богом, стояв перед ним у всій своїй первісній красі та величі. Золочені бані легко віблискували на зоряному небі, а на найвищій знов сяя, як зоря цирозолотий, важкий хрест Богдана. З високих візантійських вікон лилися хвилі світла, а через широко розкриті двері долітали такі давно знайомі звуки різдвяного канону:

«Рождество Твое- Христе Боже наш...»

Впали на землю, кричали, але він не мав ні волі, ні голосу і ноги його самі посувалися в натовпу привидів в напрямку до страшного входу. Ось вже й мальовані брами, ось вже перейшли й подвір'я, ось вже він в самих дверях...

Собор сяя, як сонце. Золоті оздоби відбивали хвилі світла й мощі Святої Варвари, оточені тисячими свічок — сліпіли очі, так само, як золоті ризи священиків. Собор був повний люду, і Дубченко зауважив, що під тисненням все нових та нових настовів тисячелітні стіни розходилися в далечину, щоб дати місце тим, які йшли безконечною лавою.

Голоси преси про «Мету»

Польська газета, що виходить в Лондоні, «Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza» (ч. 30, з 4 лютого 1954), обговорюючи ч. 2 «Мети» пише: «Є то орган тих українських самостійників, що рішуче й без застере-женъ об'єдналися навколо обраного в р. 1948 свого Президента, який традиційно продовжує ідеологію отамана Петлюри, недавно помершого Андрія Лівицького». Подавши короткий зміст деяких статей, автор рецензії пише: «Цікавою рисою всіх тих статей є велика поміркованість й цілковитий спокій. Оцій опануваний, річовий й конкретний підхід «Мети» до цілого ряду питань, які викликають звичайно под-

ратування і почуткове піднесення у наших так єдиної українських публіцистів, дуже поважно промовляє на користь цього молодого, офіційного українського часопису (Автор помилково вважає наш журнал за орган Української Національної Ради. Прим. ред.). Велика школа, що майже на порозі тієї корисної епохи тільки для самої України діяльності, помер той, хто напевно був натхненником тих думок й ідей, святій. Президент Андрій Лівицький. Належало б як найсердечніше побажати, щоб українська політична еміграція продовжувала ідейну справу помершого Президента».

Чув дзвін, та не знає де він...

Під голосною павлою твору відомого українського письменника «Тіні забутих предків» пан К. Пархоменко умістив в час. «Український Селянин» (серпень—вересень б. р.) допис про дрібнєньку справу, ніби то звязану з його партією.

ooooooooooooooooooooooooooooooo

Закінчення з 45-ої стор.

Попереду всіх став гурток молоді, майже дітей, оточуючи подертий та постріляний жовто-блакитний прапор з кривим написом: «Крутися, а поруч з ним в глибокій побожності мовчанці вишикувалося під знаком тризуба 359 ставших воїнів. А попереду всіх, перед самим віттарем стояв хтось самітний. Дубченко бачив лише його трохи зігнуті плечі, сивувату голову та два тризуби на комірі, які невимовне бажання довідатися, хто цей невідомий, однакочасно такий знайомий, оволоділо всію його істотою. Мимо нелюдського жаху та розлуки непереможна цікавість тягла його все наперед і наперед. Ось вже він вийшов з затовпу, ось вже підходить до віттаря, ось вже поруч. Він глянув і, несамовито заголосивши, кинувся тікати. Він побачив таке знайоме обличчя, такі знайомі сумні очі і п'ять кривавих ран на грудях.

— Стій! міцні руки скхопили його і спинили враз у скаженім бігу. Він розплющив очі й побачив перед собою ембедиста, що міряв на нього з револьвером, в той час як два дебелі вартові крутили йому назад руки.

— Ви заарештовані, сказав ембедист та, повернувшись до сторожі, додав:

— У центральну секретну.

Дубченко в розpacі глянув довкола. В блідих сутинках сумного зимового ранку очі його зустрілися з очима портрета Сталіна, який з зловтішим пресвірством дивився на нього з стіни, і він без опору, ледве совгаючи ногами, пішов до дверей.

Воно б можна було б цілковито промовчати цей виступ, коли б не те, що в ньому згадано імена пп. В. Гаврильця, П. Проданчука і Як. Танцюри, активних членів Українського Національно-Державного Союзу.

Правдою є, що згадувані паном Пархоменком особи були членами-основоположниками Українського Аграрного Товариства, а не партії, але про це трохи далі.

В силу певних обставин згадувані особи знайшли повне задоволення своїх національних прагнень і захист селянських інтересів в Українському Національно-Державному Союзі, де справою організації селянів займається відомий агроном проф. Драбатий.

Тепер щодо твердження Пана Пархоменка про заłożення Української Аграрної партії (?) в Полтаві в рр. 1912—15, то воно зовсім не відповідає правді.

Українське Аграрне Товариство було засноване на еміграції в 1928—29 рр. молодими нашими економістами, агрономами та лісівниками. Воно ставило собі дуже скромні завдання, а саме: вивчення європейських селянських модернізних рухів і форм організації селянства, з тим, щоб здобуті знання використати на Україні. Нікому з членів того Т-ва і в голову не приходило, щоб представник його («лідер») входив до складу тодішнього екзильного уряду Української Народної Республіки.

Якщо до час. «Український Селянин» подаються відомості з такою правою, як відомість про заснування Аграрної партії в Полтаві, то не треба буде дивуватись, що ніяких позитивних наслідків від утворення тепер нової селянської партії отримано не буде, бо підставоюожної справи є правда дійсна, а не фальшована.

x.

О Г О Л О Ш Е Н І Я

Комітет будови Храму УАПЦ в Парижі

ВИСОКОПРЕОСВЯЩЕННІ ВЛАДИКИ,

Всечесні Отці,

Дорогі Брати й Сестри!

В радісні дні свят Різдва Христового та Нового 1954 Року Благости Божої шлемо Вам всім наші щирі привітання та побажання щастя, здоров'я, многих літ, сил для виконання Вашої важкої й відповідальної праці та успіху!

В цій особливо сердечній вітасмо і дякуємо тим нашим Громадянкам і Громадянам, які вже внесли свою цицеронську пожертву на величне діло всієї Української Еміграції — на будову Храму-Пам'ятника УАПЦ в світовій столиці, в Парижі. З присміністю стверджуємо, що всі українці, не зважаючи на свою конфесійну принадлежність, оцінили вагу репрезентації перед культурним світом українського загалу, української Церкви й культури та вплачують свої пожертви.

Православні українці в Парижі, як колись Свята Родина, не мають місця, де б скилити голови перед Всевишнім і піднести до Нього свої молитви. Не маємо храму, не маємо пам'ятника в Парижі для таких постатьї, як Блаженніший Митрополит Полікарп, Головний Отаман Симон Петлюра, Командарм ген. М. Омелянович-Павленко, — що ім доля судила в Парижі заснути вічним спом.

Велике діло будови Храму-Пам'ятника в Парижі — вже започатковане. Рік 1954. мусить бути роком, в якому б ми наблизилися до реалізації цього діла. Рік бо цей відзначає вся Україна, як рік започаткування боротьби проти поневолення Москвою. Коли ворог ініціює наші Храми в Україні, коли ворог намагається перед усім світом довести, що він нашу

Батьківщину міцно держить у руках ось вже триста років, — ми мусимо показати, що вже вже триста років ведемо боротьбу з ним всіми засобами.

Покажімо світові, що ми, мала частина народу, частина, що опинилася на чужині, але на волі, — вмісто користати з тієї волі й конструктивним чином заперечити вороже руйнування: в міру нашої сил будемо й розбудовуємо те, що ворог намагається знищити!

Пам'ятаючи святі слова: «Побудуй храм Мені, а ворота ісбесії відчиняться перед тобою», всі внесімо нашу пожертву на будову Українського Храму в Парижі. Ще забуваймо про це в дні святкової радості, не забуваймо про це, здаючи звіт свого сумління перед Народженням Христом.

Хто дас швидко, — той дас багато. Тому, складаючи світочні дарунки своїм рідним, не забудьте про дарунок на будову Храму УАПЦ в Парижі, бо це дарунок Новонародженню Дитятку Ісусові для прикраси Його вбогих ясел, це дарунок і для України.

Христос Рождається!

П. Плевако

Голова Комітету

Адреса Комітету:

Président du Comité de Construction de l'Eglise
Ukrainienne à Paris: P. Plewako
38, Avenue de l'Opéra, 38 — Paris 2e Tél. Opéra 71-71
Поштове конто (для Франції)
Paroisse de l'Eglise Ukrainienne Orthodoxe Autokephale
à Paris, Paris C.C. 10-172-42
Банкове конто (для всіх країн)
Comptoir National d'Escomptes de Paris № 87 289
Eglise Ukrainienne Orthodoxe Autokephale à Paris

Звернення головної редакції „Енциклопедії Українознавства“

Закінчивши в 1952 р. першу, загальну частину «Енциклопедії Українознавства», Редакція під проводом проф. д-ра В. Кубійовича готова тепер другу, гаслову, частину «Енциклопедії Українознавства», де матеріал буде поданий у вигляді словника.

В ході редакційної праці складено орієнтаційний каталог з понад 17 000 українознавчих гасел, який, постійно поповнюючись, має досягти 20 000 гасел. За планом Редакції «Енциклопедія Українознавства» обійтиметься в чотирьох томах 100 аркушів друку, себто 1 600 стор. великого формату (з них 100 стор. притадас на малюнки, карти й діаграми).

На еміграції, на жаль, бракус багатьох матеріалів, які стосуються до Центральних і Східніх Земель; щодо решти української території так само бракус багатьох відомостей за період від 1939 р. Зокрема бракус даних про визначних осіб, які стали жертвами терору різних окупантів в останній двадцятилітіччя. Редакція свідома того, що тільки за допомогою величного числа співробітників, і то не лише науковців-фахівців з різних ділянок знання, але й з ширших кіл громадянства, можна зібрати імена, факти й дати, які досі ніде не були зафіксовані, й цим врятувати їх від забуття.

Просимо надсилати відомості про громадських діячів, спископів, священиків і церковних діячів, на-

уковців, працівників народного господарства, зокрема кооператорів, правників, інженерів, агрономів, лікарів, діячів освіти, літератури й мистецтва, що за останнє двадцятиліття визначалися в різних діяльниках і стали жертвами терору.

Нас так само цікавлять дати смертей визначних людей, що припадають на цей період.

Ми просимо також подавати дати народження видачних у різних діяльниках людей, що й нині працюють на батьківщині або на еміграції.

Схема відповідей дуже проста — важливо тільки в наших спільніх інтересах дбати за максимальну точність:

Прізвище, ім'я (якщо можна, то й ім'я батька), дата народження й смерті (або — дати невідомі, або засланий в . . . . . році); фах, місце і рід конкретної роботи; якщо це автор друкованих праць — назви найважливіших із них по змозі з датами появі (можуть бути ще окремі зауваження — псевдоніми їх тощо). Відповіді просимо надсилати на адресу:

Сподіваємося на ласкаву допомогу від Українсько-го Громадянства

Головний Редактор «Енциклопедії Українознавства» проф. д-р Володимир Кубійович

З м і с т

Заповіт Президента Андрія М. Лівицького	2
До Заповіту Президента УНР	2
А. М. Лівицький — Президент УНР	3
Міркування з приводу Берлінської Конференції	8
Старим курсом	11
«Чи вірна наша, хибна дорога?»	13
Переяславська умова, як символ національної катастрофи	17
Розвійчаний Переяслав	18
35-та річниця повстання проти гетьмана	22
Декілька спогадів у зв'язку з статтею ген. Смовського	25
Советська агресія на Україні	26
Справді не варто полемізувати	33
Драматичні події в ЗЧ ОУН	35
Вістки з України через призму советської преси	37
Укр. Нац.-Держ. Союз у Великобританії	38
Листування з чужинцями	40
Відгуки на смерть Президента	42
Дзвони над Київом	44
Голоси преси про «Мету»	46
Цуц дзвін, та не знає де він...	48

Замовляти окремі примірники «Мети» (за попереднім пересланням оплати) та виплачувати гроші за одержані без попередньої оплати примірники, як також пересилати передплату треба на такі адреси:

Видавництво «Мети»

O. Jurtschenko, München 8, Ayingerstr. 21 Germany

ЗДА

1. K. Maruszczak, 239 E. 122-nd str. Apt. 8 New York, N.Y.
2. M. Krejer, 1724 Marshal street, Philadelphia, Pa.
3. A. Berchulka, 179 Shawmut Ave, Boston, Mass.

Канада

I. Lypoweczyk, 47 Sheridan Avenue, Toronto, Ont.

Великобританія

O. Bondariwskyj, 5, Acklam Rd., London, W. 10

Австралія

K. Zakrewskyj, 18 Victoria street, Queenstown, S.A.

Франція

Mme B. Lukianowycz, 10, rue Oudinot, Paris 7-e

Австрія

D. Pasisnitschenko, Salzburg, Flüchtlingslager Hellbrunn 20

Аргентина

Iwan Omeltschenko, Casile de Correos 1001, Buenos Aires

Увага! В Мюнхені «Мета» продаеться в газетному кioskу на Штахусі (Карлспляц) біля телефонічних будок.

Ціна одного примірника з пересилкою:

Німеччина: 0.50 нім. марок — ЗДА і Канада: 0,20 центів — Великобританія й Австралія: 1 шілінг — Франція: 40 франц. франків — Бельгія: 5 бельг. франків. В інших країнах — рівновартість 20 американських центів.

Увага: Ціна цього числа «Мети» подвійна: 1 нім. марка, 40 центів, 2 шілінги, 80 фр. франків, 10 бел. франків і т. д.

П е р е д п л а т а

	Піврічна	Річна
Німеччина	3. — НМ	6. — НМ
ЗДА і Канада	1. 20 дол.	2. 40 дол.
Великобританія й Австралія	6. — шіл.	12. — шіл.
Франція	240. — фр.	480. — фр.
Бельгія	30. — фр.	60. — фр.
Інші країни	рівновартість до ціни в американських долярах.	

М Е Т А

Виходить раз на місяць

Редактор Колегія. Видавець: Микола Шраменко.
Адреса видавництва: O. Jurtschenko, München 8,
Ayingerstr. 21/I, Germany